

ALEKSANDËR PËRGJINI

LUGINA
E
VERIUT

 BOTIMET
FISHTA

roman

ALEKSANDËR PËRGJINI

**LUGINA
E
VERIUT**

roman

Lugina e Veriut

roman

Autor: Aleksandër Përgjini

Redaktor: Alket Bushi

Faqosës: Hekuran Koka

Kopertina: Amarildo Përgjini

© Aleksandër Përgjini, 2019

Enti Botues "Gjergj Fishta", Lezhë

tel. & fax: +35521522342

email: info@botimetfishhta.com

PROLOG

Lufta e Madhe kishte marrë fund prej dhjetë vjetësh, por fati i Arbërisë së Re, sado të mëdha apo të vogla të ishin ngjarjet rreth e rrotull, gjendej si gjithmonë midis Lindjes dhe Perëndimit, si mes dy pllakave tektonike.

Për Arbërinë e Re punët shkuan po aq keq sa ç'kishin shkuar edhe më parë. Ajo kishte ngecur si një e tërë përsëri nën pushtetin e Lindjes. Perandoria e Vjetër e Lindjes e pati robëruar Arbërinë e Vjetër për aq kohë sa Tokës i qe dashur të bënte afërsisht katërqind e pesëdhjetë rrotullime rreth Diellit, e tash Perandoria e Re e Lindjes dukej se po riniste të bënte të njëjtën gjë.

Që prej lindjes së Arbërisë së Re, si për të zbutur djajtë e brendshëm të njërit apo tjetrit, krerët e popujve më të fuqishëm e patën zhvendosur sinorin e saj herë në Lindje e herë në Perëndim, herë më në Veri e herë më në Jug, sipas orekseve të errëta e të padenja edhe para virtyteve më të larta me të cilët ata vetë krenoheshin si të qenë shpikësit e tyre, mospërfillës ndaj pasojës se duke vepruar

kështu Arbëria e Re ndahej në disa pjesë. Këta popuj, si në Lindje ashtu edhe në Perëndim, dukej se ruanin ende në të përbrendshmet prirjet e tyre të forta barbare. Duke e ndarë Arbërinë e Re në pjesë dhe duke ia hedhur njëri-tjetrit si copa mishi, mbase kishin kujtuar se do ta zbusnin sadopak atë prirje. Mirëpo Arbëria e Re ishte e mjaftueshme për arbërorët aq sa ishte, por për të shuar urrejtjen e madhe të rruzullimit ishte tepër e vogël, as sa një kafshatë nuk qe. Pa e nxjerrë të keqen e tyre të brendshme këta popuj nuk do ta gjenin dot paqen e ëndërruar, dhe vetëm pasi bënë edhe Luftën e Madhe sikur iu shtruan udhës së paqes e të përparimit.

Rendi i Ri, me të shtrirë pushtetin në Arbëri, së pari përmbysi hierarkitë shoqërore dhe pasurore. Për arbërorët kjo kohë rezultoi të ishte një dehje e përgjithshme dhe një marrëzi. “Princat” e rinj nxirrnin zjarr e vrer nga goja. Shënjestra e sulmit të tyre ishte paraia. Ajo u shemb që me sulmet e para, si të qe prej argjile. Në pjesën më të madhe të vendit kjo pari shfaqti pafuqi e mungesë të theksuar organizimi. E në të vërtetë fjala “aristokraci” do ishte një vlerësim i tepruar për ta. Ajo mbeti ajo që kishte qenë për shekuj, një grumbull zotëruesish tokash të mbetur aty që prej agonisë së Perandorise së Vjetër të Lindjes. Gjatë shkëlqimit dhe rënies së asaj perandorie ata kishin qenë të zotët ta ruanin pushtetin, por kurrë ndonjëherë nuk e arritën lartësinë e detyrës që koha dhe roli i tyre kërkonte. Për fatin e tyre të keq pas lindjes së Arbërisë së Re ata u mjaftuan me ruajtjen e pasurisë dhe nuk i kuptuan apo nuk deshën t’i kuptonin nevojat e realitetit të ri. Arbërorët e thjeshtë nga ana tjetër, duke qenë të varfër, e më keq akoma, duke qenë të pavëmendshëm ndaj këtij realiteti, ishin mjaftuar me heqjen qafe të zgjedhës që kishin mbajtur për më shumë se tridhjetë breza. Për ta nuk pati

më rëndësi se çfarë bënin pjesëtarët e parisë me njëri-tjetrin.

Syçelësia dëshmon se nuk është në tipin e arbërorit të thjeshtë të ngrihet kundër parisë së vet, edhe pse në të shumtën e herëve i është dashur të durojë një pari gomerësh. Për arbërorin e thjeshtë mjafton liria, ndërsa punët e tjera ai di vetë si i zgjidh. Por kjo indiferencë e arbërorëve që shfrytëzuar tepër nga gjithë përfituesit gjakpirës, të jashtëm dhe të brendshëm. Këta të fundit deri tani i kishin mbajtur të paprekura zotërimet e tyre. Dikur kishin punuar për veten dhe për Perandorinë e Vjetër të Lindjes. Tani që ajo kishte kthyer patkonjtë nga dielli, punonin veç për veten duke e lënë në baltë atdheun që sapo kishte fituar lirinë. Veçse as kjo nuk zgjati shumë. Pas Luftës së Madhe, në horizont u shfaq Perandoria e Re e Lindjes, e cila, ndryshe nga e Vjetra, nuk bënte dallim midis të pasurve dhe të varfërve, ajo i konsideronte të gjithë njësoj.

Por krejt ndryshe ndodhi në Luginën e Veriut. Atje nuk kishte qenë kurrë kriter zotërimi mbi tokën ajo që të bënte pjesë të parisë. Paraja kishte njëfarë vlere, por as ajo nuk të siguronte as edhe një grimë ngjitjeje në hierarki. Me parà mund të blije ndonjë plaçkë, kafshë apo skllav të asaj kohe, por nuk mund të blije opinionin dhe respektin që të tjerët duhej të kishin që të konsiderohesh si “i parisë” në krahinë. Aq më pak mund të blihej me to lavdia dhe fitorja. Të bëje pjesë në pari në ato anë ishte e rrezikshme. Nuk mjaftonte të dëshmoje forcë një herë të vetme, por vetëm pasi ta kishe treguar këtë forcë për një kohë të gjatë mund të ngjisje në shkallët e hierarkisë veten dhe familjen së cilës i përkisje.

Këta njerëz kishin rrojtur gjatë në liri dhe dukej se nuk kishin për ta humbur atë për fort kollaj. Kundërlëvizja

ndaj Rendit të Ri që e mirëorganizuar. Krerët e ushtrisë i kishin bërë planet për ta shtruar Luginën e Veriut me një apo dy beteja, mirëpo shumë shpejt u mor vesh se ishin gabuar në parashikim. Urrejtja e ndërsjelltë kishte qenë e madhe dhe vazhdoi të rritej. Për Rendin e Ri vendasit e Luginës së Veriut përfaqësonin gjithçka të përkundërt me idealin e tij. Ishte në kufinj të së pamundurës t'i shtroje ata njerëz. Por armiku që tepër i madh. Çdo ushtar i vrarë zëvendësohej po aq shpejt sa binte, ndërsa në anën tjetër grykat e zjarrit po pakësoheshin gjithnjë e më shumë.

Me ardhjen në pushtet të Rendit të Ri, Arbëria e Re po pllakosej edhe një herë nga errësira dhe rrezet e fundit të një dite të shkurtër polare po humbisnin dalëngadalë në horizontin e përgjakur. Perandoria e Re e Lindjes, pasuese e denjë në synim e së Vjetrës dhe bartëse e hakmarrjes së saj, sikur nuk donte që t'ia falte kurrsesi faktin se ajo kishte dashur dikur të dilte “më vete, e lirë dhe e mosvarme”...

PJESA E PARË

I

Mesnata sapo kishte kaluar kur vendasi që luante rolin e udhërrëfyesit bëri me dorë për të ndaluar bri një kodre. Ashtu si qe zotuar, ai e kreu detyrën në kohë. Fshati i fundit i banuar qe lënë mbrapa prej një ore. Poshtë, në drejtim të jugut, dukeshin nën dritën e hënës luginat që vargëzoheshin njëra pas tjetrës.

Vendasi i tregoi kapitenit vendin ku duhej sulmuar dhe u tërhoq mënjanë. Kapiteni menjëherë afroi rreth vetes të tijtë dhe nisi t'u fliste me zë të ulët. Kishte ardhur çasti më i rëndësishëm i detyrës. Pasi u kujtoi për të disatën herë kauzën fisnike për të cilën kishin ardhur deri aty, i porositi që të përparonin ngadalë dhe me kujdes, në mënyrë që të afroheshin sa më pranë që të ishte e mundur, pa u ndjerë, dhe vetëm kur preja të ishte zënë mirë në qark, atëherë duhej të qëllonin pa mëshirë, deri në frymën e fundit. Krejt suksesi sipas kapitenit varej nga fshehtësia dhe shpejtësia e sulmit.

Teksa bëheshin gati për t'u nisur, vendasi iu afrua kapitenit dhe me përulësi i kërkoi dy ushtarë për të mbrojtur një shteg aty pranë. Këtë kërkesë e justifikoi duke thënë se i njihnte mirë ato vise dhe nëse ndokush arrinte të çante rrethimin, vetëm nga ai shteg mund të kalohej. Kapiteni urdhëroi t'i sillnin aty dy nga ushtarët më të rinj dhe të pasprovuar, mirëpo mezi u gjet një i vetëm që i plotësonte këto kushte. Vendasi tha se edhe një mjaftonte. Kapiteni miratoi me kokë dhe në pak çaste, krejt në heshtje, u zhduk në errësirë bashkë me ushtarët.

Kur ushtari e pa veten në shoqërinë e një vendasi të dyshimtë midis maleve të panjohura, nisi të shqetësohej. Ai kishte menduar se po e nxirrnin nga rreshti për ndonjë detyrë të posaçme, por kurrë s'e kishte çuar ndërmend se do ta përjashtonin nga beteja pikërisht kur ajo ishte gati të fillonte. Shtrëngoi armën pas vetes duke mos ia ndarë sytë vendasit. Mendja i shkoi tek oficeri që e kishte përzgjedhur dhe nisi ta mallkonte me vete.

- Sa vjeç je ti mor djalë? - e theu heshtjen vendasi.
- Njëzet, - u përgjigj ushtari.
- A e din familja se je ktu?
- Sigurisht!...

Vendasi nuk i bëri më zë. U kthye nga kodra që kishte marrë përsipër të ruante dhe vijëzoi me sy shtegun që duhej ndjekur. Pastaj e pyeti përsëri, me një ton më miqësor kësaj here:

- A e din, biro, pse po bahet luftë?
- Për të çliruar popullin nga zgjedha! - iu përgjigj me krenari ushtari.
- Ah, po, për popullin!

Vendasi mbështeti pushkën në sup dhe nisi të ecte duke urdhëruar ushtarin:

- Hec mbas meje!...

Ushtari e ndoqi. Pasi iu ngjitën ca kodrës, vendasi ndaloi bri një shkëmbi, i doli nga ana e pasme prej nga ai vinte i pjerrët, hipi mbi të dhe hodhi vështrimin tej. Stani i braktisur ku pritej të ndodhte beteja nuk shquhej, tehu i kodrës përballë nuk e lejonte, ndërsa rrafshi që kishin përballë për fatin e tyre ishte i zhveshur me përjashtim të ndonjë shkurreje. Hëna ndriçonte mjaftueshëm për të vënë re këdo që mund të kalonte aty.

- Ky asht shkambi ku do bajmë roje, - foli vendasi duke mbështetur pushkën në njërën anë mbas shkëmbit. Vetë zuri vend bri pushkës. Më pas shtriu këmbët që mezi i ndjente nga lodhja dhe nxori llullën nga xhepi.

Ushtari ndërkohë kishte gjetur një vend në teh, kishte drejtuar pushkën drejt errësirës dhe qe bërë gati për më të keqen. Era ia rrihte fort shpatullat.

- Je tu vrojtë kot. Nuk ke me pa anmik sonte, jo gjallë t'paktën! - i tha vendasi ushtarit duke nxjerrë nga goja një shtëllungë të trashë tymi. - A nuk e ndjeve planin e kapitenit? Asnji t'mos kapet i gjallë, tha, asnji për bé!

- Mirë është të jemi të vëmendshëm, ashtu si na urdhëruan! - këmbënguli ushtari.

- Po mirë pra, ban si t'kesh qef, - tha vendasi dhe u shtri i gjithi bri shkëmbit.

Ushtari e humbi shpejt durimin. Heshtja e natës dhe i ftohti po ia bënë të vështirë të përqëndrohej. Nisën t'i vinin mendime të paqarta. Nuk e ndante dot mendjen nëse me të vërtetë donte që dikush të dilte aty nga errësira, në mënyrë që t'ia mbështillte me një plumb siç e kishte ëndërruar prej kohësh, apo do të ishte më mirë për të sikur ajo natë të kalonte e qetë e të kthehej më pas në repart pa qëlluar as një herë të vetme. Merrte me mend veten më pas kokulur e i turpëruar duke dëgjuar ushtarët e tjerë teksa i tregonin njëri-tjetrit ngjarjet e betejës. "Duhej të

isha atje poshtë!” mendoi në fund duke ia lënë gjithë fajin oficerit. Për t’i treguar atij se sa shumë kishte gabuar duke zgjedhur pikërisht atë, mendoi se nuk kishte rrugë tjetër veçse të vriste edhe ai dikë sonte.

- Mos u mërzit, biro, - dëgjoi t’i thoshte vendasi që ia kishte nuhatur padurimin, - nuk ka me dalë njeri i gjallë prej dorës së tyre. Ndjema fjalën: hec e lidhe një duhan!

- Po sikur të dalë ndonjëri?

- S’ka me dalë njeri, ta tham unë, - ia ktheu me bindje vendasi.

- Po ja, doli?

- Po doli kush... simbas urdhnit!

- Po të jenë disa veta?

- Aaa!... Nuk e di. Do na duhet me luftu fort. Njani prej nesh mundet me u vra, ose të dy, nuk i dihet asaj pune...

Pas kësaj përgjigjeje ushtari heshti për pak. Hodhi një vështrim përreth dhe nuk pa as dëgjoi ndonjë gjë të dyshimtë. Mendoi se një cigare mund ta tymoste edhe ai aty pranë shkëmbit, i mbrojtur nga era.

- Ma jep një, pra! - i tha ushtari vendasit duke rrëshqitur përdhe drejt tij. Tjetri nxori kutinë e duhanit nga xhepi dhe ia zgjati. Ushtari e hapi kutinë, por ndryshe nga sa priste gjeti brenda vetëm duhan të grirë.

- Nuk ke te lidhura? - pyeti ushtari.

- Nuk din me lidhë?

- Jo, nuk di...

Vendasi u ngrit me përtesë, ia mori kutinë dhe nisi të lidhte një cigare. Por nuk pati kohë për duhan. Për çudi, atë çast ndodhi ajo që të paktën vendasit nuk ia merrte mendja të ndodhte, por që ushtari mezi po e priste: tej u duk një njeri që po vraponte drejt tyre...

Menjëherë rrëmbyen armët dhe u vendosën në pozicione zjarri. Në një çast hezitimi për të hedhur hapin

prej ndonjë guri a shkurreje që ia pengoi udhën, një rreze hënore ra mbi qeleshen e bardhë e të rrumbullakët që mbante mbi krye i panjohuri...

- E pe? - pyeti ushtari me zë të ulët.

- E pava!

- T'i afrohem?

- Po vjen vetë...

Vendasi e mbante në shënjestër ndërsa merrte frymë ngadalë. Ushtarit nisën t'i shpeshtohen rrahjet e zemrës.

- Ta kapim rob! - sugjeroi vendasi duke ndjerë pendesë për atë që parashikoi të ndodhte.

- Do ta qëlloj sapo të afrohet! - iu përgjigj ushtari. - Sipas urdhërit, harrove?!...

I panjohuri tani nuk qe më shumë se pesë hapa larg kur dëgjoji një zë të fortë me ton urdhërues:

- Mos luj!...

Vendasi ishte ngritur në këmbë duke ia zënë udhën. Ai njohu në çast pinjollin më të vogël të njëres prej familjeve më në zë të zonës. Djaloshi nuk dukej më shumë se tetëmbëdhjetë vjeç.

- Hidhe pushkën! - urdhëroi vendasi.

Djaloshi u tremb. Ishte zënë keqas në befasi. Pa e hedhur pushkën ai nisi të thoshte diçka:

- Unë...

Dy plumba, njëri pas tjetrit, e rrëzuan djaloshin përdhe duke mos e lënë të thoshte as fjalën e dytë. Trupi iu rrokullis derisa ndaloi bri një shkurreje.

- E vrava?! - pyeti ushtari duke u afruar. Mezi po mbushej me frymë.

- E vrave!...

Vendasi e mbërtheu trupin e djaloshit me duar dhe e ktheu mbarë. Plumbi i parë i kishte rënë në kraharor, ndërsa i dyti ia kishte shpuar qafën tejprtej. Ende nuk e

kishte dhënë frymën e fundit.

- Po mbytet në gjakun e vet, - tha vendasi.

Nuk vonoi dhe djaloshi vdiq. Ushtari u afrua për ta parë më nga afër. Kur ia pa fytyrën viktimës nën dritën e hënës, kuptoi se kish qëlluar mbi një djalosh krejt të ri, mbase moshatar me të. Nga goja i rridhte ende gjak, ndërsa kraharori i qe squllur i tëri. Ushtari u mbush thellë me frymë teksa mbante kokën mbi trupin e viktimës dhe ndjeu avullin e gjakut që iu përplas në fytyrë duke i hyrë në hundë e në gojë. Iu përzie dhe mezi e mbajti veten. U ul mënjanë mbi një gur dhe mbështeti kryet mbi gjunjë.

Sapo kishte kryer vrasjen e parë dhe po ndihej tmerrësisht keq. Para se të vinte në atë vend ai e kishte imagjinuar me dhjetëra herë skenën e vrasjes dhe mezi kishte pritur ta bënte realitet. Por ai kishte lënë jashtë imagjinatës së tij mjaft detaje që e përmbledhin një vrasje dhe e bëjnë atë reale. Se ja, fjala vjen, ai s' kishte menduar nëse viktima e tij e parë do të rastiste një djalosh ndonja tetëmbëdhjetë vjeç, një mesoburrë apo një i shkuar nga moshja. Nuk kishte menduar nëse do ta qëllonte në ballë, në fyt apo në bark, nëse do të vdiste me plumbin e parë apo do t'i duhej ta qëllonte disa herë. Viktima imagjinare deri tani kishte qenë për të një maskë, nje hije njerëzore pa rëndësi. Tani që ai e kishte kryer vrasjen, viktima kishte marrë formë trupore, ishte bërë e vërtetë. Përballë tij tani qëndronte trupi i pajetë i një djaloshi tepër të ri, të cilit me siguri do ia mbante mend mirë fytyrën e njomë për sa të ishte gjallë.

Çuditërisht ushtarit i erdhi një dëshirë për t'u shtrirë, një dëshirë e ngjashme me atë për të fjetur, sikur të ishte kjo një mënyrë për t'ia fshehur vetes vrasjen, kufomën, vendasin, por edhe për të harruar vetë luftën, për të cilën ishte aq krenar që ishte bërë pjesë e saj, dhe të flinte aty

po të qe e mundur për njëmijë vjet. Sikur të mos dëgjonte fjalët e vendasit që i tha “djalosh, mblidhe veten!”, ai do ishte shtrire aty përdhe e mbase edhe do të flinte me të vërtetë. I dha vetes nja dy shuplaka të lehta dhe sikur iu kthye kthjelltësia disi.

Vendasi ndërkohë po i kontrollonte petkat të vdekurit. Në qafë viktima mbante një palë uratë që ishin përlyer me gjak. Nuk ia preku. Në brez i gjeti një revolver, të cilin ia mori pa e parë ushtari. Pjesa e përparme e xhamadanit ishte bërë e gjitha me gjak. Nga xhepi i brendshëm i tij ai nxori një pece të palosur. E hapi me kujdes dhe nxori prej aty një letër te dyllësor.

- Një letër! - tha i habitur ushtari. - Me siguri ka ndonjë informacion të vlefshëm. Pa lexoje se ç’thotë!

- Lexoje ti, si ma i ri që je... - ia ktheu vendasi.

Ushtari i hodhi një sy letrës dhe hezitoi ta merrte. U panë me njëri-tjetrin në sy për një çast dhe u morën vesh në heshtje se asnjëri nuk dinte të lexonte dhe se as nuk ia vlente të diskutohej më për këtë.

- Më mirë ta lexojë kapiteni i pari, - e gjeti zgjidhjen ushtari.

Bash në atë çast ia nisi beteja e shumëpritur poshtë në luginë. Menjëherë lëvizën që të dy drejt shkëmbit dhe u vendosën në pozicione zjarri. Shpejt e kuptuan qartë se atje poshtë po bëhej një betejë e ashpër. Krismat vazhduan gjatë dhe pa ndërprerje duke jehuar në të katër anët e bjeshkës. Ushtarin po e brente mëdyshja nëse duhej të shkonin në ndihmë apo të qëndronin në vend. Dikur tha:

- Duhet t’u shkojmë në ndihmë shokëve!

- Qe doli një tjetër?! - foli vendasi i nervozuar. Ushtari s’bëri më zë.

Kur nuk dëgjuan më krisma dhe u siguruan se beteja kishte mbaruar, morën udhën terposhtë luginës për të

parë se ç'kishte ndodhur. Që të dy hidhnin sytë sa para mbrapa nga frika se mos dilte ndokush dhe ua kërciste me pushkë. E dinin se po bënin gabim që po e linin vendrojnë kaq shpejt, por padurimi u kishte arritur kulmin. Fundja ata e kishin vrarë një të arratisur dhe vështirë se një i dytë do t'i binte po të njëjtës udhë.

Kur arritën pranë stanit, panë ushtarët të cilët rrinin të heshtur pranë njëri-tjetrit. U qetësuan disi, veçse kuptuan se diçka nuk kishte shkuar si duhej. Kërkuan të takoheshin me kapitenin, por askush nuk denjoi t'u jepte përgjigje. Pasi erdhën ca rrotull duke e kërkuar, ushtari i ri tregoi me gisht kapitenin i cili po qëndronte në këmbë pranë një zjarri që kishin ndezur. Sytë i mbante të përqëndruar mbi prushin e përskuqur ndërsa thithte një cigare plot afsh.

Vendasi dhe ushtari iu afruan dhe e përshëndetën kapitenin. Dukeshin të dy të mbushur me krenari përpara eprorit të tyre, sidomos vendasi. Ndonëse larg vendbetëjës, ata kishin arritur të vrisnin njërin prej të kërkuarve, pra këshilla për ta ruajtur atë shteg nuk kishte qenë e kotë. Për më tepër kishin gjetur edhe një letër. Pasi i treguan kapitenit se kishin vrarë një të arratisur, vendasi i tha atij:

- Kemi një letër. Ia gjetëm atij që vramë...

Kapiteni e mori letrën dhe nisi të lexonte:

At! Vllanë e vogël e nisëm për në shpi me qëllimin me e pshtu prej dekës. E rrejtëm tu i thanë se kjo kartë ka një randësi të veçantë për luftën. Nuk gjetëm tjetër udhë me e heqë prej knej. Presim me ra pre e ndonji rrethimi në çdo vak të ditës a të natës. Por mos u tut at i dashtun se nuk kemi ndërmen me u dorzu të gjallë!

*Amanet dy djemt!
Lamtumirë! Nikolla*

Vendasi dhe ushtari mezi po prisnin të merrnin lëvdata, mirëpo për habinë e tyre kapiteni nxori si nëpër dhëmbë vetëm një “idiota!”. Më pas, kur panë rreshtin e kufomave të ushtarëve që kishin rënë në betejë, kuptuan se vetë ata kishin qenë shkaktarë për vdekjen e aq shumë prej anës së tyre. Dy të shtënat i kishin paralajmëruar të kërkuarit për rrethimin dhe ata kishin pasur mjaftueshëm kohë të zinin pozicione të mira luftimi duke bërë një qëndresë të fortë. Për këtë gabim ushtarit iu hoq arma dhe u la për disa ditë në izolim. Vendasi u akuzua për tradhti dhe u pushkatua pas një ore pranë mureve të stanit.

II

Dy hapa e ndanin Pjetrin prej nga ku mund të vrojtonte shtëpinë e tij të bardhë. Pritja kishte qenë e gjatë, dhe ja, pika e vrojtimit u arrit. U mbështet mbi gjunjë dhe mori frymë thellë. Tëmthat i rrihnin fort prej vrapit. Pasi e mori disi veten, u drejtua dhe vështroi drejt maleve që rrethonin luginën. Poshtë pa kullat, kopshtet, livadhet, brigjet, përroin, lisat, ahet, arrat, qershijat dhe gështenjat. Ishte nje parajsë e vogël që natyra ia kishte falur njeriut. “Po ara pse duket e djerrë?”, pyeti veten kur pa arën e tij. Nga maja e kodrës ajo dukej e përhimtë...

- Nanë! - thirri prej gëzimit duke e larguar mendjen prej arës. - Po vij unë!...

I kishte munguar aq shumë shtëpia. Ëndrra e rikthimit në vendlindje ia kishte zbehur të gjitha ëndrrat e tjera me të cilat çdo fëmijë e mbush imagjinatën në atë moshë. Ai tani ishte krejt pranë realizimit të saj...

Udha në zbritje mori fund shpejt. Përpara tani kishte

urën që lidhte dy anët e fshatit. “Si e paskam harru urën?!”, pyeti veten me inat. Hipi mbi të, ndaloi në mes të saj dhe vështrroi poshtë. Ura ishte nja dhjetë hapa mbi përrua. “Asgja s’paska ndryshu...” Gjithkund ku hidhte sytë Pjetrit i dukej njëlloj siç e kishte mbajtur në kujtesë atë vend, madje njëlloj si edhe në ëndrrat që kishte parë. Pasi kaloi urën me hapa të shpejtë, eci ca nëpër teh të një vije uji dhe me dy hapa u ngjit në fundin e arës. Dukej qartë se ajo nuk ishte punuar prej kohësh...

- Nanë! - thirri sërish duke iu ngjitur arës. - Pse nuk e ka punu njeri arën!?!...

Sa më shumë i afrohej shtëpisë, aq më e thellë bëhej heshtja. Kishte shumë nevojë të shihte dikë ato çaste. “Po ku janë?!”, pyeste veten i dëshpëruar. Arriti në krye të arës dhe ndaloi pranë murit në fund të të cilit ndodheshin ca shkallë prej guri. Ato të nxirrnin në frutoren poshtë oborrit, nga ku më pas ca shkallë të tjera po prej guri, më të vogla se të parat, të nxirrnin në oborrin e shtëpisë. Mbajti vesh për ndonjë zë, por sërish heshtja sundonte kudo. Në anën tjetër të gardhit dëgjohej vetëm e lehura e një qeni. Duke ecur ngadalë pranë murit i vajtën sytë mbi gardhin-kufi që ndante arën e tij me të fqinjët. Hardhijat që dikur mbështeteshin mbi gardh tani ishin prerë dhe shkukur prej toke. Kërcejt bashkë me krundet e thata ishin shpërndarë ngado nëpër arë. Kjo iu duk një shenjë mjaft e keqe. U mundua të ngjiste shkallët, por një ferrë i doli përpara prej hiçit e ia preu udhën...

- Nanë moj! Pse nuk janë pre ferrat në shkallë?!...

Asnjë përgjigje. Mori një degë të thatë që gjeti aty pranë, largoi ferrat me të dhe u ngjit në krye të shkallëve. Para syve iu shfaqën trungjet e prera të fiqve dhe të kumbullave. Qershia e madhe në anë të udhës, mbi të cilën dikur kishte hipur e zbritur me qindra herë, tani gjendej e

shtrirë përdhe e kalbur dhe në mëshirën e krimbave. Porta e drunjtë që të nxirrte në oborr ishte e thyer dhe e rrëzuar. Nuk i mbajti dot lotët. Ashtu me lot ndër sy kapërceu portën dhe hyri në oborr. Mani i ri në cep të oborrit, ndryshe nga pemët e tjera, qëndronte ende në këmbë, por kishte nisur të kalbej për së gjalli. Njëpër oborr ferrat dhe barishtet kishin mbirë ngado. Tjegulla të thyera, këpucë të vjetra, copa druri, mjete pune të ndryshkura, të gjitha këto të shpërndara nëpër oborr linin të kuptoje se aty nuk banonte njeri prej kohësh. U tremb për vdekje. Diçka e kobshme kishte rënë mbi atë shtëpi. Lotët i rridhnin curril nëpër faqe. Nuk kishte më asnjë shpresë të shihte njeri...

- Oh, i mjeri unë!...

Kapërceu barishtet e egra dhe arriti pranë derës së shtëpisë e cila ishte e kalbur dhe e anuar, gati duke rënë. Brenda ndodhej votra ku njëherë e një kohë rreth saj mblidhej familja çdo mbrëmje. I vuri shkelmin derës dhe kaloi pragun. Poshtë këmbëve ndjeu një të kërcitur të thatë. Një gjysmë pjate që kishte mbetur aty tani u nda në dy pjesë të tjera. Ndërkohë ndjeu t'i shponte hundët era e rëndë e mykut. Kaloi korridorin dhe hyri në odën kryesore. Brenda dukej vetëm një komedinë e përmbysur dhe një karrige e mbështetur pas murit. Në votrën e zjarrit kishin mbetur nja dy copa druri të djegura përgjysëm dhe pak hi i lagësht. Sa shumë kishte ëndërruar që ta hapte atë derë dhe të hynte brenda pa bërë zë! Pastaj kishte imagjinuar se si e gjithë familja do të ngrihej në këmbë dhe do ta rroknin secili duke e përqaftuar me mall. Tani ai qëndronte në të njëjtin vend, ashtu siç e kishte ëndërruar, veçse kësaj here qëndronte përtej një dore të rrëzuar, pranë një votre rreth së cilës askush nuk po e priste...

Doli jashtë me nxitim pasi nisi t'i zihej fryma aty brenda. Ishte krejt e qartë se shtëpia ishte e braktisur prej

kohësh. “Ku janë kta? Ku kanë shku?...” Një ndjenjë e fortë frike iu shfaq në zemër. Ajo nisi të bëhej më e madhe nga sa mundej të duronte. Donte që të ulërinte, por nuk ulërinte dot. Donte të qante, por lotët i qenë shterruar. Një mendim i kobshëm dhe i pashmangshëm i erdhi si rrufe: “Mbase kanë dekë të tanë!...” Kjo fjali i përsëritej në mendje pandalshëm...

Papritmas, dera në fundin e oborrit bëri zhurmën e saj të zakonshme që ai e mbante mend fort mirë. “Dera!...” Ngriti kryet menjëherë dhe në fund të oborrit Pjetri pa nënën e tij duke kaluar në anën tjetër...

- Oj nanë! - thirri. Kraharori i gulçonte dhe mezi mbushej me frymë. - Oj nanë! Jam ktu!...

Deshi të vraponte drejt saj, por nuk mundej. Diçka e pengonte të lëvizte nga vendi...

- Nanë, jam Pjetri po të tham! - thirri me sa zë kishte. Ajo ndaloi dhe ktheu shikimin drejt tij. Sytë e saj u kryqëzuan me sytë e të birit. Ajo i buzëqeshi dhe pastaj zbriti shkallët e gurit që të nxirrnin në frutore...

- Nanë moj! Oj nanë! Jam ktu!...

...

- Pjetër! Pjetër more! Jam unë, Drita!...

Pjetri hapi sytë. Një rreze hënore lëshohej përmes dritares duke e ndriçuar odën e gjumit. Përjashta dëgjohej e lehura e një qeni.

- A je mirë, Pjetër?...

Një dorë rrëshqiti mbi ballin e tij dhe ia fshiu djersët. “Ah, qe andërr!”, mendoi Pjetri me vete.

- Mirë jam, mirë! Flej gjumë! - iu kthye së shoqes.

- Më bane merak! Përmende nanën me za t'naltë!

- E pashë në andërr. Flej gjumë!...

E shoqja donte ta përqafonte Pjetrin, ta ngushëllonte. E merrte me mend se sa shumë kishte nevojë për një

përqaqim ato çaste, por ai nuk lejonte njeri ta ngushëllonte për shfaqje të tilla dobësie. Nuk ia kishte lejuar kurrë njeriu në jetën e tij të burrëruar. Tani që i kishte kaluar të gjashtëdhjetat, kishte nisur të shndërrohej edhe më shumë në grindavec. E ëma i kishte vdekur pak vite më parë dhe gjatë mortit e kishte mbajtur veten me mjaft mundim. Më pas u duk sikur gjendja e rëndë kaloi dhe jeta iu kthye normalitetit. Mirëpo prej do kohësh nuk po e bënte gjumin e qetë. Një ditë e shoqja, që ia dëgjonte vazhdimisht rënkimet në gjumë, qe munduar t'i fliste për këtë, mirëpo ai që në fillim ia kishte prerë shkurt: “Ti mundohu me ba gjumë të mirë për vete! Unë jam mirë me shnet!”

Në ëndërr nëna ia kishte trazuar keq shpirtin Pjetrit. Jo se ai besonte që ëndrrat përcjellin ndonjë kuptim të veçantë për të ardhmen, por ajo ëndërr nuk i qe dukur si të tjerat. Megjithatë e mori veten shpejt dhe u mundua ta hiqte nga mendja.

Gjumi nisi t'i avitej sërish. Ishte në zgrip të tij kur disa zëra që vinin nga jashtë pushtuan odën për një çast të vetëm. Ai hapi sytë dhe vështroi nga dritarja. “Mos qeshë prapë në andërr!?” pyeti me vete. Qentë po shkuleshin së lehuri. U ngrit nga shtrati dhe iu afrua dritares për të mbajtur vesh. Nuk dëgjoi gjë, por nuk e la me kaq. Diçka duhej të ishte se s'bën. Hapi dritaren dhe drejtoi veshin për të dëgjuar më mirë. Iu duk sikur dëgjoi një hap njeriu atypari. Në fillim kishte dyshimin se mos i kishin bërë veshët, por nuk zgjati shumë dhe u bind plotësisht se dikush ishte aty përjashta pasi një hap i dytë tashmë u dëgjua më nga afër, një i tretë po ashtu i erdhi nga fare pranë. Por vetëm kaq, tre hapa dhe përsëri heshtje. Pjetri e humbi durimin dhe nuk priti më. Mori pushkën e varur në mur, e mbushi dhe doli nga oda e gjumit me të shpejtë...

Jashtë bënte shumë ftohtë dhe Pjetri filloi të dridhej. Ashtu gjysëm i veshur, me armën në duar gati për të qëlluar, i ra rreth e qark oborrit nga njëri cep në tjetrin, por sërish nuk pa e as dëgjoi gjë të dyshimtë. Kjo heshtje pas asaj që kishte dëgjuar nuk e bindi. Ishte i sigurtë se tashmë dikush kishte hyrë në pronën e tij. Provoi të fshihej pas një turre drush të stivuara me shpresën se hapat do të dëgjoheshin përsëri, por nuk arriti të dëgjonte gjë, ishte vetëm heshtja e natës që mbizotëronte gjithandej. Edhe qentë kishin pushuar së lehuri. Këtë ai e mori si një shenjë të keqe. Dikush ishte aty pranë dhe ai e ndjente këtë. Shtrëngoi pushkën më pranë vetes dhe u bë gati për më të keqen. Priti sa prit, por asgjë nuk ndodhi. “E ka kuptu qeni se dola!”, mendoi Pjetri me vete ndërsa dilte nga llogorja e tij e improvizuar. Pasi bëri edhe një kontroll të fundit rreth oborrit, u fut brenda me kokën lart dhe krenar se, pavarësisht nga mosha që kishte, ishte ende në gjendje ta ruante si duhej pronën e tij. Brenda e gjeti të shoqen duke e pritur në këmbë. Ajo i kishte ndjekur nga dritarja të gjitha veprimet e tij.

- Krejt kot dole përjashta në tanë këtë t’ftohtë! - i tha ajo.

- Dikush që në oborr e së lun topi! - ia ktheu Pjetri duke e parë në atë mënyrë sikur donte të shtonte “po ti ç’ke që fut hundët!”. - I njoh mirë të lehmet e qenve unë! Ndryshe lehin me njani-tjetrin e ndryshe u lehin njerzve!...

Ndërkohë hodhi vështrimin sërish tej dritares me shpresën e fundit se do zbulonte diçka të dyshimtë. Ajo që Pjetri donte në ato çaste ishte që dikush aty përjashta ta zbulonte veten, që më pas të mund t’i drejtohej të shoqes gjithë krenari: “E shef? Kshtu asht kur përzihesh aty ku s’ të takon!”, dhe menjëherë pas këtij triumfi ndaj saj të rrëmbente sërish pushkën e të dilte jashtë për të luftuar dhëmb për dhëmb me armikun.

- T'ka ba menja! - e kundërshtoi përsëri e shoqja.

- Po moj po!...

Pjetri sa vinte e po bëhej më shumë nervoz. E la dritaren dhe filloi të vinte lart e poshtë nëpër odë. E shoqja e kuptoi se ishte e pamundur t'ia mbushte mendjen dhe filloi ta merrte me të mirë. E siguroi se do qëndronte ajo zgjuar dhe se do të ngrihej për të parë edhe në dritarë po të qe e nevojshme.

- Kam me t'çue po ndjeva zhurmë, - i tha ajo.

Pjetri më në fund u bind. I ftohti i kishte hyrë në palcë dhe gjithashtu gjumi po ia rëndonte qepallat. Megjithatë pushkën nuk harroi ta mbante te kryet e shtratit mbështetur pas murit. Gjumi e këputi sapo u shtri. E lehtësuar më në fund, e shoqja mbylli sytë dhe u kthye në anën tjetër. Pas pak e mori gjumi edhe atë.

Në mëngjes Pjetri u ngrit ashtu si e kishte marrë gjumi, i nervozuar. Menjëherë i erdhi ndërmend ngjarja e mbrëmshme. Nuk e duronte dot faktin se e shoqja e kishte parë në atë gjendje në mesnatë. Dobësia në vetvete nuk ishte problemi parësor për të kur dikush tjetër kishte marrë pjesë në shpërfaqjen e saj. Fakti që ky dikush tjetër ishte e shoqja nuk përbënte ndonjë ndryshim. Haku duhej kthyer në vend. Pasi u vesh, kaloi në odën e ndenjes dhe e gjeti të shoqen ndanë votrës së zjarrit duke lexuar një letër. U rehatua në anën tjetër pa i folur. E shoqja ndërkohë që lexonte dëneste. Ajo e shikonte të shoqin herë pas here sikur donte t'i thoshte diçka, por nuk i vinte t'ia thoshte pa e lexuar atë letër deri në fund. Pjetrit ia tërhoqën vëmendjen frymëmarrjet e saj të thella dhe i hodhi një shikim të shpejtë. Asaj po i shkonin lot.

- Ça ka ndodhë moj? Kush ka dekë? - pyeti me ironi Pjetri.

- Kto lot janë lot gzimi e jo idhnimi. Antoni ma n'fund

po kthehet!... Zemra e nanës! Djali po na kthehet, po na kthehet në shpi!...

Pjetri e pa me habi të shoqen.

- Jo moj jo!

- Po, besa! Nuk e thotë se kur ka me ardhë, por thotë se ka me ardhë shpejt. Gzoju Pjetër, gzoju se po na mbushet prapë konaku! Ah!

- Se mos e nxorëm me zor prej shpije! Ai vetë hiku, dhe derën gjithmonë të hapun e ka pasë. Duket sa mall ka për ne derisa u ba kaq kohë që s'bahet i gjallë!

- Pusho! Ti nuk din ç'a thu!... - i foli e irrituar e shoqja.

- Po pse po e helmoj zemrën me ty!...

Drita heshti një grimë herë, pastaj shtoi:

- Edhe ti je i lumtun që po kthehet, vetëm se je tu e mbajtë të fshehun. Po kot e ke, s'të ban ma punë krenia!

- Po i gzumë jam moj e marrë, po jo sa ti. Mandej, ai asht ma shumë i joti se i jemi... Bile, që t'jem i kjartë, jam i lumtun aq sa mundem me qenë për dika që kam kohë pa e pa, kaq. Ai ka me ardhë, ka me ndejtë do ditë e ka me hikë prapë. Kurse ti ke me ia nisë me vajet e tuja si përherë.

- Ti nuk e din të tanën: Antoni ka me u shpërngulë ktu, ka me jetu me ne... Po vjen njiherë e mirë.

- Ktu, në katund?! - pyeti Pjetri jo pa habi.

- Po, po. Në letër thotë se i kanë dhanë një punë.

- Punë? Ktu?

- Po. Ku asht e keqja ktu! Ai mentar asht. I bukri i nanës!

- A e ka shkru se ç'a lloj pune?

- Duhet ta ketë harru, se nuk e thotë. Ose nuk ka dashtë vetë me na e thanë njiherë, palé si asht puna...

Pjetri nisi të bëhej kurioz. "Punë... ktu te na... çudi!..."

- Ndoshta bahet fjalë për mësus. Kam ndje se ka me u hapë një shkollë, - shtoi Drita teksa i mori me mend

mendimet që po bluante i shoqi.

- A thu?... N'shpresë t'Zotit! Puna e msusit asht punë fisnike. Uroj shumë me qenë kjo, se ndryshe...

- Ndryshe?...

- Si ta tham, kto kohë po ndodhin çudina... nejshe! - e ndërpreu veten Pjetri. - E lamë ktë muhabet dhe më ban gati kafen. Du me e pi në oborr...

Pjetri doli jashtë në oborr dhe menjëherë ndjeu aromën e freskët të mëngjesit. Mushkëritë iu mbushën me ajër të pastër. I pëlqeu të bënte një shëtitje rreth oborrit, njësoj si një natë më parë, veçse kësaj here nuk priste të shihte ndokënd që fshihej. Teksa ecte drejt fundit të oborrit, i shkuan sytë të turra e druve pas së cilës kishte bërë rojë një natë më parë. I erdhi çudi nga vetja. Në ato çaste gjithçka ishte aq paqësore, e qetë, sa që iu duk e pamundur që kjo qetësi aq e këndshme të kishte qenë ndryshe mesnatën e kaluar. U ul në karrigen e tij të drunjte, nën hijen e një mani të vogël të cilin vetë e kishte mbjellë me dorën e tij në të njëjtin vend ku më parë kishte qenë mani i vjetër që një mëngjes qe gjetur i rrëzuar nga murrani i madh. Prej aty dukej në pëllëmbë të dorës pjesa më e madhe e fshatit.

Atë mëngjes kishte heshtje më shumë se zakonisht. Udhëve që gjarpëronin pranë shtëpive nuk dukej njeri duke lëvizur. Në ara nuk kishte dalë asnjë për të punuar dhe as ndonjë çoban nuk dukej duke i prirë tufës me dhen. Ishte diçka e rrallë dhe e çuditshme që në një mëngjes si ai të mos shihje njerëz vërdallë. Në atë orë zakonisht fshatarët kishin kryer punët e para të ditës, por ende nuk kishte dalë njeri përjashta.

Në një ditë tjetër e gjithë kjo do t'i kishte bërë patjetër përshtypje Pjetrit, por sot nuk mund ta hiqte kollaj mendjen nga i biri që po kthehej në shtëpi. Në fillim nuk i kishte bërë edhe aq shumë përshtypje, ishte mësuar me

lotët e të shoqes e iu duk si një nga ato rastet e zakonshme kur ajo qante pas çdo letre që vinte nga i biri. Por kësaj here lajmi që sillte ajo letër ishte ndryshe, dhe Pjetrit iu desh pak kohë që të përballej me atë rikthim të beftë. Megjithatë, bashkë me gëzimin që Pjetri ndjente ato çaste, nisi t'i shfaqej edhe një frikë së cilës i druhej si dreqit. “Po sikur t’ua ketë shitë shpirtin atyne?... E marrtë dreqi! Ma mirë t’mos kthehet hiç!”, mendoi me vete.

E kishte të vështirë ta mbante mendjen të përqëndruar në një vend. Mendimet e zeza për të birin mezi i linin rradhën njëri-tjetrit. Antoni kishte qenë vetëm tetëmbëdhjetë vjeç kur ishte larguar nga shtëpia. Kishin kaluar shumë vite që atëherë e shumë gjëra kishin ndryshuar. Frika më e madhe e Pjetrit ishte nëse i biri që korrupsionar nga disa ide që kishin nisur të qarkullonin kohët e fundit. Ata që përfaqësonin ato ide, në tokën e Pjetrit po i prisnin me armë në dorë. “Nse i ka hikë mendja, kam me i vu kusht me u kthy menjherë mbrapsht, përndryshe kam me e vra me durt e mija!”

Pjetri ndjeu hapat e ngadaltë të së shoqes nëpër oborr dhe mendimet iu ndërprejnë. Ajo mbante ndër duar një tabakà mbi të cilën nxirrte avull një kafe e porsapjekur dhe në anë të saj që vendosur një llullë e mbushur me duhan gati për t’u ndezur. Pjetri e mori filxhanin dhe ktheu një gllënjke të mirë prej kafes. Më pas ndezi llullën. Ajo ishte shpëtimi i tij sa herë që në krye i vlonin mendime të vështira.

E shoqja ia kuptoi gjendjen e vështirë në të cilën ndodhej dhe u ul pranë tij, por nuk i foli. Ashtu si Pjetrit, edhe Dritës ia kishte rrëmbyer mendimet lajmi që ajo letër kishte sjellë atë mëngjes. Asaj i erdhi ndërmend dita në të cilën e kishte parë të birin teksa largohej nga shtëpia ende i njomë dhe i pasprovuar me jetën. Një javë rresht që mbytur

në lot e nuk kishte lënë mallkim pa i lëshuar të shoqit, i cili sipas saj ishte shkaktari i vetëm që i biri po linte shtëpinë. Në çastin që ai pati hapur derën e drunjtë për të ikur njëherë e përgjithmonë, siç premntonte se do bënte, Pjetri i qe drejtuar atij që të mos guxonte më të kthehej në shtëpi dhe se që aty e tutje do ta mohonte si birin e tij. Drita kishte vënë kujën e ulur në gjuhë para ikonës së Marisë duke mallkuar Pjetrin. Pak ditë më pas ajo pati vendosur të ikte nga shtëpia dhe ta braktiste të shoqin. Nuk e duronte dot më, i qe bërë krejt i huaj. Ajo zgjodhi një ditë kur Pjetri ndodhej larg shtëpisë për do punë të vetat dhe u kthye në shtëpinë e vajzërisë. Kur prindërit e saj e moren vesh si qëndronte puna, qenë trembur shumë. Assesi nuk mund ta miratonin veprimin e vajzës së tyre. Pjetri ishte burrë i respektuar nga e gjithë krahina. Për më tepër ia kishin edhe frikën. Ai kishte një karakter të rrëmbyer, kushedi çfarë mund t'i pillte mendja. E quajten si një veprim të pamenduar nga ana e saj, i kryer në dëshpërim e sipër nga një nënë e përvuajtur për të birin, veprim ky që duhej patjetër të kalohej pa e marrë vesh bota. E patën kthyer në shtëpinë e burrit po atë ditë. Pjetri ia pati falur veprimin së shoqes. Ai arrinte ta kuptonte fort mirë zemrën e një nënë. Por për t'i folur nuk i foli për disa ditë. Asnjë gëzim në jetën e tyre nuk kishte qenë i plotë që prej asaj dite, por tani, më në fund, bash kur ishin në prag të pleqërisë, gëzimi po i kthehej përsëri asaj familjeje, ashtu siç duhej të ishte për t'u quajtur gëzim i plotë.

Ndërkohë që Drita shëtiste nëpër kujtimet e saj me të birin, Pjetri vazhdonte të pinte nga llulla e tij. Shikimin e kishte tretur larg drejt maleve.

- Fati paska shkru mos me mbetë dy pleq vetëm si qyqe... - iu drejtua Drita të shoqit duke thyer heshtjen.

Pjetri i hodhi asaj një vështrim dashamirës dhe

buzëqeshi lehtë duke nxjerrë një shtëllungë tymi nga goja.

- Në pleqni, - i tha, - thojnë se kthehet dashnia...

- Po mor po! - ia ktheu e shoqja qejfprishur dhe u ngrit për t'ua marrë me punë të tjera. Pjetri e kreu kafen dhe iu kthye llullës sërish.

Pak poshtë vendit ku po qëndronte Pjetri shtrihej frutorja. Fiqtë, duke qenë se ishin në prag të kohës së tyre, kishin nxjerrë kokrrat e para. Kishte aty veç pemëve të tjera frutore disa lloje të ndryshme fiqsh, që nga ata jeshilë e kokërrmëdhenj e deri tek ata me ngjyrë të kuqërremtë dhe me formë piskagjate. Pjetrit i shkuan sytë te nja dy kokrra që dukeshin të pjekura mirë dhe iu kand t'ua provonte shijen. U ngrit nga vendi, hapi portën e drunjtë në cep të oborrit dhe zbriti në frutore.

Disa pemë nuk kishin asnjë frut të pjekur, disa kishin nga një ose dy, por Pjetri i shilte vetëm kalimthi tek ecte mes tyre, ashtu si pemëtari pemët e veta, se për të ngrënë e kishte ndarë mendjen se cilat. Mirëpo kur u gjend pranë fikut në të cilin i kishte parë frutet e pjekura, iu duk tepër e vështirë për t'i kapur. Lartësia ku ato ndodheshin ishte tepër e madhe. Ishin të paktën nja tri metra mbi dhé, ndërsa dega që i mbante ishte e shtrirë horizontalisht përtej murit, nga ku duhej të merrje parasysh edhe dy metra të tjera lartësi. "Asht shumë nalt!", mendoi me vete dhe u kthye mbrapsht. Ndonjë kokërr tjetër, ndonëse jo aq tunduese, mund të arrihej me dorë nga toka. Pjetri e këputi një dhe e çau në mes: ishte ende i pabërë, ngjyra përjashta ishte e rreme. Këputi edhe një tjetër dhe po njëlloj. U rikthye sërish poshtë fikut të parë dhe u hodhi vështrimin atyre dy kokrrave aq të dëshirueshme që rrinin në majë të degës. Tani ishte më i vendosur se më parë. Doli në teh të murit dhe hodhi shikimin poshtë: asgjë e rrezikshme, një vijë uji dhe tokë me bar. "Po rashë, ani, gjallë mbes. Ma e shumta

nji krah thej...” Iu kujtua dhimbja e mesit që e kishte kapur një vit më parë. I shkoi mendja se edhe mund të vdiste krejt. Mund të thyente qafën ose të mbeste sakat. “Punë dreqi!...” I erdhi me qeshë me veten. Për një çast e quajti të kryer. Njerëzit s’do ia dinin për ndonjë trimëri të madhe, merret vesh. “Vdiq se ra prej fikut” do të thonin të gjithë duke zbardhur dhëmbët.

Sado i vendosur që ishte, mendoi se për ato kokrra fiku luhej jo vetëm jeta e tij por edhe arsyeja dhe mënyra e vdekjes, me dy fjalë, luhej akti i fundit i gjithë jetës. Pranuk ia vlente barra qiranë. Mirëpo vendosi përfundimisht ta pranonte sfidën. Mori hov dhe me një lëvizje të vetme u ngjiti mbi pemë deri në pikën ku degët kryesore ndaheshin nga njëra-tjetra për të formuar kurorën. Bëri një rrotullim dhe u vendos me drejtim nga dega që duhej të ngjiste. Lëvizi ngadalë nëpër të duke u mbajtur fort me duar, derisa arriti në pikën nga ku mund t’i arrinte kokrrat e pjekura. Dega nisi të lëkundej dhe ndjeu t’i dridheshin gjunjët. Duke u mbajtur me dorën e majtë, ai u shtri në të djathtën e tij, këputi dy kokrrat me një lëvizje të vetme dhe u kthye nga ana që do të zbriste. Ndjeu se fiqtë nuk peshonin aq sa duhej të peshonin si të pjekura dhe me tul përbrenda. U pezmatua. Zbriti në tokë me një frymë dhe mezi duroi deri sa ua çau lëkurën: frutat ishin të thata dhe bosh përbrenda. Dielli me sa dukej ua kishte tharë lëngun e jetës, ose mund të ishte vepër e ndonjë krimbi. Sidoqoftë, padurimi i tyre për t’u pjekur para kohe i kishte vlarë.

Pjetri qeshi sërish me veten dhe u mundua ta harronte atë që i ndodhi. I hodhi dy fiqtë e tharë tej murit dhe u kthye në oborrin e tij.

III

Tri kullat e bardha dhe hijerënda që ndodheshin në rresht me njëra-tjetrën dhe binin në sy veçan çdo kulle tjetër në fshat, ishin pronë e së njëjtës familje. Njëra prej tyre, më e madhja, ajo që shërbente për të pritur e përcjellë miq, ku shpesh në odën e saj të pritjes vendosej fati i shumë çështjeve të zonës para se ato të diskutoheshin në “Këshillin e Pleqnisë”, dukej më e heshtur se asnjëherë. Ishte bërë një kohë e gjatë që nuk ngrihej tym nga votra e saj. Dritaret qëndronin tërë kohës të mbyllura dhe në oborr nuk shihej të lëvizte këmbë njeriu. Burrat dhe djemtë e rinj të asaj familjeje të madhe kishin kohë që nuk dukeshin atypari, ndërsa pleqtë, gratë dhe fëmijët rrinin në kullën tjetër përbri. Por edhe këta qëndronin të ngujuar përbrenda oborrit. Të gjithë e dinin se burrat e asaj shtëpie kishin marrë armët dhe kishin dalë në male, mirëpo askush nuk fliste për këtë. Ndonëse jo deri në këtë shkallë, kjo ishte një gjë që kishte ndodhur shpesh-herë, por herët a vonë burrat ishin kthyer në shtëpi. Kësaj here po kalonte më shumë kohë se zakonisht dhe askush nuk po kthehej. Diçka kuptohej në ajër, një luftë jo si të tjerat ishte kjo që po ndodhte.

Pasuria e asaj familjeje ishte e madhe. Kullat rrethoheshin nga kopshte me shumë lloje perimesh, ndërsa më pas, e gjithë lugina që të zinte syri, me burime, kullota, lisa që arrinin deri në majën më të lartë, zona e aheve, ishin që të gjitha pronë e tyre. Arat e shumta që zotëronin me një të korrur nxirrnin grurë dhe misër aq sa për të mbajtur gjysmën e fshatit për një vit të tërë. Pemët frutore, nga më të ndryshmet, që nga arrat, thanat që përdoreshin për të nxjerrë raki cilësore e deri te gështenjat dukej sikur nuk merrnin fund.

Atë mëngjes, si rrallëherë, plaku i tri kullave që ishte kreu i familjes, kishte dalë në oborrin e kullës më të madhe dhe diç po bisedonte me një burrë tjetër që qëndronte në këmbë mbi një karrocë në udhën bri oborrit, me frerët në duar. Ai mbante vesh gjithë vëmendje çfarë po i thoshte plaku i cili rrinte pak më sipër në cep të oborrit duke lëvizur me duar teksa fliste. Diçka kishte ndodhur.

Nuk vonoi dhe plakut e karrocierit iu afrua nga ana e oborrit edhe Pjetri. Ai e përshëndeti plakun, por ky nuk ia ktheu përshëndetjen. Plaku thinjosh dukej fort i shqetësuar. Në dorë mbante një shkop që e lëvizte sipas ritmit të fjalëve ndërsa karrocieri e miratonte me kokë. Më pas plaku iu kthye Pjetrit me një zë që këtij nuk iu duk aspak si herët e tjera:

- Pjetër: nis me Markun e merr vesh ça asht tu ndodhë. Mora fjalë se po djegin kullën e Prengës, po nuk i dihet, mund të jetë kulla e Bardhit. Shkoni fluturim atje dhe më sillni njoftim. Mundohu me marrë vesh mirë si asht puna!... Pjetër, prit! Nëse merr vesh ndonji lajm për djemtë e mi, nise Markun me shpejtësinë e erës!... Nisuni!...

Pjetri u bind pa bërë fjalë. Zbriti me të shpejtë nga oborri dhe hipi në karrocë. “E disha!”, mendoi me vete. “E ajo nuk më besonte se kishte njerëz përjashta!”

- Pjetër, ma jep mu armën! Ma mirë t’mos kesh armë me vete, - i foli plaku Pjetrit duke i shtrirë dorën.

- Nuk kam armë, - iu përgjigj Pjetri.

- Mirë pra, jepi Mark! - tha plaku dhe mori drejt kullës.

Karroca lëvizi nga vendi. Si bënë një copë udhë, Pjetri pyeti Markun:

- Ça ka ndodhë? Kush solli fjalë?

Marku vazhdonte të qëndronte në këmbë për ta drejtuar më mirë karrocën.

- Nuk e di zotni. Qe, tani sa e mora vesh, - u përgjigj ai.

- Plaku më çoi fjalë si dhe ty. Sa mora vesh se kush po më kërkonte nuk u mendova dy herë. Por kaq di. Prej vrikut as bukën nuk e mora me vete. E pata gati.

- Budallë! Mendjen veç te buka!

- Po ku me e pasë ma parë, zotni Pjetër! Tash do rri tanë ditën pa hangër. S'kam as pare me ble gjasend. Po edhe po shita ndonji mollatare a spec, s'mundem me i prekë ato pare, duhet me i sjellë në shpi ashtu si i marr. E di ti si e kam grunë...

- Për në qytet e pate mendjen? - pyeti Pjetri.

- Po, sot jam për në qytet...

Marku e qëlloi kalin vitheve me sa munda. Dukej se ishte i mërzhitur ngaqë ia kishin ndryshuar planin e ditës. Si për t'i dhënë shpresë vetes, tha:

- Deri më tash nuk asht ndje krisëm. Me gjasë asht njoftim i rremë...

Pjetri nuk foli. U shtri në ndenjësë dhe nxori nga brezi një revolver që ia kishte blerë para shumë vitesh një tregtari shëtitës dhe e kontrollloi për plumba. Kur kishte dalë, nga nxitimi kishte harruar ta bënte. Mulliri për fat ishte plot. Në xhepin e xhaketës gjeti edhe nja dy plumba të tjerë. Vuri buzën në gaz. E mbushi armën dhe e vuri në siguresë. Marku e dëgjoi krismën e hekurit dhe u tremb. Iu kthye Pjetrit:

- Po si, e paske rrejtë plakun?!

- Mbylle!... Ndalo këtu! - e urdhëroi Pjetri karrocierin duke u ngritur nga vendi. - Tani do hecim, ngadalë. S'ke nevojë me u tutë.

- Unë jam tu vazhdu udhën teme, - foli Marku pasi ndaloi karrocën. - Ti, ndaç rri, ndaç zbrit, unë e kreu detyrën zotni Pjetër. Më duhet me shku në qytet, ta thashë! Më vjen keq shumë!

- Punë që s'bahet! Ule zanin dhe zbrit prej karroce!...

Pjetri nxori revolverin nga brezi dhe e mbajti me grykë poshtë, gati për ta përdorur në rast nevoje. Pastaj iu kthye Markut:

- Më duhesh Mark se kemi me i çu njoftim plakut.

- O Zot, në mëshirën tande! - u lut Marku duke ngritur duart drejt qiellit. - Po pse të duhem o Pjetër? Mos më merr në qafë! S'du t'më fusin në burg, apo ma keq, t'më vrasin! Kam fmi me mbajtë!... Po revolen, pse e more? A t'tha plaku se asht ma mirë mos me pasë armë me vete, a t'tha a jo! Kot nuk din ai diça ma shumë se na. Hidhe armën të paktën, fshihe te kjo ferra! E marrim ka t'kthehena. Kshtu zbaton edhe fjalën e plakut, edhe unë vij me ty ma kollaj, deri aty afër vij.

- Mbas meje po t'tham! E di unë se ku do presish!...

Pjetri e kapi Markun nga krahët dhe e shtyu përpara për nga shtegu që të çonte te kulla e Bardhit. Ajo ishte nja pesëdhjetë hapa më tutje, por pemët dhe një kodrinë e vogël nuk lejonin të shihej qartë.

- O Zojë! - lutej Marku. - Zotni Pjetër, pse don me ba trimin kot! Pse nuk ia dorëzove armën plakut! Nse vërtet kanë rrethu kullën e Bardhit, kanë me na qëllu në vend, pa paralajmërim! Palë po të panë me revole në dorë! Unë s'du me dekë për fajin tand! Jo, jo, jam tu u kthy!

- Budallë! - ia preu Pjetri duke e mbajtur për krahu.

- Askush nuk ka me dekë. Po qe puna, kam me t'mbrojtë unë, kam me dekë unë para teje. Ke me ardhë deri ku t'tham unë. Hec tash!

- O Perëndi! Ky e paska da mendjen!... Amanet Pjetër! Amanet fmitë e mi! S'du t'më rriten të vorfën! Kanë me mbetë jetima! Pa bukë kanë me mbetë!

- Mos u mërzit për fmitë. Ma vonë kam me të dhanë unë sa të duesh miell, groshë e mish.

- Ta di për nder pasha Zotin! S'kam ça me thanë, më

ke dhanë edhe herë të tjera. Tashti edhe unë ta kam ba punën pa pagesë, por ti m'ke dhanë ça ke pasë. Je bujar i madh ti Pjetër, të tanë e thonë... A të ulem te ky mullari e të pres? Fshihem ma mirë këtu e fjalë burrash kam me të pritë derisa të kthehesh.

- Jo, jo! Marrsh përpara!

- O Zot, na shpëto! Ktu paska ndodhë diçka keqe! - foli Marku me zë të mekur duke parë nga kulla e Bardhit. Pjetrit i shkuan sytë te dy automobilë ushtarakë që kishin ndaluar ndanë kullës. Oborri nuk dukej krejt qartë, por mjaftueshëm sa për të vënë re njerëzit që lëviznin aty.

- Qqqqt! - ia bëri Pjetri. Ndaluan në vend dhe nisën të mbanin vesh. Marku kishte ngrirë si një statujë. - I shef Mark ato dy makinat jeshile në rrugën ku kalon ti me karrocë?

- O Zot! Po më marrin karrocën po thu!? - foli Marku duke parë mbrapa drejt vendit ku kishte lënë karrocën. Pjetri e pa gjithë nerva.

- Po të tham se kulla e Bardhit asht plot me ushtarë, hut!

- Dorëzohena ma mirë, Pjetër! Ose hikim me vrap, ose dorëzohemi! Te mullari janë dy ushtarë që kanë për t'na pa! Janë krejt afër!

- Ku janë bre?

- Hidhe revolen Pjetër!

- Nuk i shof kund! Ku janë po t'tham!

- Hidhe revolen bre se u fikëm! Të kanë pa më duket! Marku nisi ta tërhiqte për këmbë Pjetrin.

- Ku janë more?!

Pjetri bëri një rrotullim rreth vetes, por nuk shqoi njeri.

- Ë-hë, na kapën Pjetër! Na vranë! Oh, i mjeri unë!...

Pjetri e kapi Markun për zverku dhe e ngriti lart me

një hov të vetëm.

- Më thuaj ku janë se t'i hodha trutë në erë!...

Marku e lëshoi krejt trupin në krahët e Pjetrit dhe nxori frymën si të qe fryma e fundit. Pastaj arriti të thoshte me zë të shuar:

- Unë dorëzohem...

Pjetri e lëshoi Markun dhe menjëherë ia hoqi siguresën revolverit. Marku duke u zvarritur arriti të fshihej pas një shkurreje aty afër. Në këtë çast u dëgjua një zë:

- Hidhe armën se të mora jetën!...

Një ushtar kishte marrë në shenjë me pushkë kokën e Pjetrit rreth dy metra më tej. Dukej tepër i ri dhe në fytyrë i dallohej një ngërdheshje triumfuese.

- Kush je ti që më thu me hedhë armën! E di ti kush jam unë a jo! - iu kthye Pjetri me një ton urdhërues ushtarit njomëcak.

- Atë pisqollën ma jep mua këtu! - dëgjoi Pjetri zërin e një ushtari tjetër që i erdhi nga mbrapa duke ia hequr revolverin nga dora.

- Me kë ishe këtu? - pyeti ushtari i parë.

- Vetëm! - u përgjigj Pjetri.

- Mos më thuaj!... Hej ti! - thirri ushtari. - Dil që aty! Nuk do të të bëjmë gjë...

Marku doli nga shkurrja me kokën ulur dhe me duart e ngritura lart.

- Nuk kam ba gja, ju betohem! - tha Marku me zë vajtues. - Jam krejt rastësisht ktu, pa ndonji qëllim.

- Mirë, mirë! Tani marrsh përpara!...

I morën që të dy njëri pas tjetrit dhe i dërguan në oborrin e kullës së Bardhit, e cila ishte plot me ushtarë të armatosur. Mes tyre ndodhej edhe kapiteni. Sapo pa Pjetrin dhe Markun, ai pyeti ushtarët:

- Kush janë këta? Ku i gjetët?

- Kishin zënë pusi! Ka mundësi që ky këtu, - tha ushtari i dytë duke treguar Pjetrin, - i njeh mirë ata maskarenjtë që janë strehuar mbrëmë këtu. Ky tjetri është lakeu i tij. Bëjmë mirë t'i varim edhe këta kapiten!

Ndërkohë Marku vuri duart në kokë dhe thirri:

- O Zot, ki mëshirë! Bardhi! O Zot!...

Pak metra më tutje në anë të oborrit gjendej një man i madh në një rën degë të të cilit varej në litar trupi i pajetë i Bardhit. Pjetri ktheu kokën anej nga kishte bërë me dorë Marku dhe u pataks. Së bashku me tmerrin që ndjeu nga ajo pamje e llahtarshme, iu ndërmendën me vrull nje grumbull kujtimesh. Ai së bashku me Bardhin kur kishin qenë fëmijë kishin hipur me dhjetëra herë mbi atë man për të ngrënë frutet e tij të ëmbla. Në degën më të trashë ata lidhnin një shilarës dhe luanin me të duke hipur me rradhë. Më pas të njëjtën gjë kishin bërë fëmijët e Bardhit, ndërsa deri dje aty kishin luajtur nipërit e tij. Kurse tani... Pjetri fiksoi sytë e hapur dhe pak të dalë nga zgavrat të Bardhit. Sytë iu rrëmbushën, por vetëm kaq, e mbajti veten.

- Po familjen? - pyeti Pjetri me gjysmë zëri. - Ça keni ba me familjen?

Nuk mori përgjigje. I morën të dy dhe i mbështetën me shpinë mbas murit.

- Të kontrollohet mirë edhe kati i dytë i kullës! Përveç kësaj të kontrollohet mirë e gjithë prona, në çdo cep! - u dëgjua zëri komandues i kapitenit.

Kapiteni, si shumica e të tjerëve, ishte i ri në moshë. Nuk dukej më shumë se njëzet e pesë vjeç. Vinte i gjatë, kokën e mbante lart dhe sytë i shkëlqenin nga krenaria. Pasi dha edhe urdhërat e fundit, iu afrua Pjetrit, të cilit nuk ia kishte ndarë sytë që në fillim, dhe i tha:

- Për fat të njoha në kohë, Pjetër. Arma që kishe me

vete gati sa nuk ta bëri gropën...

- I thashë, zotni! Hiqe atë revole të mallkume, i thashë, po nuk deshi... - ndërhyri Marku. - M'tha se e kishte për vetëmbrojtje... - shtoi në fund si e pa se u përzie aty ku s'duhej.

- Pusho ti! - iu drejtua kapiteni Markut. - Për ty ende nuk e kam ndarë mendjen!

- O Zot!... He mu m'u thaftë gjuha! - belbëzoi Marku.

- Si quhesh? - e pyeti kapiteni Markun.

- Lene até! - ndërhyri Pjetri.

Marku nuk dha përgjigje, por pa nga Pjetri sikur donte t'i thoshte: "Vetë më more me vete! Ma sigurove edhe jetën! Më shpëto tash!"

- Përgjigju! - ngriti zërin kapiteni duke i drejtuar gishtin Markut.

- Mark quhem.

- Mark kush?

- S'kam mbiemën... Domethanë e kam, po, por nuk e kam ma... Duhet... Mark quhem...

Marku nisi ta humbte toruan.

- Me se merresh?

- Jam karrocier. Mbaj familjen... Më ka dekë edhe gruja. Kam shtatë fmi që më duhet me i ushqy përditë...

Marku gati sa nuk u shtri barkas duke u lutur. Pjetri e pa me përçmim kur dëgjoi se Marku gënjeu për gruan dhe numrin e fëmijëve.

- Hiquani prangat!... - urdhëroi kapiteni. - Që të dyve!...

Ushtari që i kishte prangosur e zbatoi menjëherë urdhrin.

- Je i lirë të shkosh, - iu drejtua kapiteni Markut. Ai falënderoi Zotin me duart lart drejt qiellit dhe u nis menjëherë pa e kthyer kokën mbrapa.

Pjetri e kishte nuhatur tashmë se ajo që i druhej që kur

kishte marrë lajmin në mëngjes prej letrës së të birit ishte e vërtetë. E pyeti kapitenin i pezmatuar:

- Ti dhe ai nji feni? Jeni miq?

- Mund të them që jemi edhe miq. Ndonëse ai është një nga eprorët e mi. Më duhet ta pranoj se yt bir është një djalë fisnik dhe me ide humane. Ai ka për ta kthyer këtë krahinë në një kopësht lumturie, ashtu si e do koha sot.

- Sa keq për ju! - iu drejtua Pjetri me ironi. - Sa keq që koha juej nuk ka me ardhë ndonjiherë! Nuk jeni të parët që vini ktu për me e kthy ktë vend në kopsht lumtunie! Të tanë janë kthy mbrapa me bisht ndër shalë, kshtu si ka me ndodhë edhe me ju!...

Kapiteni iu afrua pranë Pjetrit, ia vuri dorën në sup dhe e mori me vete drejt shtegut që të nxirrte në udhën kryesore.

- Antoni më porositi për ty para se të nisesha, - nisi t'i fliste Pjetrit, - më tha që të tregohem i kujdesshëm. Di diçka edhe për temperamentin tënd, posi... Por më dëgjo me vëmendje: kësaj here është ndryshe puna. Si fillim, do të bëje mirë ta pranoje birin tënd dhe t'ia hapësh derën. Ai nuk vjen këtu veç me kokën e vet. Antoni po vjen me porosi të veçantë, dhe, më beso, nga njerëz që po vendosin fatin e të gjithëve ne, jo veç të krahinës tënde, por për të gjithë botën anembanë. Për sa kohë që ai nuk ka ardhur ende, ti do jesh i mbrojtur, askush nuk do ndërhyjë në punët e tua, gjithmonë nëse ti nuk bën ndonjë gabim të pandreqshëm. Sidoqoftë është në dorën tënde nëse do pranosh të qëndrosh përkrah djalit tënd apo do rreshtohesh me kriminelët kundër tij, e si rrjedhojë, edhe kundër nesh... Uroj që të vendosësh me arsye të shëndoshë, për të mirën tënde e kam fjalën. Ne kemi nevojë për ty Pjetër, do të na ndihmoje shumë, këtë s'e mohoj dot. Mirëpo më shumë do kesh ti nevojë për ne. Nëse do rreshtohesh kundër nesh, as

yt bir nuk ka për të të shpëtuar dot... Kjo është këshilla ime për ty Pjetër. Uroj shumë të ma dëgjosh fjalën. Tani shko në shtëpi, qetësohu, gëzoju të mirave që ke dhe bëhu gati të presësh birin tënd të vetëm. Ai pritet të vijë nga ora në orë. Jo më larg se nesër ai do jetë këtu fuqplotë. Tani mirupafshim Pjetër, mund të shkosh në shtëpi!...

Kapiteni ndaloi dhe Pjetri vazhdoi udhën pa e kthyer kokën. Si bëri ca hapa, dëgjoi sërish kapitenin t'i thoshte nga pas:

- Rriju larg telasheve dhe njerëzve të gabuar!...

IV

Pjetri kishte marrë udhën e kthimit i përhumbar në mendime e duke mos parë as ku po e hidhte hapin. Mendimet ia kishte bërë zap dilema nëse duhej të vepronte apo jo sipas këshillës së atij ushtaraku njomëcak. Deri tani as për së largu nuk e kishte menduar se mund të ndodhej para një dileme të tillë. Ç'ishin këta njerëz kaq shpirtzinj, që varnin pa gjyqe, që burgosnin gra e fëmijë? Ç'ishte kjo luftë e padëgjuar ndonjëherë? Luftëra kishte pasur përherë, ato vinin e shkonin njëra pas tjetrës, pa lënë ndonjë gjurmë të veçanë, por tani gjërat dukej se po shkonin ndryshe. Kjo fuqi e re që tani kishte kapërcyer horizontin po vendoste diktatin e vet me terror mbi komunitet pa i hyrë ferrë në këmbë. Këtë Pjetri sa vinte dhe e kuptonte më qartë. Askush nuk mund të bënte dot gjë, forca kundërshtuese po bëhej gjithnjë e më pakët. Mirëpo instikti i tij për t'ia dalë mbanë luftonte ende, ndonëse ndihej i pafuqishëm për të marrë një vendim kaq të vështirë. Ishte gjetur i papërgatitur. Në jetën e Pjetrit aftësia për t'u paraprirë gjërave kishte qenë pika e tij më e fortë. Kjo kishte bërë që ai të fitonte nam për

mençurinë e tij në gjithë krahinën. Ai ishte një njeri fort i respektuar, ishte trim, këtë e kishte vërtetuar me vepra, ndërsa me kalimin e kohës kishte fituar urti dhe mençuri si pak-kush në krahinën e tij. Tani në pleqëri fati e donte që Pjetri të përballlej me një nga dilemat më të mëdha të jetës së tij. Duhej të ulte kryet dhe të pajtohej me situatën duke hedhur poshtë kështu gjithçka për të cilën kishte luftuar dhe shërbyer në jetën e tij, apo të vazhdonte të luftonte përsëri pa shpresën më të vogël për të fituar? Megjithatë, po të mos ishte i biri në këtë mes, ai nuk do ishte menduar dy herë për të zgjedhur.

Sikur të mos kishte qenë i vëmendshëm vetë Marku që po vinte përballë duke e devijuar karrocën në kohë, Pjetri do ishte përplasur keq me të. Ai u përmend vetëm pasi Marku zbriti nga karroca dhe iu afrua pranë.

- Pjetër, asht ba hataja! - i foli ai duke mbajtur frymën.

Pjetri e pa dhe nuk dha asnjë shenjë kureshtjeje. Markut kjo i bëri përshtypje dhe pyeti:

- Apo nuk don me e ditë?

- Fol! - i tha Pjetri i nevrikosur.

- Dy djemtë e plakut janë vra mbramë në mesnatë. Nami i zi asht ba. U kishin zanë pritë në bjeshkë. Thuhet se grupi ka ba rezistencë të fortë duke vra ushtarë me shumicë. Por në fund janë vra të tanë. Ishin gjetë pa asnji mundësi shpëtimi, ushtarët paskan qenë dhjetë herë ma shumë.

- Kush e solli këtë lajm?

- Prifti. Tha që i kishte pa me sytë e vet kufomat që i kishin sjellë në oborrin e kishës. I kishte njoftë mirë. Eh, Pjetër, kështu asht kur lufton me një anmik ma të madh se vetja, - shpjegoi Marku duke e ulur zërin te fjalia e fundit.

- Ti maskara! - iu hakërrye Pjetri.

- Jo, Pjetër, më kupto! Mu më dhimbset plaku. Si nuk

më dhimbset i vorfni, sapo humbi dy djemtë në lule të rinisë! Bash si për vete më dhimbset, sikur t'i kisha humbë edhe unë djemtë e mi, bash ashtu më duket... Po ata janë të vogjël tashti, nuk janë pjekë hala për luftë.

- Mjaft tashti! Zhduku! - i bërtiti Pjetri me një ton përçmues dhe mori të ikte.

- Pjetër! Pjetër! Kam edhe një fjalë, të fundit. Prit pak he burrë!... Shiko, desha me të thanë se... ndoshta e harrove fjalën që me dhe kur qemë rrugës për te shpia e Bardhit... Meqë ra fjala, u tregove trim aty, po, po, trim ashtu si vetëm ti Pjetër di! Nuk kam si me e mohu se u tregove trim e trim i madh bash! Jo ma kot të tanë të dinë për burrë trim dhe sojnik, burrë që e mban fjalën e dhanun si vdekja.

- Fol! Ku don me dalë! - pyeti Pjetri si me përtesë.

- Desha me të thanë, zotni Pjetër, se më dhe fjalën që do më japish groshë, miell, me sa mbaj mend përmende edhe mish. Por s'ka gja, edhe po nuk mora mish nuk më vjen keq. Kur dola sot e kam lanë shpinë vetëm me një kile miell. Fmitë i lashë të uritun. Kur me the se do m'i japish të gjitha këto, falënderova Zotin që të çoi ty bash sot në ditë të hallit!...

Pjetri e pa me inat. Marku ia dinte mirë nervat, ndaj vijoi:

- Mirë, mirë, Pjetër, nuk po tham që t'mi japish tashti, s'ka gja. Unë jam nisë për në qytet. Kur të kthehem do sjell me vete ushqime prej andej. Ndërrova edhe karrocën, e sheh, mora ktë me strehë dhe dashtë Zoti po shes ndonji gja dhe i fitoj aq pare sa me ble ndonji ushqim. Sonte fmitë janë mirë me do petulla, janë mësu. Mandej, si i ban petullat ajo gruja jeme nuk i ban njeri në botë! Kur të kthehem, mbase m'i nep, po edhe po nuk më dhe gja, punë e madhe fort... Tashti me thanë të drejtën pak miell

më duhet, një thes ndoshta...

- Mirë, m'u hiq tash! - i tha Pjetri dhe mori sërish të ikte.

- O Pjetër, edhe diçka të fundit, se për pak harrova. M'u ba qefi shumë për ty! Mora vesh se yt bir Antoni po kthehet në shpi ma në fund...

Pjetri vetëm këtë nuk deshi ta dëgjonte.

- Prej nga e more vesh, more?!

- Prifti tregoi, si përherë, ai i di të tana. Tashti ai s'ma tha mu, por e ndjeva duke folë me plakun. Me sa kuptova i tha se kishte me ardhë me një detyrë këtu. Ky asht një lajm i mirë. Unë me grunë kemi me ju ardhë për vizitë patjetër. M'u ba qefi shumë! Fat i madh për ne. Ika tashti Pjetër, mbeç me shnet!...

Marku hipi në karrocë, mori frerët dhe iu drejtua gërdallës që tërhiqte karrocën si të ishte një kalë rrace që po tërheq kocinë në vijë të frontit:

- Hija, hija!...

Gërdalla lëvizi ngadalë prej vendit pa i bërë përshtypje shumë për kamzhikun që i rrihte vithet. Marku nisi rrugëtimin e tij drejt qytetit, ndërsa Pjetri, kryeulur si asnjëherë më parë, arriti deri te porta e drunjtë e oborrit të plakut. U kujtua se kishte mbërritur vetëm kur pa hijen e rëndë të kullës.

Ndaloi pak çaste i mbështetur me duar mbi gardh dhe u zhyt përsëri në mendime. Tani që kishte mësuar për të birin se ishte bërë palë me ata nuk i dukej aq e pamundur mundësia që ai të kishte gisht edhe në vrasjen e dy djemve të plakut. Donte ta harronte këtë, por s'e harronte dot. Më e keqja kishte ndodhur. Dy djemtë tani ndodheshin të shtrirë në oborr të kishës. Ata kishin rrëmbyer pushkët në lule të rinisë dhe kishin dalë kundër të keqes duke luftuar me të dhëmb për dhëmb deri sa dhanë edhe jetën, ndërsa

ai, biri i tij i vetëm, kishte tradhtuar gjithçka. Për Pjetrin kjo ishte një barrë e rëndë, e papërballueshme, aq më tepër tani që i duhej të jepte llogari para plakut. Ishte diçka së cilës nuk i shmangej dot. E mori guximin dhe kapërceu portën e oborrit. Pastaj iu afrua derës së kullës dhe pa që ajo ishte e hapur. Kapërceu pragun dhe hyri në korridor. Në odën e pritjes dëgjoheshin zëra.

Kur hyri brenda, asnjëri që ndodhej në odë nuk ia hodhi sytë, përveç abatit i cili e pa duke i buzëqeshur lehtë. Pjetrit ndjeu t'i therte zemra nga ajo buzëqeshje dhe i hoqi sytë menjëherë nga abati. Në odë ishin edhe dy burra të tjerë të fisit bashkë me plakun i cili qëndronte i ulur këmbëkryq në anë të votrës dhe po tymoste duhan. Oda ishte mbushur plot me tym. Në faqen e plakut shndriste herë pas here nga drita e diellit që hynte nga dritarja gjurma që kishte lënë pas një pikë loti e cila kishte rrëshqitur nga sytë deri te mustaqet e tij të bardha. Dy burrat që i qëndronin pranë flisnin me zë të lartë, por me rradhë. Dukej qartë se ishin tepër të tensionuar. Njëri prej tyre, ai që po fliste më shumë se tjetri, kërkonte hakmarrje. "S'ka mbaru!", thoshte ai! "Do ta marrim hakun e djemve!" Plaku hapi gojën për të folur. Në dhomë ra heshtja. Zëri i tij i ngrysur dhe i ngadaltë shprehte gjithë dhimbjen e tij në ato çaste. Ai tha:

- Do rrimë e do presim... Nuk do veprojmë një herë...

Askush nuk foli më. Fjala e tij ishte ligj. Në odë mbizotëroi sërish heshtja. Fjalën e mori abati, i vetmi që kishte guximin që ta thyeje atë heshtje. Ai dukej i nervozuar dhe fliste shpejt. Ishte e paqartë se ku donte të dilte. Plaku thinjosh rrëmonte në prushin e zjarrit duke ia miratuar me lëvizje koke fjalët, ndonëse në pamje të parë dukej aq i thelluar në mendime sa që vështirë ta kishte mendjen te fjalët e abatit.

Pjetri hodhi shikimin nga dritarja për të parë oborrin e tij, tej në anën tjetër të përroit. Askënd nuk pa. Pastaj vështrroi drejt udhës që të ngjiste në shtëpinë e tij, por as aty nuk dukej njeri. E kishte të vështirë të parashikonte se çdo të bënte sikur në atë çast të shihte të birin duke u ngjitur arës për në shtëpi.

- Kurrën e kurrës! - u dëgjua zëri i njërit nga dy burrat që rrinin në anë të plakut. - Me gjithë rrespektin për njeriun e Perëndisë, ktë që thu ti nuk ka Zot në qiell që e ban me ndodhë! Kena pa tragjedi si kjo edhe ma parë, unë kam humbë dy vllazën në ktë luftë e nuk e kam ndërmen me u dorzu. Djemtë nuk ka me i tretë as dheu në qoftë se nuk marrim hak!...

Pas një heshtjeje të shkurtër, si e pa se asnjë nuk ia miratoi fjalët, shtoi:

- Si, me ulë kryet si delet e me u nanshtu?! Kjo s'ka me ndodhë për pa u derdhë edhe pika e fundit e gjakut!...

Sërish nuk foli askush. Edhe abati e mbylli gojën. Ky i fundit, kur pa Pjetrin që mbante sytë nga dritarja, u ngrit nga vendi dhe e ftoi të ulej, si për ta përzier edhe atë në bisedë.

- Jam mirë! - i tha Pjetri abatit duke bërë me dorë që të mos lëvizte nga vendi.

Për një çast sytë e Pjetrit u ndërruan me ata të plakut. Plaku u duk sikur sapo u kujtua për ardhjen e Pjetrit.

- Ça kishte ndodhë me Bardhin, Pjetër? Diçka më tha karrocieri, po nuk ia mora vesh të tana. Të prita ty për me qenë ma i kjartë, - foli plaku duke i shqiptuar rrokjet aq ngadalë saqë Pjetrit iu duk se nuk do të mbaronin kurrë fjalët e rënda që priste prej tij. Por plaku veç deshi të mësonte diçka më shumë, nuk kishte ndërmend të bënte fajtor njeri. Ai ishte i vetmi në atë odë që dukej sikur ishte pajtuar me atë që kishte ndodhur tashmë.

- Bardhi nuk asht ma... E kishin varë në manin e oborrit,
- iu përgjigj Pjetri.

Plaku uli kryet.

- Ditë e zezë kjo e sotmja o Pjetër!

- E zezë për besë!

- Po familjen? - pyeti sërish plaku pa e ngritur kryet.

- E morën...

Heshtje e zymtë. Pas pak plaku pa drejt Pjetrit sikur sapo iu kujtua diçka:

- Marku më tha se kishe pasë një revole me vete.

- Po, e kisha. Revolen e marr me vete përherë kur dal.

- Më tha edhe që ju kishin arrestu të dyve...

- Nuk... nuk ishte bash arrestim... Marku e tepron si frikacak që asht...

- Por ç'a ishte tjetër, Pjetër? Ai më tha që u kishin vu prangat...

- Ata na kishin zanë pritë dhe ishin disa, ndaj më çarmatosën. Ndryshe s'do e kisha dorzu kurrë revolen, të paktën jo pa qëllu njëherë mbi ta...

Si tha këto, Pjetri uli kryet. Ishte çasti më i vështirë për të para plakut.

- Të besoj Pjetër, të besoj. Nuk je ti që m'ke borxh, as ti e as djali jot, i cili për fat duket se po kthehet prapë në trojet e veta...

Pjetri tani që ia përmendi plaku i pari të birin, deshi të shfryhej paksa:

- Epo, më mbaj vesh zotni: më dhemb shpirti për djemtë e tu! Asht prova ma e madhe për një burrë kur vorros djemtë e vet, por nuk asht hera e parë që kjo tokë po tret para kohe bijtë e saj. Për djemtë e tu tash ka me këndu historia, si për të tanë ata që vdiqën në këtë luftë e plot luftna të tjera ku kena luftu. Sa i takon atij, djalit tem, ta dish se po të nap besën faqe burrash: në qoftë se marr vesh se ai ka gisht në këtë punë, unë kam

me e vra vetë dhe kam me e vorrosë pa mort! Kaq të kam borxh!

- E di Pjetër, e di, - i tha plaku si ndër dhëmbë. - Djemve të mi nuk u ka hak e hile njeri. Fati i tyne asht shkru qysh kur nisi kjo luftë.

Kaq tha plaku dhe heshti sërish për pak. Më pas kërkoi që ta linin vetëm. Kishte për t'u dhënë lajmin e zi edhe grave dhe fëmijëve të djemve.

- Na do rrimë ktu! - kundërshtoi njëri nga dy burrat pranë plakut. - Të paktën njani prej nesh. Nuk ke si rri vetëm!

- Jo! - ia ktheu plaku. - Nuk du t'ju gjejë njeri këtu. Hikni e mos ma ktheni fjalën! Po m'u deshtët do ju çoj fjalë vetë...

Që të katërt, abati, Pjetri dhe dy burrat e tjerë u bindën. Ata dolën nga kulla dhe u ndanë në rrugë të ndryshme dy e nga dy. Pjetrit i ra të bënte një copë udhë me abatin. Ishte njeriu i fundit me të cilin Pjetri donte të fliste ato çaste, por nuk i shmangej dot për aq udhë sa u ra të bënin bashkë.

- Ka ardhë kohë e keqe, Pjetër! - nisi t'i fliste abati. - Nuk kemi rrugë tjetër veç me u përpjekë me çdo kusht me mbijetu. E pave ça u ndodhi djemve të plakut a jo! Punë e shejtanit asht kjo!... Po puna e Bardhit! O Perëndi, në dorën tande!... Pjetër, duhet me u tregu të mençun...

Pjetri e mbante kryet drejt ndërsa ecte dhe e injoronte. Abati vazhdoi:

- Antoni ka me ardhë i komandumë me një post të naltë ktu në krahinë, besoj e ke marrë vesh. Ai asht e vetmja shpresë për ne në kto kohë të errta. Tham se ai ka me u kujdesë për ne. Unë e kam pagzu me duert e mija, s'ka se si t'na ketë harru, apo jo Pjetër?... A thu na ka harru?...

Pjetri sërish nuk i ktheu përgjigje.

- Tashti që me shumë mundësi do ta drejtojnë këtë vend karrocierët dhe teneqexhijtë, Antoni asht një shans i mirë, duhet me e kuptu këtë gja ti Pjetër. Duhet pa kjo punë edhe

prej ksaj anel!...

Pjetri as që e kishte ndërmend t'i kthente përgjigje. Mezi po priste të arrinte në pikën ku udhët e tyre ndaheshin.

- Mirupafshim Pjetër! - e përshëndeti abati kur arritën. Pjetri i ktheu kurrizin. - Mos i harro kto që të thashë, Pjetër! Karrocierët dhe teneqexhijtë!...

Por Pjetrit i rrihte mendja tjetërkund. Kur arriti në shtëpi, e gjeti të shoqen duke qarë. Dukej se mezi kishte pritur që Pjetri të kthehej. E kishte parë teksa dilte nga kulla e plakut dhe kishte dalë për ta pritur.

- E more vesh, Pjetër?

- Po, e mora vesh. E pashë me sytë e mi gjamën!... S'kena ça me ba, kështu paska dashtë fati...

Drita hyri brenda, ndërsa Pjetri u ul në karrigen e tij të zakonshme dhe nisi të mendohej. I duhej të merrte një vendim të shpejtë, koha nuk priste. U ngrit nga karrigia dhe doli për të parë rrugën nga cepi i oborrit, por askush nuk dukej. Ishte në ankth. "Me shumë mundësi nuk ka me qenë vetëm", mendoi. Ndjeu nevojën për llullën e tij dhe i bëri zë menjëherë të shoqes.

Drita doli pas pak me llullën në dorë bashkë me një gacë prushi të ndezur në të. Pasi u ngop me tym nja dy herë, Pjetri iu drejtua asaj:

- Nigjo ktu: sonte ban gati një darkë të bollshme. Mishin prite nga ma i miri që kena. Merr dikand për ndihmë. Prit edhe ndonji gjel ose pulë. Unë ma vonë po nxjerr do venë prej vozave. Antoni ka mundësi me ardhë qysh sonte dhe me gjasë s'ka me qenë vetëm. Duhet me i pritë ashtu si i ka hije rastit.

- Oh, i vogli i nanës! - u përmallua Drita.

- Shiko, prit pak! Para se me u marrë me kto punë, merr do mish, do miell e do groshë dhe çojua atyne të Markut se i dhashë fjalën sot...

Drita u nis menjëherë për të çuar në vend porositë e

të shoqit.

Ndërsa tymonte i ulur në karrigen e tij, Pjetrit i shkuan sytë te tri kullat e bardha mbi të cilat tani ai shihte hijen e rëndë të vdekjes. Disa korba fluturuan siç bënin çdo mbasdite, por nuk ndaluan mbi çatitë e kullave siç e priti ai të ndodhte. Sipas gojëdhanës, kur korbat fluturojnë apo ndalojnë mbi një kullë, kjo merret si një shenjë kobi dhe të gjithë presin që dikush të vdesë në atë kullë. Por mbi familjen e tri kullave tashmë vdekja kishte zënë vend. Korbat bënë një rrotullim rreth të gjithë fshatit dhe nisën t'i afroreshin sërish tri kullave. Dy nga korbat u ndalën për pak mbi tjegullat e kullës së mesit, pastaj fluturuan e humbën. Pjetri u habit. Kush mund të vdiste ende në atë familje fatzezë? Mbase i vëllai i plakut që lëngonte i sëmurë në shtrat prej disa vitesh në katin e dytë të kullës. Ai nuk po vdiste që nuk po vdiste. Kishte qëndruar aq gjatë në prag të vdekjes si kufomë e gjallë, ndërsa burrat dhe djemtë e rinj të familjes kishin rënë të gjithë në luftën e re. Ajo familje i kishte dhënë edhe më parë vdekjes djem të rinj, por kësaj here fati kishte qenë i pamëshirshëm deri në skaj. Kjo luftë ua mori edhe të fundit. Në familje tashmë kishin mbetur vetëm pleq, gra dhe fëmijë.

Në oborr u shfaq Drita me një shportë në dorë.

- Ça ndodhi? - e pyeti Pjetri.

- Nuk m'i pranoi e shoqja... Më nxori prej oborrit me përbuzje. Nuk kena nevojë për ju, më tha...

- E marrë! T'ia kishte lanë në oborr me gjithë shportë!...

Drita uli kryet si shenjë se e pranonte gabimin. Më pas hyri brenda pa bërë zë dhe nisi të përgatiste darkën sipas porosive të të shoqit. Pjetri u shtri në karrigen e tij, më në fund disi i qetë pas asaj paraditeje të stuhishme.

V

Dhimbja që kishte mbërthyer shpirtin e plakut të tri kullave ishte e papërshkrueshme. Kishte humbur djalin e tij të madh, trashëgimtarin e parë të familjes, por edhe të voglin, gëzimin e pleqërisë, i cili kishte ardhur në jetë pas tri vajzave, kur ai kishte nisur t'i afrohej muzgut të jetës. Mendja i shkoi te e shoqja, e cila kishte humbur jetën bash ditën kur kishte sjellë në jetë djalin e vogël. “Lum ajo që nuk i ra për hise me e pa këtë gjamë!” Tani atij i duhej t’ua jepte lajmin kobzi grave dhe fëmijëve. Doli nga oda dhe mori udhën ngadalë për nga kulla tjetër. Hyri brenda dhe hapi derën e odës së ngrënies. Brenda ishin duke ngrënë drekën dy rejat e tij bashkë me dy nipat e vegjël. U ngritën të gjithë në këmbë, siç e donte zakoni. Vocërrakët vazhduan ta përtypnin kafshatën e ushqimit, ndërsa nusët e reja i mbanin gojët të mbyllura. Plaku i pa të katërt me radhë. Nuk e mori dot guximin t’u tregonte. “Asht herët me nisë vajin”, mendoi me vete dhe nisi të ngjiste shkallët që të çonin në katin e dytë.

Lart pushonte vëllai i tij i madh në shtratin e vdekjes. Plaku hyri brenda në odë dhe shqoi nën dritën e pakët shtratin e të vëllait që iu duk si një arkë vorri e qëndisur dhe e zbukuruar me një plak nëntëdhjetëvjeçar brenda, ndërsa dy djemtë e tij qëndronin me shpinë në baltë e me gjakun ende pa u tharë mirë në trup. Plaku u afrua dhe e pa në fytyrë të vëllain. Ai flinte duke marrë frymë me vështirësi. Me sa dukej vdekja e kishte ndarë mendjen të luante një lojë të pamëshirshme me atë familje, duke nisur më parë të kosiste prej saj burrat dhe djemtë e rinj.

- Edhe pak ditë i kanë i mbetë, - u dëgjua në sfond zëri i trashë dhe i fortë i gruas së tij plakë që i rrinte te kryet. - Sot s’ka pranë me hangër...

Plaku i buzëqeshi lehtë. Ajo kishte qenë për vëllanë e tij të madh kujdesi dhe “dora e Zotit” që kur atë e kishin lënë këmbët, një grua e fortë dhe e bindur në shërbimin ndaj burrit të saj. Plaku doli nga oda pa bërë zë.

Zbriti shkallët dhe hyri sërish në odën e ngrënies. Kësaj rradhe gratë dhe fëmijët qëndruan më të shpenguar. Gratë po pastronin sofrën, ndërsa fëmijët luanin e qeshnin me njëri-tjetrin. Njëri nga nipat, i madhi, iu afrua plakut dhe e përqafoi. Më pas i kërkoi që t’i jepte leje për të peshkuar në përrua. Plaku i dha përgjigje mohuese. I nipi me kaq u dorëzua dhe bashkë me të vëllanë më të vogël dolën në oborr për t’u marrë me diçka tjetër.

- Pse s’më kanë pvetë asnjherë për të jatin? - pyeti plaku të renë e tij, nusen e djalit të madh.

- Më kanë pvetë mu, babë, - iu përgjigj ajo. - U kam thanë se ka shku diku larg për me kry një punë e se ka me u kthy shpejt në shpi...

Plaku bëri një shenjë miratimi me kokë. Nusja tjetër, e cila ishte e djalit të vogël të plakut dhe s’kishte as një vit që ishte bërë nuse në atë derë, rrinte me kryet ulur duke bërë punët dhe mbante vesh për ndonjë lajm lidhur me burrin e saj, por për të pyetur nuk kishte guxim. Plaku nuk tha asgjë tjetër dhe doli jashtë në oborr.

Gjunjët mezi po e mbanin. Hyri në kullën tjetër dhe u ul në kolltukun e tij pranë dritares. Hapi një libër që gjeti pranë siç bënte gjithmonë para gjumit të mbasdites në atë vakt, por e la menjëherë në vend pa e shfletuar. Një gjumë i lehtë iu lezetua nëpër sy derisa e rrëmbeu, por nuk zgjati shumë.

Akrepat e orës shënonin dy mbas mesdite. Një zog fluturoi nga dega e kumbullës dhe u ul në pragun e dritares. Pasi pa se thërrmijat e bukës ishin mbaruar,

lëshoi një cicërimë dhe fluturoi drejt pyllit. Kjo bëri që plaku t'i hapte sytë dhe menjëherë një melankoli e thellë iu shfaq në zemër. "Mos ndoshta erdhi ora jeme?", pyeti ai veten. Gjendja e pasgjumit i thoshte plakut se e kishte parë një ëndërr, veçse nuk po e kujtonte dot. Por ndjesia e asaj ëndrre kishte mbetur e freskët edhe tani në botën e zhgjandrrës.

Plaku mori shkopin që kishte pranë dhe u nis ngadalë drejt raftit të bukës. Mori një copë të mirë buke, e grimcoi në pragun e dritares dhe doli përjashta për të parë nëse kishte mbetur ndonjë zog mbi kumbull. Trumcakët ishin mësuar me dramcat e bukës që plaku u thërrmonte çdo mbasdite në dritare dhe nuk vonuan shumë për t'u kthyer. Plakut i pëlqente t'ua dëgjonte cicërimat në dritare kur pushonte mbasditeve me diell. Sot, ndryshe nga herët e tjera, ai kishte harruar t'u jepte për të ngrënë, por zogjtë u kthyen përsëri, edhe pse nuk kishin gjetur gjë në orarin e zakonshëm. Plakut sikur iu çel fytyra kur i pa të grumbulloheshin mbi kumbull si fillim. Ai u ul në cep të oborrit mbi karrigen e zakonshme dhe e mbajti shikimin nga dritarja duke pritur të mbërrinte trumcaku i parë. Dhe nuk vonoi shumë. Zogjtë nisën të afroheshin një e nga një mbi thërrimet e bukës duke i çukitur me sqepat e tyre të vegjël.

Në pragun e dritares tjetër plaku pa një send në formë katrore që s'po e kuptonte mirë se çfarë ishte. Nja dy zogj iu afruan pranë këtij sendi dhe nisën ta çukisnin. Me siguri kishin gjetur edhe aty diçka për të ngrënë. Dikur u dëgjua një kërcitje e fortë metalike...

- Urraaa! - thirrën dy nipat e tij që kishin qenë të fshehur në fund të oborrit. Ata shkuan me vrap drejt dritares ku kishin ngritur kurthin e tyre. Në qark kishin rënë dy zogj. I madhi i mori të dy zogjtë e ngordhur në

dorë dhe vrapoi me hapa të shpejtë drejt portës së drunjtë të oborrit, ndërsa nga pas e ndiqte vëllai i vogël duke iu lutur që t'ia jepte të paktën njërin për ta mbajtur.

Plaku nuk ndjeu asgjë kur pa se si zogjtë fluturuan dhe lanë thërrimet e bukës pa ngrënë, as për dy të shkretët që ngordhën në kurthin e dy nipave të vegjël, nuk ndjeu gjë as për vetë nipat e tij që iu dukën si dy fantazma që lëviznin nëpër oborr. Krejt befas plakut i erdhi ky mendim i kobshëm: “Ashtu si zogjtë kanë me ra edhe dy nipat e mi!...”

Fati i tyre ishte shkruar me robëri. Plaku kishte kuptuar qartë se tashmë i qe shembur toka nën këmbë. Në Luginën e Veriut po zhvillohej një luftë që nuk ishte si gjithë të tjerat. Ai kishte besuar më kot se familja e tij e madhe do ta mbronte pushtetin e saj. Po bëhej dëshmitar i kapitullimit të familjes së tij. Ai e shihte tashmë historinë e tij dhe të të parëve të tij si diçka të vjetëruar, si një e kaluar së cilës askush nuk kishte për t'ia hedhur më sytë, derisa në fund gjithçka do të mbulohej nga harresa. Edhe nëse ndokush do i kthehej me nderim së shkuarës, ai as që kishte për t'iu afruar kuptimit të vërtetë të lojës që jeta dhe vdekja kishin luajtur qesëndisht me njëra-tjetrën, aty nën hijen e atyre maleve dhe kodrinave. Më në fund plakut iu bë e qartë edhe ajo ndjesi e çuditshme që i kishte shkaktuar ëndrra. “Ora ime ka ardhë tashma!”, i tha vetes, dhe të gjitha lëvizjet e mëpasme të plakut qenë krejt mekanike, të ftohta dhe pa ndërhyrjen e as më të voglit dyshim. Fuqia që i erdhi në ato çaste ia shtoi më shumë besimin për ta çuar deri në fund atë që mendoi. U ngrit dhe hyri sërish në kullë.

Plaku e zgjodhi me kujdes litarin, e fshehu poshtë xhamadanit, doli nga kulla dhe mori udhën përprjetë kodrinës drejt kishës së vjetër e të braktisur. Ajo kishë

ishite braktisur dhe zëvendësuar prej kohësh me një të re poshtë në qendër të fshatit.

Mbërriti në oborr të kishës. Pushoi për pak i ulur mbi një gur, më pas hoqi xhamadanin që ndjente se po e shtrëgonte dhe u freksua në burimin e ftohtë që ndodhej në anë të oborrit. Si u freskua mirë e mirë, doli mbrapa kishës në një livadh të vogël e të mbuluar nga bari, në vendin ku ndodhej varreza e vjetër e fshatit. Pasi gjeti varret e prindërve, vendosi dorën mbi dhé dhe mbajti frymën. “Erdhi koha me u pa prapë, nanë!...”

Në krye të varreve, pranë murit të mbrapëm të kishës, qëndronin në këmbë dy kolona që mbanin të varur këmbanën e saj, e cila dikur lajmëronte fshatarët për meshë, për festat fetare, për vënie kurore a për mort. Atë e kishin lidhur dhe shtrënguar fort me litar pas vetes, që të mos e tundte era. Plaku iu afrua pranë, hipi me kujdes në shkallët e fiksuara në njërën kolonë dhe e zgjidhi. Shtrëngoi pranë saj litarin që mbante në sup dhe e bëri gati për ta përdorur. Para se të vepronte, ai i ra fort këmbanës nja tri herë në mënyrë që kumbimi i saj të jehonte në të gjithë fshatin. Më pas zbriti poshtë dhe i hodhi një sy të gjithë panoramës, si të donte të shijonte për të fundit herë pamjen e vendlindjes së tij.

Plaku hipi sërish mbi shkallë dhe i ra këmbanës me sa fuqi kishte edhe tri herë të tjera. Nëpër oborre ai pa njerëz duke lëvizur. Ajo këmbanë nuk ishte dëgjuar prej shumë vitesh. Plaku buzëqeshi me vete. I pëlqeu që njerëzit e kishin dëgjuar këmbanën e tij. Nuk do vononte dhe shumë prej tyre do t’ia behnin aty për të marrë vesh kush i kishte rënë asaj këmbane.

Koha po i mbaronte. Mendoi që Pjetri do të ishte i pari që do të mbërrinte. Burrat e tjerë të fshatit gjithashtu kishin për të ardhur aty patjetër. “E ça më duhet mu kjo,

bash tashti?” Donte të ishte vetëm.

Nuk po arrinte të përqëndrohej, një mendim i shkonte dhe një tjetër i vinte. S'rrinte dot pa menduar për botën që po linte pas. Ndërkohë filluan t'i formoheshin bulëzat e para të djersës mbi ballë. “Më duket se po çmendem tash që po des!...”

I dha forcë vetes dhe u përqëndrua mbi litarin që i varej pranë. Duhej vetëm të fuste kryet në kular e të hidhej. Vështroi drejt fshatit dhe njohu Pjetrin mes disa burrave duke iu ngjitur me nxitim kodrinës në drejtim të kishës. Nuk i dha më kohë vetes për të menduar më gjatë. Futi kryet në kular dhe u hodh: kocka e qafës iu thye siç thyhet një shkop i thatë.

PJESA E DYTË

I

Anton Nikia e pati lënë shtëpinë prindërore pas zënkës së ashpër me të atin kur Lufta e Madhe qe afër fundit. Menjëherë pati zbritur në qytet dhe qe strehuar për disa muaj në shtëpinë e Simonit, shokut të tij të ngushtë të fëmijërisë. Atë kohë Simoni rronte atje me dy prindërit, Palin dhe Rutën.

Pak kohë më vonë Antoni qe njohur me një vajzë shtatëmbëdhjetë vjeçe me emrin Besa. Ajo ishte bija e vetme e një prej pasanikëve të qytetit. Mes Antonit dhe Besës shumë shpejt qe ndezur një pasion i fortë, pasion për të cilin Antoni kishte patur aq shumë nevojë. Deri në atë kohë ai nuk kishte parë ndonjë gjë me vlerë në jetën e tij. Vetëm një dehje totale mund ta shpëtonte nga kthetrat e dëshpërimit, pasi sipas mendimit që kishte për veten, jeta e tij nuk vlente asgjë. Ai ishte prej atyre njerëzve inteligjentë të cilët, duke e parë veten vetëm me lupën e

arsyes, nuk arrijnë të zbulojnë ndonjë gjë me vlerë, duke shkaktuar kështu një ndjenjë neverie për veten. Këta lloj njerëzish, nëse ia dalin të gjejnë pasionin e dashurisë, i ka ndihur fati. Dashuria duket se është i vetmi ilaç për ata që nuk e durojnë dot veten, e vetmja mënyrë për t'u arratisur nga kotësia e jetës. Të biesh në dashuri për disa njerëz do të thotë pikërisht këtë: të lësh pas jetën që ke bërë deri më aty dhe t'ia nisësh nga e para. Nëse jeta të është mërztitur, të paktën jeton pasionin. Dhe pasioni i dashurisë është tiran. Ai nuk pranon tjetër pranë vetes, ai kërkon o gjithçka, o asgjë, sepse ky është një pasion i verbër, merr me vete ç'ti dalë përpara, nuk pyet për asnjë shëmti, mjerim, vuajtje, ves apo poshtërsi. Ai e gjen veten kudo nëse i hapet dera.

Kur lufta nisi t'i afrohej fundit dhe njëra palë nisi të zbrapset, luftimet u bënë edhe më të ashpra. Palën që po i buzëqeshte fitorja, ku ishte përfshirë edhe Antoni, e kishte mbërthyer një zell i madh. Ishin muajt e fundit të luftës dhe secili donte të tregonte përkushtimin e tij. Antoni zgjodhi bash këtë kohë për t'u zhdukur nga qarkullimi. Disa e patën menduar të vdekur, të tjerë thonin se edhe mund të ishte dërguar me mision ndokund. U desh të mbaronte lufta që ai të dilte në skenë për ta treguar vetë të vërtetën e tij. Kjo e vërtetë ishte e thjeshtë: Antoni bashkë me të dashurën e tij të re Besën kishin kaluar disa muaj në një shtëpi pushimi në bregdetin e Jugut. Për fatin e tij Antoni nuk kishte gjetur vetëm pasionin e dashurisë, por edhe mjetin për të siguruar jetesën, pasi Besa merrte parà nga i ati i saj dhe i jepte pa kursim.

Simoni dhe e ëma e tij Ruta i patën mbajtur mëri për atë arratisje të beftë, por në fund rezultoi pikërisht Ruta ajo që ndërhyri dhe e shpëtoi Antonin kur ndaj tij deshën të hapnin një dosje hetimore. Pasi e kaloi atë pengesë, Antoni celebroi martesën e tij me Besën dhe hoqi dorë

krejtësisht nga angazhimet e mëparshme. Pjesë e prikës kishte qenë edhe një shtëpi afër qendrës së qytetit dhe çifti i ri nisi të jetonte më së miri ato vite të vështira të pasluftës.

Pas mbarimit të Luftës së Madhe e ardhjes në fuqi të Rendit të Ri, Lugina e Veriut mbeti e vetmja zonë në të cilën ky rend nuk arriti të shtrinte pushtetin menjëherë. Mes operacioneve të para ushtarake që u dërguan për të shtruar zonën pati marrë pjesë vullnetarisht si ushtar i thjeshtë edhe Pali, i ati i Simonit. Arsyeja për këtë ishte se vite më parë ai bashkë me Simonin dhe Rutën ishin shpërngulur me detyrim nga fshati Nikia. Pali kishte dashur të hakmerrej me çdo kusht ndaj bashkëfshatarëve të tij. Mirëpo ai u vra që në operacionin e parë ku mori pjesë duke u bërë kështu “Dëshmor i Atdheut”.

Shkaku i shpërnguljes së Palit dhe familjes së tij nga fshati Nikia lidhej me disa ngjarje të pazakonta që kishin ndodhur dhe kishin bërë jehonë në gjithë krahinën. Pali kishte patur mosmarrëveshje me të vëllanë e tij më të madh Dodën për pasurinë që kishin trashëguar pas vdekjes së atit të tyre. Bëhej fjalë për një ngastër toke, nja dy kopshte dhe disa krerë bagëti që duhej të ndanin mes tyre. Atë kohë Pali kishte vite që ishte martuar me Rutën, e cila ishte bijë në një fshat tjetër, dhe djali i tyre Simoni ishte rreth dhjetë vjeç. Doda ishte i pamartuar, rreth të katërdhjetave, por që të gjithë e dinin se kishte lidhje me një grua të ve aty në fshat. Pëshpëritej se dashnorja e tij “e fshehtë” kishte patur mjaft ndikim në atë mosmarrëveshje mes vëllezërish, thuhej se ajo e kishte nxitur jo pak vëllanë e madh kundër të voglit. Simbas perceptimit të përgjithshëm Doda pretendonte më shumë nga sa i takonte, ndërsa Pali nuk lëshonte pe.

Grindjet midis tyre u bënë të shpeshta dhe nisën të shqetësonin mjaft nikiasit. Mosmarrëveshja u thellua edhe

më shumë kur një natë, në mes të zënkës së rradhës, i vëllai i Rutës, i cili rastësisht kishte ardhur për mik, pasi dëgjoji me veshët e tij fyerje e poshtërime edhe ndaj së motrës, e rrahu Dodën dhe e bëri për shtrat. Pleqtë dhe burrat e Nikias u mblodhën dhe morën masa për atë ngjarje. Dy vëllezërve u vunë nga një gjobë të vogël, ndërsa katundit nga ku vinte vëllai i Rutës i vunë një gjobë të majme. Gjobat u paguan një më një nga të gjithë.

Dodës e Palit kjo vetëm sa ua shtoi inatin. Grindjet e tyre tani përfundonin me grushte. Katundi kishte rënë në hall të madh. Të dyja palët i kishin refuzuar këshillat e Pleqve. Në një mbledhje tjetër që u bë enkas për këtë çështje, u vendos të thirrej për gjykim njëfarë Lekë Daniku, një gjykatës me nam në të gjithë krahinën për urtinë e tij. Dy vëllezërit u shtrënguan të betoheshin publikisht se do ta pranonin vendimin që do të merrej prej tij, përndryshe, nëse do të vazhdonin sërish me grindje, do të hynin në hasmëri me gjithë fshatin.

Gjykatësit e krahinës, nën vëzhgimin e “Këshillit të Pleqnisë” dhe burrave të nderit, kishin autoritetin bazuar në “Kodin e Maleve” për t’i dhënë zgjidhje mosmarrëveshjeve që mund të dilnin mes banorëve. Duke qenë se për të kryer këtë detyrë nuk kishte ndonjë shkollë të posaçme, para se ta ushtronin detyrën, këta gjykatës përgatiteshin që në rini duke mësuar nga disiplina e traditës. Së pari, që të bëheshe gjykatës në ato anë, duhej të kishë shfaqur që në rini aftësi të shkëlqyera në gjykim dhe mençuri. Por nuk mjaftonte që ta bëje këtë veç një herë apo dy. Virtytin e drejtësisë duhej ta kishë ushtruar për një kohë të gjatë pa rënë qoftë edhe një herë të vetme në gabim, pasi një gjykim i vetëm i dobët, një gjykim arbitrar apo i nxituar, hidhte në erë gjithçka duke shkaktuar humbje të plotë të besimit ndër njerëz. Nëse një herë kishë shfaqur ves, askush nuk të

besonte më se nuk do ta bëje përsëri. Drejtësia ishte diçka me të cilën nuk mund të bëhej pazar në ato anë. Lekë Daniku ishte njëri ndër ata gjykatës i cili ia kishte fituar zemrën popullit duke i kaluar me guxim dhe mençuri të gjitha sprovat. Atë burrë e ndiqnin pas shumë njerëz në çështjet që merrte përsipër të zgjidhte, disa për të mësuar e disa të tjerë thjesht të mahnitur nga mençuria e tij. Në ato anë mençuria dhe trimëria ishin virtytet më të lakmuara. Lekës ia kishin besën edhe familjet e rëndësishme të krahinave. Aty ku ndërhynte ai nuk kishte kthim mbrapa.

Leka e pranoi ftesën për të gjykuar çështjen mes dy vëllezërve dhe një ditë erdhi në Nikia, mori si këshilltarë disa nga të vjetrit në katund, midis tyre edhe Pjetër Nikian, të atin e Antonit, dhe e ndau pasurinë mes Dodës e Palit ashtu si ai diti.

Pas gjykimit, Pjetër Nikia i ftoi të gjithë për drekë në kullën e tij. Vetëm dy vëllezërit nuk pranuan të dilnin nga shtëpitë e tyre. Dukej qartë se kishin mbetur të pakënaqur, por të dy kishin dhënë besën se do t'i bindeshin vullnetit të Lekës. Kulla e Pjetrit ndodhej jo larg prej shtëpive të dy vëllezërve që ndanin një oborr të përbashkët. Ende nuk ishte shtruar dreka kur u dëgjua një krismë që vinte nga shtëpitë e dy vëllezërve. Të gjithë burrat lëvizën nga vendi dhe u nisën me nxitim për atje.

Pjetri me pushkë në dorë mbërriti i pari. Në oborr gjendej Doda i fshehur pas një muri dhe i plagosur në njërin krah. Në dritaren e njëres shtëpi përdhese dukej gryka e një pushke. Në atë çast mbërriti në oborr edhe Leka me të tjerët. Sapo kuptoi situatën, Lekën e tradhtuan nervat. Ai u tha burrave se nuk i kishte ndodhur kurrë që të mos ia pranoin gjykimin në atë mënyrë. Më pas i thirri me zë të lartë vëllait të vogël Palit që ta lëshonte pushkën dhe të dilte përjashta. Nga brenda u dëgjuan fjalët: “Ah,

ti qeni tjetër! Ti na përzive ma keq se ishim!” Paso i një kismë tjetër dhe Lekë Daniku ra përtokë i vdekur.

Ajo ngjarje i la një dangë të madhe fshatit Nikia. Tani jo vetëm familja dhe fshati i Lekë Danikut kërkonin shpazim me gjak, por e tërë krahina i kishte sytë nga fshati Nikia. Burrat e kuvendit po ndjenin presion të madh dhe u detyruan të hidhnin në votë se ç'të bënin me dy vëllezërit. Pasi u hodh në votë, u vendos njëzëri që të nxirreshin jashtë katundit dhe pasuria t'u kthehej në muranë. Ky ishte një vendim i cili, ndonëse në “Kodin e Maleve” parashikohej qartë se kur duhej të merrej, kishte ndodhur aq rrallë sa ndonjëherë asnjëri nga të gjithë brezat që ishin gjallë nuk e mbante mend të kishte marrë pjesë në një akt të tillë. Por në të gjitha katundet gjeje prova të qarta që vërtetonin se kjo gjë kishte ndodhur disa herë në të shkuarën. Familjes që kishte kryer turpin e madh i jepej një afat i shkurtër për të dalë nga katundi. Deri në çastin e fundit, që zakonisht përkonte me zenitin e diellit, familjarët mund të ngarkonin ç'të mundnin nga prona e tyre. Çdo gjëje që mbetej pas i vihej zjarri. Po të merrje prej aty qoftë edhe një gjilpërë konsiderohej mallkim. Për këtë pjesë kujdesej gjithmonë prifti i zonës.

Burrat që qenë caktuar “me i pre shpinë” Dodës e Palit ia nisën punës për të zbatuar vendimin menjëherë pas përfundimit të afatit. Gjithçka u krye pa perënduar dielli. Dy shtëpitë përdhese, tashmë pa njerëz brenda, i shembën, pemët i prenë, ndërsa pjesë të tjera që u gjeten rreth e rrotull i grumbulluan në oborr dhe u vunë zjarrin. E gjithë kjo qe kryer nën mbikqyrjen e rreptë të disa pjesëtarëve të “Këshillit të Pleqnisë”.

Të nesërmen fjala u përhap me shpejtësi dhe fshati Nikia e hoqi pjesën e vet të turpit për vrasjen e Lekë Danikut. Doda dhe Pali me familjen e tij që pas asaj dite

nuk u panë më në Nikia. Më vonë u përhap fjala se Doda e kishte marrë veten pas plagosjes dhe e kishte rinisur jetën në një stan thellë në bjeshkë duke ruajtur bagëti. Pas një viti dolën përsëri thashetheme se ai i kishte shitur bagëtitë dhe ishte zhdukur fare nga stani. Kaluan kështu shumë vite pa dëgjuar askush më për të, derisa abati i Nikias e kishte njohur kufomën e tij midis të tjerëve kur ushtarët kishin shkarkuar në oborrin e kishës të vranët pas një operacioni që kishin bërë për shfarosjen e rebelëve. Abati kishte pyetur njërin nga ushtarët që ishte lënë për të bërë rojë dhe pati mësuar se Doda nuk kishte qenë pjesë e rezistencës, por prapëseprapë e kishin pushkatuar. Arsyeya nuk dihej.

Ruta, si grua e fortë dhe e zgjuar që ishte, e pati kaluar shpejt mërzinë për vdekjen e Palit dhe i qe përveshur punës bashkë me të birin Simonin për të kryer atë që tashmë asaj i qe kthyer në qëllimin e qëllimeve: hakmarrjen ndaj fshatit Nikia. Duke shfrytëzuar aftësitë e saj dhe faktin se ishte grua dëshmori, ajo pas luftës arriti të përfshihej në pushtetin e Rendit të Ri dhe vit pas viti të bëhej gjithnjë e më e rëndësishme në qytet, duke marrë disa detyra me peshë.

Antoni, i cili mes luftës dhe dashurisë fillimisht kishte zgjedhur këtë të fundit, dalëngadalë nisi të përfshihej në planet e Rutës prej ndikimit të saj të fortë. Ai, duke qenë i vetmi që e lidhte Rutën me jetën që kishte bërë në Nikia, kishte gjetur vazhdimisht mbështetje të madhe nga ajo. Problemet e fillimit mes tyre filluan gradualisht të mbesnin mbrapa. Në ato kohë të rrezikshme Antoni ndjente njëfarë sigurie, mendonte se Ruta i duhej pasi mund ta ndihmonte për të mos iu kundërvënë njeri kot së koti. E keqja mund të vinte nga çdo anë, në skenë po dilnin shumë njerëz të rinj të veshur me pushtet të cilëve nuk mund t'ua kishe besën.

Këta njerëz ishin vazhdimisht në kërkim të armiqve që të mund ta përlligjin pushtetin e tyre.

Dhjetë vjet mbas luftës diçka ndikoi mjaft në riafrimin e tij me Rutën dhe Simonin. Në Luginën e Veriut, tashmë pothuaj të pushtuar, Rendi i Ri donte të dërgonte si kryetar dikë që të kishte lidhje me vendin dhe që i njihte mirë nga afër banorët. Me ta marrë vesh këtë Ruta lëvizi të gjithë gurët që kjo detyrë t'i jepej birit të saj Simonit. Por ironikisht brenda një kohe të shkurtër Simoni u dobësua aq shumë sa u kuptua qartë se një sëmundje e rëndë e kishte zënë. Ruta e çoi të birin te mjekët më të mirë, por asnjëri nuk i dha shpresë. Sipas tyre për Simonin nuk kishte më shumë se një vit jetë, edhe kjo nëse kurohej vazhdimisht dhe mbahej nën vëzhgim. Ruta u tregua tepër e ndjeshme ndaj Antonit kur në këto rrethana propozoi atë për detyrën e kryetarit në vend të birit të saj. Kjo Antonin e befaso i tepër, dhe fillimisht as nuk miratoi e as kundërshtoi, por thellë-thellë e ndjente se nuk mundej të kundërshtonte.

II

Antoni u zgjua më herët se zakonisht. Kur u ngrit nga shtrati dhe hapi dritaren e dhomës së gjumit, një fllad i freskët mëngjesor ia përkëdheli fytyrën duke bërë që t'i shkonin të dridhura. E mbylli dritaren shpejt dhe u drejtua drejt banjës për të larë fytyrën. Më pas u kthye sërish në dhomën e gjumit dhe nisi të vishej shpejt e shpejt me atë energjinë që të jep dita e re.

Pas shpinës së tij, në anën tjetër të shtratit martesor, flinte Besa. Antoni e mendonte në gjumë, por ajo tashmë i kishte hapur sytë duke e ndjekur Antonin në heshtje derisa ky u vesh, mori ç'kishte për të marrë, i hodhi edhe një sy

vetes para pasqyrës dhe doli duke e mbyllur derën lehtë.

Besa në fillim kishte dashur t'i fliste, por kishte hezituuar. Më pas kishte pritur të kryqëzonte shikimin me të, por as kjo nuk kishte ndodhur. Ajo u kthye në anën tjetër me dëshirën për të fjetur edhe ca, por në atë çast e përshkoi një ndjenjë e fortë mërie që ia treti gjumin. "Maskarai!", murmuriti me vete. "As sytë nuk m'i hodhi! Me siguri po shkon tek ajo bushtra!" U ngrit nga shtrati dhe nisi të bënte ecejake nëpër dhomë. E dinte mirë çfarë duhej bërë. Nuk e duronte dot më atë poshtërim. "Jo, jo, s'kam për t'ia lejuar këtë! Duhet t'i dal zot vetes!", mendonte. "Po sillet si maskara, sikur të mos jem unë kjo që jam, por një vegël, një plaçkë që po i zë vendin! Nuk ka për të ndryshuar, kjo është e dukshme, prandaj do t'ia numëroj të gjitha!... Po, po, duhet t'ia shpraz të gjitha!..." Hodhi mbi supe peliçen, mori frymë thellë dhe doli nga dhoma e gjumit me nxitim.

Në fund të korridorit ajo pa Antonin të përkulur teksa fshinte këpucët. Iu afrua në heshtje dhe u mbështet pas murit bri tij. Ai ngriti sytë dhe e pa të shoqen për herë të parë atë mëngjes. Ajo dukej aq e bukur, aq tërheqëse ashtu gjysëm e zhveshur, me flokë të shprishura, ndërsa këmisha e mëndafshhtë e natës i rrinte ngjeshur pas trupit që ruante ende ngrohtësinë e shtratit. Por Antoni kishte kohë që nuk i vinte re këto gjëra te Besa. Megjithatë as ajo nuk kishte për qëllimi ta joshte të shoqin në ato çaste. Për të tashmë ishte mbushur mirë kupa. Koka gati sa nuk po i pëlçiste, në stomak ndjente një peshë të rëndë, ndërsa gjunjët nisën t'i dridheshin. Gjithçka ishte gati, duhej ndezur vetëm fitili. Dhe nuk vonoi e flaka i erdhi deri në grykë, gati për të shpërthyer jashtë. Antoni po e shihte në sy dhe priste që ajo t'i thoshte diçka. Besa e hapi gojën më në fund, por nuk foli. E gëlltiti mbrapsht fjalën e parë që deshi të thoshte, e bashkë me të shkuan me rend të gjitha.

Nuk mundi. Një zë i lehtë e i ngrysur doli nga goja e saj në mënyre krejt të pavullnetshme:

- Mirëmëngjes!

- Mirëmëngjes Besë!

- Pse u ngrite kaq herët, Anton?

- Më doli gjumi, - iu përgjigj Antoni duke hequr sytë prej saj.

- S'të pashë në shtrat dhe u tremba...

- S'ka arsye për t'u trembur.

- Ja që u tremba!... Ç'do bësh sot?

- Do dal.

- Që do dalësh po e shoh, po ku do shkosh!

- Nuk e di.

- A dalim bashkë?

- Jo, nuk mundemi.

- Ashtu?... Atëherë e ditke se ku do shkosh!

- Mbase...

- Anton, ç'ke kështu?

- E ç'të kem? Asgjë nuk kam! Po ti, ç'ke? Që tani me gjithë këto pyetje!

- Ne jemi njerëz Anton, flasim, merremi vesh! Ne jemi edhe burrë e grua... nëse të kujtohet!...

Antoni nxori paketën nga xhepi i xhakëtës, ndezi një cigare dhe mori të dilte.

- Pse nuk më flet? Më thuaj në sy se nuk më do më! Më thuaj të vërtetën! Më thuaj se nuk ke nevojë për mua! Më thuaj!... - i tha Besa me zë të lartë.

Antoni u kthye mbrapsht për t'i folur, por nuk e tha dot atë që dëshoi.

- Qenka e vërtetë domethënë! - vijoi Besa. - Në kokën tënde vetëm unë nuk ekzistoj më!... Si munde të ndryshosh kështu!

- Ti e di se çfarë mendoj unë, Besë! Pse e torturon

veten?... Tani më lër të dal! Më duhet!

- Kur do të kthehesh?

- Nuk e di, mos më prit.

- Po unë ç'të bëj vetëm në shtëpi? - pyeti Besa me një shprehje në fytyrë sikur tashmë e kishte zbuluar vetë se çfarë duhej bërë.

- Bëj ç'të duash. Pastro shtëpinë, lexo ndonjë libër, apo... ku di unë... Mund të bësh gjithçka që do! - iu përgjigj Antoni dhe mori pallton e u zhduk pas derës pa lënë kohë për fjalë të tjera.

Problemët mes Antonit dhe Besës kishin nisur kohë më parë, po tani ishte e qartë se gjithçka kishte mbaruar. Martesa e tyre ekzistonte vetëm formalisht. Edhe në shtratin martesor flinin së bashku prej kohësh pa bërë dashuri. Antoni kishte menduar shpeshherë të flinte në dhomën e ndenjes, mirëpo përderisa Besa nuk ia kishte kërkuar këtë, ai kishte vazhduar të flinte me të. Gjatë ditës grindjet nuk ia linin rradhën njëra-tjetrës. Të shumtën e herëve as “natën e mirë” nuk i thonin njëri-tjetrit. Mëngjeseve gjithashtu nuk flisnin, me përjashtim të ndonjë rasti kur qëllonte ta kalonin mëngjesin të dy në dhomën e ndenjes, por edhe në këto raste gjithçka kalonte me një bisedë të shkurtër e të parëndësishme. Antoni dilte shpejt nga shtëpia, përndryshe biseda përfundonte në grindje dhe shamatë.

Akuza kryesore e Besës ishte mospërkushtimi i Antonit dhe fakti se kishte kuptuar pasionin e tij për Norën, e cila ishte vajza e bijësuar e Rutës. Ajo jetonte në shtëpinë e Rutës që në moshën nëntëvjeçare. Fëmijërinë Nora e kishte kaluar në jetimore. Për prindërit e saj nuk dinte asgjë. Rutës i qe këputur shpirti që në çastin që e kishte parë Norën gjatë një vizite në jetimore. Gjithmonë e kishte dashur një vajzë pas Simonit, mirëpo vitet kishin

kaluar dhe asgjë nuk kishte ndodhur. Atë kohë ajo s'kishte as dy muaj që kishte mbetur vejushë. Ndoshta edhe për të gjetur ngushëllim për humbjen e të shoqit, si të thuash për të zëvendësuar vendin e lënë bosh prej tij, ajo kishte vendosur menjëherë ta bijësonte vogëlushen e pafat. Që prej asaj dite Nora u bë princesha e shtëpisë. Çdo ditë që kalonte ajo lëshonte shtat dhe sillej porsi një hyjneshë nëpër shtëpi. U bë shpejt gëzimi i Rutës dhe krenaria e saj. Të gjithë pa përjashtim e përgëzonin për veprimin e saj human. I thonin shpesh se kishte bërë diçka tepër të hijshme duke rritur një jetime.

Tani Nora ishte bërë një vajzë tetëmbëdhjetë vjeçe me një bukuri marramendëse. Karakteri i saj tekanjok kishte ndryshuar përsa i përket ndryshimeve që ndodhin te të gjithë në moshën e adoleshencës, mirëpo shenjat e saj të veçanta kishin mbetur po ato. Vetëm se tani veçantitë e saj qëndronin në një shkallë mjaft më të lartë, të zmadhuara dhe me një shtesë të mirë zgjuarsie femërore. Merret vesh, ajo ishte e vetëdijshme se bukuria e saj ishte një armë më shumë për ambiciet që i gëlonin në mendje.

Bukuria është arma më e rrezikshme. Ajo zotëron mjetet më të padukshme të joshjes. Askush nuk e vëren si ndodh, derisa gjithësecili e gjen veten duke rendur pas së bukurës i etur dhe kurrë i ngopur me të. Pre e bukurisë kishte rënë edhe Antoni. Atij as që ia kishte marrë mendja se një ditë do të ndodhte, por ja që për këtë kishte mjaftuar një çast i vetëm. Antoni mendonte se bash në atë çast kishte lindur brenda tij ajo ndjenja që s'kishte një shpjegim të caktuar. Ai mendonte se kjo ishte diçka që njeriu sado të lodhet nuk e kupton dot. Çastin që i kishte rënë në kokë për Norën ai e konsideronte një mister, një kimi misterioze. Po nga vinte ai çast? Pse nuk kishte ndodhur në një kohë tjetër, le të themi një javë më parë, apo një javë

më vonë? Ai e kishte kryqëzuar shikimin me dhjetëra herë me Norën kur kishte qenë për vizitë te Ruta, e asgjë nuk kishte ndodhur. Pse pikërisht ai shikim dhe jo një tjetër kishte zgjuar ndjenjën e pashpjegueshme që Antoni kishte filluar të përjetonte lidhur me Norën? Antoni e kishte vrarë mendjen me ditë të tëra për këtë dhe në fund i qe mbushur mendja top se çështja e dashurisë është një çështje që nuk e kupton dot njeri, prandaj quhej “dashuri”. Po të kishte kuptim dashuria, thoshte me vete, nuk do të ishte dashuria që njohim. Sepse të kuptuarit nuk lë vend më për fantazi. Nëse nuk duam më shumë sesa thjesht t’i shijojmë gjërat, duhet të heqim dorë në njëfarë mënyre nga të kuptuarit. Dhe pas këtyre mendimeve kishte nisur të bënte pikërisht këtë lidhur me Norën, kishte hequr dorë nga të kuptuarit.

Antoni nuk e kishte kuptuar se ai çast pushtues ishte zgjedhur pikërisht nga vetë Nora. Kishte qenë pronë e saj ai çast. Antoni ishte vetëm preja. Nora kishte një plan të fshehtë në mendje. Nga të gjithë përreth, Antoni ishte i vetmi që i plotësonte kushtet për ta bërë pjesë të atij plani. Ai jo vetëm nuk e kishte refuzuar atë plan, por kishte miratuar gjithçka me bindje. Tashmë ishte nën pushtetin e saj. Çastet intime që kalonte në fshehtësi me Norën e kishin zhveshur atë nga çdo mjet mbrojtës. Ishte i gatshëm të pranonte gjithçka që ajo kërkonte duke u llastuar prej tij dhe i besonte verbërisht të gjitha.

Bashkë më Besën Antoni dikur, kur kishte qenë ende i dashuruar me të, kishin bërë plane të mëdha. Por me kohë u kuptua se ato plane nuk kishin për t’u realizuar ndonjëherë. Kjo bëri që martesë e tyre të merrte tatëpjetën. Ai e kishte kuptuar në një pikë se kishte ëndërruar shumë. Mendonte se duhej të ndahej me Besën për t’i shpëtuar jetës së padurueshme që po bënte vitet e fundit. Ajo veç kërkonte prej tij, ndërsa ai nuk jepte asgjë.

III

- Dreqi mor e marrtë fitimin, - i tha kafexhiu Antonit duke u ulur pa kërkuar as leje në karrigen përballë tij, - por më vjen keq për kohën e çuar dëm! As dy llafe nuk i ndërroj me njeri. Nuk vjen njeri më as për një bisedë me miqtë e vet. Edhe ata që vijnë, vijnë të vetmuar, ashtu si hyjnë edhe dalin, të heshtur. Ndonjë më me fat, flet me veten e tij, kaq!... Do ta mbyll! Po, po. Do shoh për ndonjë punë tjetër, nuk shtyhet më kështu! Jo për besë, nuk shtyhet...

Ankesat e kafexhiut nuk mbaronin. E nisi nga hallet e veta dhe përfundoi duke u ankuar për punët e përgjithshme të qytetit. Antoni, duke e parë se nuk kishte nga t'ia mbante, ndërkohë që dëshironte të rrinte vetëm e të bluante mendimet e veta, u mundua ta qetësonte duke i thënë se ditë më të mira do të vinin. Vendi kishte pak vite që kishte dalë nga lufta dhe ishte normale që disa gjëra të mos shkonin si duhej. Kafexhiu u ankua përsëri, sepse, sipas tij, të gjithë jetën e kishte çuar dëm duke shpresuar dhe ende nuk kishte parë një ditë më të mirë. Antoni nisi ta humbiste durimin, ndërsa kafexhiu as nuk do të kishte ndaluar sikur në kafene të mos hynte dikush tjetër.

Nga dritarja përballë Antoni pa dikë që kishte marrë drejtimin për nga kafeneja. E njohu menjëherë: ishte abati i Nikias. Sapo ai hyri brenda, Antoni u ngrit në këmbë. Abati nuk i la kohë të fliste i pari dhe e pyeti:

- A je ti Anton Pjetër Nikia?

Antoni miratoi më kokë duke qeshur dhe e ftoi për t'u ulur. Kafexhiu u ngrit nga vendi për të shërbyer dhe në vendin e tij u ul abati. Të dy shfaqën gëzim për takimin,

por abati më pak, atij ia kishte ënda të dukej më serioz.

- Rastësi e bukur, o atë! - i tha Antoni.

- Nuk asht rastësi, biri jem, - ia ktheu abati. - Jam nisë prej Nikie pa dalë mirë drita që t'vij ktu sa ma herët...

- Bash te kjo kafene?! - e pyeti si me të qeshur Antoni.

- S'ka randësi vendi. Unë kam ardhë për ty. Ky takim ndoshta duhej ba kohë ma parë, por unë e kam shty vetë me shpresë se s'kishte me dalë nevoja... Por o biri jem, që me i ra shkurt, mozomakeq për Nikian e për krejt Luginën e Veriut!...

- Po si është puna, o atë? - e pyeti Antoni kinse me habi.

- Tash që po të shof mbas kaq vjetësh, shof se paske ndryshu krejt. Edhe të folmen e paske ndryshu... - ia nisi abati duke mos iu përgjigjur direkt pyetjes. - Të njofti karrocieri jem kur dole prej derës së shpisë, se të ishte për mu s'do kisha me t'njoftë për njimijë vjet...

Antoni heshti për pak, ndërsa në fytyrë mbante një buzëqeshje të lehtë përtej së cilës vështirë të dallohej se çfarë mendimi fshihej. Pastaj pyeti si pa interes:

- Si kështu, o atë, po thu se je këtu kastile për mu?...

Donte të luante pak me durimin e tij. I dukej sikur abati kishte ardhur posaçërisht për t'u rrëfyer tek ai. Priste që ai t'i hapte zemrën dhe t'i ankohej për situatën ku ndodhej vetë dhe të tjerët në Nikia, katundin e fundit të Luginës së Veriut ku Rendi i Ri kishte shtrirë më në fund pushtetin. Por befas iu kujtua se kishin kaluar shumë vite që nuk e kishte takuar abatin. Iu kujtua gjithashtu se deri tani vetëm sa kishte dëgjuar për të. Dyshoi për një çast se mbase e kujtonte gabim abatin, e si rrjedhojë edhe e gjykonte gabim. Ai mund të ishte më i zgjuar nga sa e mendonte, mbase abati kishte ardhur tek ai me një plan. Ky dyshim bëri që Antoni të mbante një qëndrim krejt

tjetër ndaj tij. Por abati i priu vetë bisedës duke ia hequr dyshimet Antonit një e nga një.

- Më kujtohet si sot dita kur ke le, - ia nisi abati. - Qe ba festë e madhe në kullën e nikiavje atë ditë. Ditën e pagëzimit të kam mbajtur në krahë. Ke qenë fëmijë fort i shkathët, dy shkopi nuk i lije kryq. Ke pasë etje të madhe edhe për dijen. Doje më nxanë shumë, tepër kurioz ke qenë... A të kujtohet kur të merrte yt atë në mbledhjet e burrave dhe të mbante me kreni në krah? Të kujtohet kur ti mbaje vesh gjithë sa thuhej aty në mbledhje? Të kemi mbajtur afër, të kemi dashtë të gjithë, shumë të kemi dashtë. Me ty, fisi Nikia po ringrihej aty ku kishte qenë për breza me rradhë. Ti ishe dielli në ngritje! Yt atë Pjetri ishte krenar për ty, por mundësia që humbi me ty, Anton, e vrau shumë atë. Ti e le në baltë. Le në baltë mundimin e shumë brezave. Ti ike. Nga kjo fisit Nikia i ra pika. Bash atëherë kur mund të ngrihej, ai u rrëzu. Po ne jse, s'kam pse me ta përmendë, ndodhi ajo që ndodhi, të tanë e dimë si qe puna...

Abati heshti për pak ndërsa kafexhiu i la para filxhanin e kafesë.

- Një inat i madh na mbërtheu, Anton. E kishim me veten. Pjetri u lëndu keq. Edhe krenia iu vra. Nuk e kam pa kurrë atë burrë ma të dobët se ditën kur më kallxoi për ty. Por sot gjanat kanë ndryshu, Anton, të dy e dimë, edhe vetë Pjetri e di. Jena në një situatë krejt ndryshe. Prandaj jam sot ktu. Shkurt fjala, Anton, ti duhet me u pajtu me babën tand!... Por mos mendo se jam ktu me fjalë të Pjetrit. Kurrsesi. Po ta dinte se jam ktu me ty do t'ma mbante inatin për tanë jetën...

Sërish abati e ndërpreu fjalën për pak, por nuk i la kohë Antonit të përgjigjej:

- Biri jem, nigjo ktu: në kullat tona ka ra zija! Derë më derë ka zi!... A merr vesh?!...

Antoni u vrenjt si një re e zezë nga ato fjalë. Abati vazhdoi:

- Janë tu i dënu me vdekje krejt burrat ma në za të zonës dhe familjet po ua robnojnë aty për aty! Vetëm barbarët mundën me ba kësi mizorish!... Mbramë pati një sulm tjetër, të beftë. Në mesnatë më kanë hedhë tetë kufoma në oborr të kishës! Ndër ta ishin edhe dy djemtë e Gjon Marplisit. I vogli ishte djali i tij i pleqnisë, shumë i ri... Mora vesh se e kishin vra me pushkët e para, kurse i madhi kishte vra veten mbasi kishte mbetë i fundit i gjallë nan rrethimin e ushtarëve. Kto i mësova prej ushtarëve që sollën kufomat... Anton, sot nuk dihet ma ça asht tu ndodhë. Popullit i ka hy frika në palcë. Flitet se ka një listë me emnat e atyne që kanë vendosë me heqë qafe. E sigurtë se në atë listë janë të tana familjet e sojit, por edhe emna të tjerë prej familjeve të thjeshta me gjasë do t'ketë. Synimin kryesor, dihet, e kanë me shfarosë familjet flamurtare. Burrat e nderit gati kanë mbaru të tanë! Asht mallkim kjo që na ka ra kësaj rradhe, Anton! Zoti asht zemëru me ne, se s'ka si me qenë ndryshe. Unë e pashë mbramë. Ishte qoftëlargu vetë që m'i sollti ata të dekun në oborr të kishës! E pashë të paudhin me sytë e mi!... Mbramë jam tutë keq për herë të parë në jetën teme. As i shtrimë e as në kambë nuk mundesha me ndejtë. As përjashta nuk dilsha dot. Tetë burra të dekun ishin të shtrimë aty në oborr, hala duke nxjerrë avuj gjaku prej plagëve! Mandej, duke iu lutë Hyut të madhnishëm, me erdhi në mend se para dy ditësh kisha nigju se ishe bash ti i përzgjedhuni fuqiptotë për me hedhë themelet e Rendit të Ri në krahinën tonë. Zoti e deshti që të bjemë në duert e tuja, Anton, e jo të një anmiku tjetër gjaksor!... Unë erdha për me e marrë vesh ma parë Anton, erdha për me e ditë, për me e nigju prej gojës tande, nëse të ka mbetë ndonjë fije rrespekti për atdheun që të rriti...

Erdha për me e ditë Anton, nëse t'ka mbetë ndonji shenjë dashnie për tokën që të lindi, apo përçmimi të ka zanë edhe ty, siç po ndodh sot me shumëkand...

Abati e mbaroi atë që deshi të thoshte dhe u mbështet pas karriges duke kryqëzuar krahët. Antoni përsëri nuk linte të kuptojë se ç'po bluante në mendje. Mbante veç një nënqeshje dhe një hije dyshimi në fytyrë.

- Atë, unë e dua atdheun, si nuk e dashkam, por më lejo të them një gjë: unë nuk kam si dua një atdhe të vetëm në një botë kaq të vogël sa kjo e jona. Unë nuk i përkas një atdheu të vetëm, o atë...

Kur dëgjoi këtë, abati uli kryet i dëshpëruar. Antoni vazhdoi:

- Unë nuk jam tip melankoliku. Nuk ia lejoj vetes të korruptohem nga ndjenjat melankolike, pikërisht sepse unë jam i pakorruptueshëm. Prandaj nuk kam si të jem i infektuar nga përçmimi. Unë nuk përçmoj atdheun e askujt, aq më pak atdheun tim. Jam i pastër dhe i drejtë, ndërsa për ty dyshoj të jetë kështu, o atë. Kjo është përgjigjja ime!... Edhe një herë: unë jam nga ata që nuk e shpenzojnë të gjithë dashurinë për një gjë të vetme, çfarëdo qoftë kjo, ide, atdhe a njeri, nëse më parë nuk përfitojnë të gjithë njëllor prej saj!

- Kuptoj! - i tha abati. - Domethanë të duket vetja zot...

- Pikërisht! Kjo bën që atdheu im të jetë kudo, ndryshe nga ti që je i mbyllur brenda disa vijave imagjinare.

- Sa i humbun duhet të jesh pa atdhe, pa shpi e pa moral! Kjo më kujton Diogjenin, po edhe Sokratin. Filozofë të lashtë kta që nuk njifnin atdhe. E quen veten qytetar të botës, kështu?

- Po, ashtu.

- Pooo... pa më thuj... ça do ndodhë me ktë idealin tand kur të çohen banorët e parë nëpër planete të tjera?

- Atë, po merresh me shkencë tashti!

- M'u përgjigj! Si do kishe me e quejtë veten pra në këtë rast? Qytetar i sistemit diellor? Apo qytetar i galaktikës? Me këtë logjikën tande mundesh krejt lehtë me e quejtë veten edhe qytetar i Universit. Pritna Zot me na dalë ndokush e me e qujtë veten qytetar i Parrizit!...

- Nuk e vë në diskutim aftësinë që ke për të bindur, atë. Por kjo që po ndodh sot është një ngjarje e madhe botërore. Më lër të ta bëj më të qartë: është rendi botëror që po ndryshon, është bota e tërë që po shndërrohet nga njëri cep në tjetrin. E kupton ti se po i del për zot një rendi të vjetër e të dalë boje, në një lokalitet fare pa rëndësi midis rruzullit, ndërsa kundër ke gjithë këtë forcë që po rend përpara si furi? Dorëzohu atë! Nuk ka gjë që e pengon këtë ndryshim, se ky ndryshim po ndodh vetë, natyrshëm, nuk e komandon njeri, nuk ia di kush as fillimin e as fundin. Gjithçka ecën vetë, si një lumë që rrjedh rrëmbyeshëm, ky është realiteti. Pranoje fundin me nder, atë, dorëzohu me dëshirë!

- Për njat Zot, ti qenke budallë! - iu kthye abati duke e humbur durimin. - Ça din ti për fillimin dhe fundin, djalosh! Ça din ti për nderin! Ke pa ti se si fitohet nderi? Po se si mbrohet nderi, se si humbet nderi, ke pa ti, apo s'ke pa? Nuk kam nevojë me u dorzue me nder se nuk jam në kërkim të nderit! Askush prej nesh nuk asht në kërkim të nderit, se nderi vjen si rrjedhim i asaj ç'ka je e ç'ka ban në jetë. Por Zot na ruej po qe se njimend mendon se ka me na ndodhë kjo hataja që sapo the! Gjasme po na ndryshoka bota me këtë rendin tuej të ri! E din ti sa përralla si kjo kam nigju unë a jo! Pa përmendë se sa ka nigju bota, e cila ka me mijëra vjet që mban njerëz si ju mbi kurriz!

- Uroj që ta kuptosh, o atë! - ia ktheu Antoni abatit. - Sa më pare, aq më mirë... Unë i kuptoj vuajtjet, harxhimet

e jetës, e kuptoj edhe pozicionin tënd dhe të krejt burrave të nderit që po qëndrojnë burrnisht përballë vdekjes së sigurtë, e kuptoj mirë gjithë këtë dhe është në të drejtën tuaj të bëni këtë që po bëni. Ti më shumë se kushdo tjetër duhet ta kuptosh se për popullin po vjen një epokë e re, e prekshme, reale, ndryshe nga herët e tjera. Atyre po u falet një botë pa padronë e skllëvër. Ndërsa ti o atë duhet të përgatitesh për një botë edhe pa Zot. Dhe të duhet të mësohesh sa më shpejt me këtë ide si në të mirën tënde që është. Kjo që po të them ka nisur të ndodhë, po ndodh!

Abati e kishte humbur krejtësisht shpresën se do t'ia dilte me planin që kishte pasur në fillim. Kishte rënë në dëshpërim, por ritmin e bisedës nuk deshë ta humbiste. E bëri me plan që të mos e lëshonte veten kurrësesi.

- Asht e vërtetë, jam njeri i Zotit dhe në një botë pa Zot nuk kam çka me ba. Po falë Zotit kam një jetë të gjatë mbi kurriz e do gjana i di ma mirë se ti. Nuk mësohen do gjana me një të kërshim gishtash, biri jem! E para, populli nuk ka me u ndjekë kurrë në këtë marrzi! S'ka për të shku fort gjatë!

- Oh, atë, mos e thuaj këtë! Populli është me ne që tani. Ata që ju padronët e Rendit të Vjetër i quani plebej, nuk po na dalin edhe aq plebej, ata janë më të zgjuar nga sa mendoni. E dinë mirë edhe ata se çdo të thotë “demokraci”, “liri”, “barazi”, “mirëqenie”. Kam frikë o atë se je në anën e gabuar të historisë!

- Unë kam frikë se ke të drejtë. Soji juej ka një aftësi të madhe me joshë plot prej ktyne shpirtnave të humbun. Mbas melodisë së fyellit tuej po rendin të tanë. As në kishë nuk po vijnë ma si dikur...

U duk sikur te kjo që tha në fund abati mendoi me zë të lartë. Kryet tani e mbante të varur. Antoni iu kthye me ironi:

- Edhe të ardhurat po u pakësohen besoj, apo jo?...

- Nuk më vjen keq për ktë, biro, buka e Zotit nuk pakësohet kurrë, vetëm sa shumëfishohet nga i Lumi, po tjetërkund e kam hallin unë.

- Pa hë, thuaje!

- Te kjo puna e Rendit të Ri pa padronë e sklllevën e kam. Po kam frikë se ti biri jem po e merr popullin tand për disa popuj të tjerë të shtypun e të skllavnumë. Je i errësumë prej idealizmit dhe nuk po e shef më sy realitetin.

- E cili na qenka, pra, ky realitet?

- Po qe, demokracia, pra pushteti i popullit në emën të t'cilit po luftoni, e ka një fillesë. Kjo fillesë ka qenë në Athinën e lashtë, ku demokracia ka qenë rasti ideal dhe modeli ma i përsosun me u imitu. Por po ta marrim ktë demokracinë tuej, ta vejmë në njanën anë të kandarit të gjykimit e në anën tjetër të tij të vejmë kodet tona të lashta, do ta shifnim qartë se ku ndodhet e përjetësueme ajo demokraci që shndriti botën, te ju modernët e përbotshëm, apo te na sojlitë e vjetër lokalë, apo arkaikët e lashtë, siç na queni ju. Gjithaq dijeni mirë se nuk keni me gjetë ktu një popull të robnumë i cili me ta marrë lirinë e shumëpëritun ka me mendu me i ba mirë vetes. Jo, ata nuk janë sklllevën e nuk munden me u sjellë kurrë si sklllevën të lirimë! Me punën tuej ju jeni duke i tjetërsu ata. Shumë shpejt keni me i ba mos me e njoftë veten. Ju jeni duke i helmu ata! Keni gjetë një helm që atyne u duket si mjaltë, e di edhe ktë, posi! E njoft bile edhe se si bahet kjo. Përçmimi dhe urrejtja ndaj vetes e dëshira për me i ba keq vetes ka me vërshu lumë mbrenda tyne, se ata nuk kanë me e njoftë ma veten pra. Dhe nuk kanë me ia falë kurrë vetes ktë gja, duke ba kështu që t'u shkojnë motet me ndërgegje të keqe. Kujtimi i kohnave të lavdishme dhe pamundësia me u përngja ka me zgju ndër ta ndjesinë e fajit, mandej ka

me zgju përçmimin ndaj vetes, derisa në fund, mbas një kohe jo fort të gjatë, ka me fillu procesi i vyshkjes, duke prekë fundin ngadalë. E krejt kjo ka me ndodhë vetëm për fajin tuej, sepse ju po u fryni në vesh atyne që të hiqen si dikush që nuk janë, pra si skllëvën të lirumë. Për këtë unë ju mallkoj, të tanëve ju mallkoj!

- Atë, e thamë një herë, - foli Antoni duke shfaqur shenja lodhjeje. - Ky ndryshim që po ndodh është më i madh se unë e se ti. Nuk e ndalojmë dot, edhe sikur të bëhemi me mijëra.

- Po e shoh! - tha abati si nëpër dhëmbë.

- Po digjet një lëndinë me pemë të njoma, por pylli është i thatë dhe i kalbur...

- Ashtu asht, por keni ba një gabim në llogaritë tueja!

- E di kuptimin që keni për lirinë dhe pushtetin, o atë. Askush nuk i ka dorëzuar ato me dëshirë, pa bërë qëndresë. Është e qartë!

- Shumë do kisha dashtë me ta ndryshu mendjen, por jam tu e pa se s'ka një mënyrë me ia arritë kësaj. Po para se me u ngritë, nuk mundem me ndejtë pa t'i thanë nja tri gjana të fundit: unë kërkoj prej teje që t'mos i lyesh duert me gjakun e njerzve me të cilët je rritë dhe të deshtën! Në qoftë se kjo asht e pamundun, atëherë kërkoj prej teje të bash të pamundunën që vala e terrorit me mbaru sa ma shpejt! Tjetër: me ia dalë në këtë botë nuk asht e vështirë, e vështirë asht me ba gjana të mëdhaja. Asht në dorën tande me zgjedhë midis një njeriu që ia del në jetë dhe një njeriu që ban gjana të mëdhaja në jetë. Kështuqë, mendohu mirë! Nuk ke në dorë me shpëtu thjesht jetët e disa njerzve, por ke në dorë me shpëtu historinë e vendit tand. Ju, gabimisht, për shkak të një urrejtjeje që një Zot e din prej kah ju buron, doni me zhdukë atë që populli jonë ka ma të mirën e vet. Kshtu, në vend se me e ushqy

pjesën tonë ma të shnoshë në mënyrë që ajo me u ba stolia jonë e artë që na kurorëzon para botës e vetes, ju i keni shpallë asaj luftë të ashpër. Ju keni vendosë me ndërta një kopsht me budallej, mes të cilve keni me jetu edhe vetë! S'fundi, duhet me e kuptu se ty biri jem të kanë zgjedhë me komandu ashtu siç e ka pasë në traditë familja jote e jo për ndonji arsye tjetër. Ata janë duke të përdorë ty qebesa! Asht në dorën tande me vendosë nëse don me vazhdu me qenë pjesë e së keqes që i ka hy popullit tonë si murtajë apo don me i sjellë të mira atij... Kaq kisha unë! Mbeç me shnet!...

Abati u ngrit me vrull prej tavolinës dhe doli nga kafeneja. Hipi në karrocën që po e priste përjashta dhe mori udhën drejt Luginës së Veriut.

IV

Teksa ecte me hap të shpejtë për në periferi të qytetit ku ndodhej vila dykatëshe e Rutës, Antoni ishte zhytur në dy plane mendimi njëkohësisht. Mendimet i kërcenin rrëmujsëm herë në njërin plan e herë në tjetrin. Nga njëra anë nuk i hiqeshin nga mendja disa gjëra që i kishte thënë abati, nga ana tjetër mendohej të përfytyronte situatën e takimit me Rutën. Për abatin mendonte se ai prift në fund të fundit do mbetej veç një prift e jo dikush tjetër më i rëndësishëm. "...Nuk është aq burrë sa ta pranojë realitetin, ta shohë me guxim fundin që po vjen dhe ta pranojë si të pashmangshëm!... Budallë, më tha! Po ai nuk e di se unë i kuptoj fort mirë ata burra që po bëjnë luftë, ku asnjëri prej tyre nuk ka rënë deri më tash i gjallë në dorën e ushtrisë. Sikur ta dinte ai sa më bëhet qejfi kur i shoh këta drejtues ushtrie duke nxjerrë zjarr prej dhëmbësh nga

inati!...” Antoni e kuptonte se ata burra, të papërlyer ende me modernizmin dhe të edukuar me një moral klasik për heroizma, s’mund ta kuptonin se si mund të veprohej ndryshe. Ndjente keqardhje për fatin e tyre, por disi edhe për abatin. “...Si i shkolluar mirë që është, ai e njuh mirë të vërtetën, por nuk mund ta rrokë kurrë atë dhe ta bëjë të vetën. Fundja ai për asgjë tjetër nuk shqetësohet më shumë se për pushtetin e vet që po i rrëshqet nga duart. Për ta ruajtur atë pushtet kam përshtypjen se ai do të pranonte të bënte çdo lloj ujdje, kot hiqej si...”

Për takimin me Rutën mendimet i kishte mjaft konfuze. Letra që i kishte ardhur prej saj ku ajo i kërkonte t’i shkonte atë mëngjes medoemos për vizitë e kishte bërë të ndihej si i zënë në çark. Edhe pse e dinte se atij takimi nuk mund t’i shmangej pafundësisht, me mendje ishte munduar ta shtynte, ta shihte si diçka të largët. “... Me siguri sot do më caktohet detyra zyrtarisht, e ndjej...” Gjithë ato vjet Antoni kishte qëndruar disi i tërhequr nga ndodhitë e qytetit dhe krahinave përreth e kishte menduar se do t’ia dilte mbanë të mos ishte i detyruar të dilte në ballë të ngjarjeve, duke mos patur guximin e duhur dhe as ambicien për këtë. Edhe Ruta kishte kërkuar vetëm pak më shumë vëmendje dhe respekt prej tij, por edhe këtë ai e kishte bërë me shumë kursim. Shpesh Antoni i harronte ato që kishte premtuar më parë dhe i kthehej gjërave të tij. Kur përballej më pas me pasojat që mund të kishte për këtë qëndrim, trembej dhe e thellonte më shumë gabimin. Premtimit të parë ai i shtonte një të dytë, më pas një të tretë e kështu me rradhë. Kur e kishte tepruar me premtime të pambajtura, ai gjente mundësinë që të paktën të mbante njërin prej tyre. Kështu në njëfarë mënyre premtimi i mbajtur binte shumë në sy midis dhjetëra premtimesh të tjera të shprehura prej tij. Kjo bënte që disa njerëz të

besonin përsëri tek ai. Premtimet e tjera ishin mbase jashtë mundësive të tij, mendonin këta. Antoni me dëshirë do t'i mbante të gjitha premtimet që kishte bërë, por ja që ndodhi të paparashikuara kishin ndërhyrë për të prishur planet. Megjithatë një premtim i mbajtur ishte aty, provat ishin dhënë. Por jo çdokush e besonte sërish Antonin pasi ai kishte gënjyer një herë. Ishin gjithnjë e më të pakët ata që e besonin, dhe më të pakët ata që e kuptonin. Ruta bënte pjesë tek ata që e kuptonin deri diku, pasi ishte e dukshme që Antoni nuk gënjente për ndonjë përfitim të caktuar. Në njëfarë mënyre, atë e shtynin vetë njerëzit që e rrethonin për të gënjyer. Ishin të shumtë ata që prisnin shumë prej tij, pasi ai e kishte vërtetuar në disa raste se ishte në gjendje të realizonte gjëra. Por në fakt, gjithmonë u kishte bërë bisht detyrave.

Mendja i shkoi te Simoni. Ai e kishte parë veç një herë që pas sëmundjes. I vinte keq për këtë dhe nisi të ndihej në siklet se çfarë do t'i thoshte, pasi as takimin me të nuk mund ta shmangte dot. "...Duhej t'u kisha qëndruar më pranë nga sa kam bërë deri tani. Sëmundja e Simonit e ka lodhur shumë Rutën... Eh, ç'fat i zi!..." Ndjeu zërin e brendshëm të sedrës që i thoshte se i detyrohej shumë Rutës, ajo po i ofronte bujarisht gjithçka që kishte arritur të fitonte me këmbëngulje për të birin. Megjithatë, e gjeti një justifikim për t'iu kundërvënë atij zëri: "Dhuratë është, por nganjëherë një dhuratë mund të jetë edhe një barrë e rëndë, tepër e rëndë!..." Duke menduar këtë, u gjend para derës së vilës.

Pasi trokiti, dera u hap dhe Antoni u përball me fytyrën e bukur të Norës. Kishte ardhur në atë shtëpi për të hedhur piketat e të ardhmes së tij: Ruta i kishte ofruar një punë dhe ai kishte ardhur për ta marrë. Tani midis tij e Rutës qëndronte Nora, duhej te kalonte më parë nga Nora për të

arritur te Ruta. Asaj i shkëlqyen sytë kur e pa dhe u tërhoq menjëherë brenda në njëren anë për ta lënë të kalonte. Ai u fut brenda pa thënë asgjë dhe ajo e mbylli derën.

Nora qëndronte në këmbë para tij në korridorin e errët. Kjo ishte zona nën pushtetin e saj. Askush nuk hynte e dilte nga ai korridor pa u falur më parë te Nora, gjithnjë nëse ajo dëshironte. Ende pa shkëmbyer asnjë fjalë, ajo ia mori duart në të sajat, iu ngjesh pas trupit dhe i dha një puthje. Pastaj e pyeti:

- U bë kaq kohë që s'të kam parë Anton, më dogji malli për ty!

- Kam patur disa probleme ashtu, po mos mendo se nuk të kam pasur në mendje Norë. Nuk kalon asnjë çast pa menduar për ty, më beso!

- Eee, posi, posi! - ia ktheu Nora duke shtrembëruar buzët, gjoja mosbesuese. Antoni e ndërroi menjëherë bisedën duke e pyetur:

- Pa më thuaj, si është Simoni?

- Ashtu prapë. Po ha mëngjesin në dhomën e tij, - iu përgjigj Nora në një mënyrë sikur ajo gjë të mos kishte fare rëndësi. Pastaj pyeti: - Dëgjova Rutën dje se ke vendosur përfundimisht të kthehesh në vendlindje. E vërtetë është?...

Antonit iu kujtua se në shtëpinë e Rutës, sado të bëheshin plane pa përfshirë Norën, ajo përherë ishte e zonja ta merrte vesh dhe të imponohej.

- Nuk e di ende, - i tha Antoni dhe si për t'i shpëtuar një shpjegimi më të gjatë ia mori kokën dhe ia mbështeti në kraharor.

- Po si kështu?! - e pyeti sërish si me zemërim Nora pa e ngritur kokën.

- Nuk e di se kur do ndodhë, zemër, - ia ktheu Antoni si i zënë në faj. - Por ti e di se unë të kam dhënë fjalën. Duhet vetëm të presim çastin e duhur...

- Por unë përsëri kam shumë frikë, Anton! - ia ktheu Nora duke ngritur kryet nga kraharori i Antonit dhe duke e parë në sy. - Jeta më është bërë ferr. Kur fle shoh ëndrra të këqija që ma nxjerrin gjumin. Dhe e di? Të gjitha këto ëndrra sillen rreth nesh, të gjitha! Ti je gjithmonë aty që më sheh me atë shikimin tënd që shkëlqen dhe sapo bëhem gati të të përqafoj, ti më zhdukesh. Përreth ka errësirë dhe britma të frikshme. Pastaj zgjohem dhe nuk mundem të fle më. Mendimi që të kam ty dhe se ajo ishte vetëm një ëndërr më mbush me shpresë. Por unë jam vetëm në atë çast e ti je tepër larg. Prandaj më zë ankthi përsëri. Po sikur ajo ëndërr e keqe të më dalë? Po sikur të të humb përgjithnjë?... Oh, Anton, veç ta dish sa shumë të dua! Veç sikur ta kuptoje nuk do të largoheshe kurrë prej meje, duke nisur që nga ky çast!... Po ti s'ke nga ta dish, nuk e njeh ende zemrën time! Ti mendon mbase se kjo është një lojë, një dashuriçkë e rradhës për ty. Por unë të kam ty siç ka toka diellin! Nëse më largohesh, unë kam vdekur. Nëse ke menduar të më braktisësh, zëre se po i jep fund jetës sime!

- Kurrë s'e kam çuar ndërmend të ndahem nga ti, Norë, kurrë! - iu kthye Antoni me zjarr duke ia mbërthyer kryet me të dyja duart. - Ti e di, ta kam thënë me dhjetëra herë se çfarë je ti për mua. Mes gjithë këtij llumi që e rrethon jetën time, ti je e vetmja gjë me vlerë! Jo Norë, jo e dashur, nuk kam si me të braktisë! Më jep vetëm pak kohë dhe do të shohësh me sytë e tu se si të gjitha planet tona do të realizohen një nga një!...

Norës i qeshi përsëri fytyra. E rrethoi Antonin me të dyja duart dhe filloi t'ia puthte fytyrën nga të gjitha anët. Gjysmëerrësira e korridorit ishte joshëse dhe të ftonte të shkëmbeje puthje të tilla plot afsh...

Nora ndaloi papritmas. U largua prej trupit të Antonit

bash kur e kuptoi se ai po ndizej keqas dhe i dha fytyrës një pamje të vrenjtur dhe kërkuese:

- Po me atë kur do të ndahesh?

- Nuk e di, Norë, nuk e di se kur, duhet të presim...

Antoni u mundua të shmangej edhe pse në ato çaste donte me gjithë shpirt të hynte në dhomën e saj bashkë me të, por Nora nuk e la të ikte duke ia mbërthyer krahun:

- Por ti nuk e do atë!...

Antoni nuk i ktheu përgjigje, por hodhi shikimin nëpër shkallët që të dërgonin në katin e dytë. Sipër nga dhoma e pritjes dëgjoheshin zëra duke biseduar.

- Pra ti dashke atë dhe jo mua?! - i tha përsëri Nora. - Vetë më ke thënë që do ndahesh prej saj, vetë! Mohoje po të duash, gënjemë përsëri!...

Nora nisi të përlotej.

- Mos qaj Norë, të lutem! - u mundua ta qetësonte Antoni. - Sigurisht që unë vetëm ty të dua dhe asnjë tjetër! Ta kam thënë këtë edhe më parë dhe do vazhdoj të ta them gjithë jetën!

- Por... - nisi të fliste Nora. Antoni i vuri dorën në gojë dhe i tha:

- Më jep pak kohë! Nuk kam si ndahem me gruan time kështu tak-fak, pa asnjë shkak të fortë. Më jep pak kohë!

- Po thuaji të vërtetën! Thuaji se nuk e do më e se tani je dashuruar me mua, kaq! Ajo do të të lërë vetë nëse ia thua këtë.

- Nuk është kaq e thjeshtë, i thonë tetë vjet martesë!

- Ashtu, ë? Atëherë pranoje që nuk ke guxim!

- Nuk është ashtu, jo! Pa mendoje njëherë, si do të të vinte ty po të të thoja një ditë krejt papritmas se nuk kemi më punë bashkë? Ajo ka qene shoqja ime në vitet e mia më të vështira. Të kam thënë edhe më parë, me të ka marrë fund, por unë vazhdoj ende ta respektoj. Kështu që më

jep pak kohë! Asgjë nuk na ndalon tani, na duhet vetëm të presim me durim, jemi shumë afër. Prandaj tani më lër të takohem me Rutën! Më vonë do kalojmë pak kohë bashkë, mirë?...

Nora u ndje më e lehtësuar. Qeshi në shenjë aprovimi, i dha Antonit një puthje të fundit dhe shkoi e u mbyll në dhomën e saj.

Antoni eci deri në fund të korridorit, ngjiti shkallët dhe ndaloi para derës së dhomës ku po e prisnin. Brenda dëgjohej një zë burri që diç po thoshte. Antoni trokiti dy herë. Nga brenda u dëgjua zëri i ngrohtë dhe pak i ngjirur i Rutës:

- Hyr, Anton, hyr!...

Antoni hapi derën dhe u fut brenda. Përveç Rutës, aty ndodheshin edhe tre burra, njëri i ulur në një karrige dhe dy të tjerët mbi divan. Ruta u ngrit në këmbë dhe iu afrua Antonit duke i shtrirë dorën. Të tjerët nuk lëvizën nga vendi. Për një çast Ruta deshi ta përqafonte Antonin, por e kuptoi se ishte e pavend për çastin dhe u tërhoq. Ajo dukej një grua serioze dhe e mbajtur mirë me gjithë vitet që kishte mbi kurriz. Trupin e mbante drejt e kryet lart, edhe pse kishte pasur një jetë të vështirë dhe të pafat.

- E dija se ishe ti, - iu drejtua Antonit. - Më lejo me të prezantu me disa miq të rinj. Më duket se me Osmanin njiheni...

Osmani u ngrit nga vendi duke i shtrirë dorën. Nuk ngjante më shumë se pesëdhjetë vjeç. Ishte i veshur mirë dhe në fytyrë mbante të shtampuar një buzëqeshje në kufijtë e ngërdheshjes.

- Po, po, njihemi mirë... - tha ai.

- Ky është Tajanovi, miku ynë nga Qendra, - vijoi Ruta. - Është gazetar me profesion, por te ne ka ardhur me mision politik. Mund të merresh vesh në gjuhën tonë me

të sepse e flet mjaft mirë, ke për t'u habitë sa mirë e flet... Ndërsa ky është toger Qamili. Ka ardhur nga kryeqyteti me gjithë togën e tij si shoqërues i shokëve, por edhe për një mision tjetër që do ta marrësh vesh më vonë...

Antoni u rehatua në një karrige dhe ndezi një cigare. Ruta i solli një gotë me ujë dhe ia la përpara. Osmani gjithashtu ndezi një cigare dhe pas tij edhe Ruta. Në dhomë u bë një grimë që po mbahej heshtje. Më pas Osmani u ngrit, hapi një çantë që e kishte pranë vetes dhe nxori prej aty një kuti jo fort të vogël dhe ia zgjati Rutës. Ajo ia solli Antonit dhe ia la në prehër:

- Hape! - i tha Osmani Antonit. - Është e jotja...

Antoni e hapi kutinë dhe nxori prej aty një revolver. I çuditur u bë gati të thoshte “ç’dua unë këtë?”, por Osmani i foli përsëri:

- E kemi nxjerrë nga magazinat e Ministrisë së Punëve të Brendshme. Numri i serisë është regjistruar me emrin tënd, gjithçka sipas rregullave. Kaq sa i përket armës... Tani më dëgjo me vëmendje Anton: bëhet fjalë për atë që të kemi thënë edhe më parë, por që ende nuk kishim një miratim zyrtar. Po të them se tani është e kryer zyrtarisht dhe nuk ka më kthim pas. Ti duhet të jesh gati për detyrën e re...

Antoni mbante në dorë revolverin dhe nuk po fliste. Kur Osmani e pikasi mospërfilljen e tij, e ngriti disi tonin e zërit:

- Apo nuk je gati, Anton?

- Gati jam, - iu përgjigj Antoni në mënyrë thujse mekanike.

- Bukur fort! - tha Osmani duke kërkuar me sy vëmendjen e Tajanovit. - Tani na duhet të sqarojmë edhe ca gjëra të fundit. Më janë dhënë ca këshilla që duhet t'ua them, më saktë ca porosi, direktiva, që ju duhet t'i keni të

qarta. Unë po t'i them këtu, në sy të mikut tonë Tajanov, Rutës dhe togerit. Toger Qamili, meqë ra fjala, do të të shoqërojë bashkë me të tijët për një afat të pacaktuar gjatë kohës që do ushtrosh detyrën. Urdhrat specifike për punën do të të vijnë me shkrim sigurisht, por ca gjëra, domethënë vijën bazë të punës duhet ta dish që më parë. Atëherë, logjistikën do ta kesh të plotë, pa mungesa. Do kesh në dispozicion një shumë të madhe parash në mënyrë që komunitetit atje t'i ofrohen shërbime që nuk i ka pasur më parë. Shto këtu edhe pasuritë e konfiskuara deri tani, ku pjesën më të madhe do t'i kesh në inventarin e zyrës tënde. Për këtë do kesh edhe ndihmën tonë të pakursyer. Për të gjitha jemi përgatitur, prandaj nuk ke arsye ta marrësh me frikë. Për sigurinë tënde përgjigjet toger Qamili. Ai do t'u bindet urdhërave të tua pa i diskutuar, kjo është detyra e tij, sepse në fund llogari do të japësh ti, e jo ai...

Antoni kishte vendosur të mos reagoje. Miratoi me kokë por nuk tha asnjë fjalë. Tajanovi e pa të nevojshme të ndërhynte:

- Anton! Ju jeni promovuar nga Ruta, e veja e një njeriu të afërt për ne që vdiq duke bërë këtë luftë. Gjaku i tij, por edhe i shumë të tjerëve, ka bërë të mundur që ne të realizojmë planet që kemi për popullin. Ti vetë Anton gëzon besimin tonë. Ruta na ka folur gjatë për ty dhe është garanti yt. Ne më pas u interesuam më gjatë për ty. E dimë shumë mirë se kush je dhe çfarë vlerash zotëron. Ti ke familjen tënde që jeton atje, e ne po të japim një mundësi që të kthehesh atje dhe të sundosh ashtu si askush më parë nuk ka bërë në familjen tëndë për... si i thonë kur një fis ka jetuar djalë mbas djali, se nuk po më vjen? - pyeti Tajanovi.

- Për breza, - e ndihmoi Ruta.

- Ah, po, për breza! Pra, për breza me rradhë askush në fisin tënd nuk ka patur më shumë pushtet nga sa do kesh ti

tani. Kam marrë vesh se fisi yt i ka dhënë emrin fshatit ku ti ke lindur. Nuk duhet të na zhgënjesh, Anton! Dështimi për ty nuk duhet të ekzistojë as si mendim! Falë nesh dhe bindjes tënde ndaj nesh, ndaj Rutës dhe ndaj Rendit të Ri, ti do ta ngresh lart emrin e familjes tënde. Nëse je gati, nesër në mëngjes, nën shoqërimin e toger Qamilit dhe ushtarëve të tij, do të nisesh për në Nikia. Atje do të bashkohesh me të tjerët dhe do t'i futesh punës. Duhet vetëm të na tregosh nëse ndihesh gati.

- Sigurisht që jam gati! - u përgjigj Antoni me seriozitet.

Ngaqë Antoni nuk po shfaqte ndonjë shenjë entuziazmi, Tajanovi dhe Osmani po e shihnin si me dyshim. Ata do ta kishin vazhduar bisedën në këtë drejtim sikur të mos ndërhynte Ruta:

- Miqtë e mi, Antoni është i bindur në detyrën që ka marrë përsipër. Na duhet vetëm t'i japim kohë. Ai për çastin është i tronditur për sëmundjen e Simonit. Simoni është miku më i afërt i Antonit qysh në fëmijëri. Ta lëmë të lirë për sot mendoj unë. Ka punët e fundit për të kryer këtu në qytet, më pas do ta kemi të gjithin në shërbimin tone. Antonin po e pret Simoni në dhomën e tij, ndërsa ne kemi shumë detyra të tjera...

- Dakord, - tha Tajanovi.

Ruta u ngrit nga vendi dhe shkoi deri te dera e dhomës. Antoni futi revolverin në brez ashtu si mundi dhe pasi u përshëndet me tre burrat, doli nga dhoma bashkë me Rutën. Ajo i tha sapo kaluan pragun:

- Mos harro, sonte të dua për darkë! Duhet të vish patjetër se kemi shumë gjëra me folë! Tani shko te Simoni...

V

Simoni ishte mbështetur me shpinë te koka e shtratit dhe po hante mëngjesin. Ai kishte qenë një djalosh trupmadh, ndërsa tani ishte bërë kockë e lëkurë.

- Kur e ke ndërmend të ngrihesh nga shtrati? - e pyeti Antoni me humor duke u ulur në një kolltuk përballë shtratit të tij. Simoni nuk iu përgjigj menjëherë. Pasi gëlltiti kafshatën që po përtypte, i tha:

- E pse u dashka të ngrihem? Jam mirë këtu ku jam. Në shtratin e vdekjes po më ndodhin ca gjëra që as nuk i imagjinoja kur ecja dhe vija vërdallë.

- Ç'të paska ndodhë, Simon? S'do ta ndash me mikun tënd të vjetër?

- Të kujtohet hera e fundit që ndenjëm bashkë, kur të pata thënë se kisha vendosur më në fund ta pranoja realitetin dhe të prisja vdekjen i qetë? - pyeti Simoni duke lënë mënjanë tabakanë me pjatën gjysmë të mbaruar. - Ti më kundërshtove atë ditë, u përpoqe të më jepje zemër. Më the se po bëhesha nihilist. Në fakt, kishe të drejtë. E kam në mendje qartësisht kur më nxite të ngrihesh nga shtrati dhe t'i kthehesha jetës si më parë. Për sa kohë e ke një grimë force në muskuj, më the, ec, jeto mes njerëzve, jep e merr si më parë, për vdekjen s'ka nevojë të parapërgatitesh, ajo mund të vijë me njëmijë forma të ndryshme. Prandaj, më the, pse u dashka t'i japësh kuptim vdekjes tënde para se ajo të ndodhë... Duhet ta pranosh se për pak më binde aty. Unë të thashë se nuk ishte aq e lehtë. Si mund ta gjeja unë një motiv të ri që t'ma zgjonte edhe një herë dëshirën për jetën duke e ditur se vdekja ishte tashmë brenda meje! Ajo ditë, pasi ike ti, qe dita më e vështirë që më kishte ndodhur deri atëherë, bile edhe më e keqe se dita kur mësova për sëmundjen. Prandaj, të urreva pasi ike... Si mund të më

flasë ashtu Antoni, mendoja me vete. Duke u përpjekur të më jepje guxim, fitove urrejtjen time, sepse unë nuk po e gjeja dot guximin për të vepruar ashtu si më këshillove ti. Të urreva me gjithë zemër, Anton! Më pas, nuk pata forcë as për të menduar më për këtë. Të harrova ty dhe gjithçka. Doja të vdisja mu aty. U dorëzova, ashtu siç bën një udhëtar i udhëve të largëta i cili ka humbur rrugën e nuk ka më forcë për të vazhduar...

Antoni po e shikonte i ngurtësuar aty i ulur në kolltuk dhe nuk po mundte të gjente diçka për t'i thënë Simonit. Ai vazhdoi:

- Por ajo biseda me ty nuk rezultoi krejt e padobishme, Anton. Kam dëshirë të të tregoj diçka edhe pse nuk e kam të lehtë. Por e di se do të mund të më kuptosh, dhe veç teje nuk mund t'ia them njeriu tjetër... Atë natë, kur erdhi ora për të ngrënë darkën, hyri në dhomën time Nora. Më la tabakanë me ushqime në prehër dhe u ul pranë shtratit tim duke më parë me shikimin e saj të ëmbël. Ndërsa haja dhe shihja Norën, më kujtoheshin fjalët e tua. Mendova me vete se dy frymë që frymojnë po qëndronin aq pranë njëra-tjetrës, njëra që mban aromë jete, tjetra kutërbim vdekjeje...

Simoni i ktheu sytë nga Antoni dhe nisi të fliste më me pasion:

- Ah, të mundja të dashuroja përsëri, i thosha vetes! Ajo ishte aty pranë! Unë pashë greminën e dashurisë në ato çaste! Isha buzë greminës, kupton? Për një çast m'u duk sikur trupi më lëshoi dhe rashë brenda. Por e mblodha veten. I kërkova vetes të kthehesha mbrapsht sepse e ndjeva se po zhytesha në një labirint mendimesh të rrezikshme... Më dukej e padrejtë. Mua më kishte përzgjedhur vdekja para saj! Por ajo ishte aq e bukur, aq e vërtetë! Për herë të parë, unë mbaja në dorë kupën e dashurisë, pa ia provuar

shijen. I kisha kaluar fare pranë dashurisë për një femër, por nuk kisha arritur ta rrokja dot, nuk e bëra dot timen, veç hiri i dashurisë më mbeti... Kjo ia kalon çdo lloji dashurie për nga dhimbja që të shkakton, Anton! Tani unë e mendoj atë çdo çast, sepse nuk mundem dot të mos e mendoj, është e vetmja që ma largon mendimin mbi vdekjen. Në kokën time nuk ekziston më asgjë, as vetja ime, as nëna ime, as miqtë, asgjë nga bota përveç Norës dhe vdekjes! Po ndodh një betejë në kokën time, një betejë midis asaj dhe vdekjes! Unë vetëm rri e shoh. Joshem herë pas njëres, herë pas tjetres, por të dyja më janë bërë të pandashme... Unë e di, s'mund t'i kem të dyja, s'kam se si mbaj anën e të dyjave në të njëjtën kohë. Prandaj kur jam me vdekjen dua vdekjen dhe urrej Norën, kur jam me Norën dua Norën dhe urrej vdekjen. Unë tani vetëm këtë bëj... Çështja është se Nora nuk duhet ta marrë vesh kurrë këtë, kurrë! Edhe pas vdekjes sime! Me këtë kusht ia lejova vetes që të hynte ajo në kokën time, edhe pse jam me njërën këmbë në vorr...

Simoni heshti. Foli pas pak:

- Kam bërë edhe një poezi. Nuk e di nga më erdhi dëshira për të shkruar. Qe një çast kur unë ndihesha i gjallë. E shkruajta po atë natë që ajo hyri në dhomën time, pikërisht atë natë kur unë e pashë ndryshe nga sa e kisha parë atë përherë. Të nesërmen nuk e lashë më të më shërbente sepse desha ta dënoj veten. Por e kuptova se po bëja gabim. Nuk doja që nëna të dyshonte ndonjë gjë, ndaj ia lejova të hynte në dhomë sërish. Kjo është e gjitha, Anton...

- Unë mendoj se ka për t'i pëlqyer po t'ia thuash... - i tha Antoni.

- Jo, kurrsesi! As ti nuk ke për t'ia thënë, as mos e ço nëpërmend!... Kjo që po më ndodh është shumë e errët.

Vetëm duke e mbajtur në errësirë i jap kuptim kësaj dashurie Anton! Kjo dashuri duhet të vdesë bashkë me mua. Është gjëja më e bukur që po më ndodh. Po e mori vesh Nora, gjithçka prishet. Vetëm kështu mund ta përjetoj deri në fund. Është mundësi e rrallë të arrish lumturinë edhe pasi doktorët të kanë thënë se të kanë mbetur pak muaj jetë. Vetëm Nora më mban të lidhur me këtë botë, pjesa tjetër ka vdekur për mua... Apo po ia bëj vetes këtë lojë si i pazoti që jam të përballem me të vërtetën, Anton?... Më thuaj, pres një fjalë të mençur prej teje...

- Jo vetëm që nuk ke vdekur, - i tha Antoni, - por ti po lë gjurmë të forta ndërsa po jeton! Ti po jeton sikur nuk do të vdesësh kurrë, Simon! Për këtë do të të kishte zili gjithë bota!... Ndërsa atë poezinë, meqë nuk paske ndërmend t'ia lexosh Norës, pa ma lexo mua njëherë...

U duk se Simoni u gëzua tepër që po ia kërkonin diçka të tillë. Mori një bllok nga komedina ngjitur me shtratin, e hapi dhe tha:

- E kam shkruar në këtë bllok. Është bosh i gjithi, veç në faqe të parë ka këtë poezinë. E ka titullin "Arratisje"... Ja po ta lexoj...

Simoni heshti për pak, si për t'i dhënë rëndësi atyre çasteve:

- Je marramendja ime,
e bukur, e shkretë,
e mbetur në këtë botë
ku zjarri djeg lëkurën
dhe vallja hidhet
për vetminë e njeriut
e për fatin e tij të zi.
Prandaj,
më ndiq o perëndi e egër,
më ndiq për në Mesdhe!

Këtu jemi si vorre pa gurë
e përreth ka shkretëtirë
ku s'ka rëndësi,
në je njeri, zot, a hije në rërë,
të vorrosur mbesim gjithsesi.
Prandaj,
me hovin e krahëve të tu,
më ndiq në përjetësi,
se tashmë jam nisur
përtej kufirit
ku njeriu lind nga hiçi
e në hiç kthehet përsëri...

Simoni heshti. Antoni nuk bëri zë. Poezia i pëlqeu dhe iu duk se shprehte bash atë që Simoni po kalonte. Por menjëherë e harroi mbresën që i kishte lënë poezia. Në mendje i erdhi krejt papritur imazhi i trupit të Besës atë mëngjes e mbështetur pas murit dhe vetëm me këmishë nate. Ndryshe nga çasti kur e kishte parë atë imazh teksa ngrinte kryet ashtu i përkulur duke pastruar këpucët, çuditërisht tani ndjeu një dëshirë për t'ia shijuar trupin, siç nuk kishte ndodhur prej kohësh. Sikur atë çast të mund të rikthehej në atë çastin tjetër, me siguri do e rrëmbente Besën në krahë, do e dërgonte në dhomën e gjumin dhe do bënte dashuri plot pasion me të. Pastaj imazhi i saj iu përzie me imazhin e Norës që e puthte me afsh gjysëm ore më parë aty poshtë në korridor. E largoi vrulltazi atë imazh nga mendja, duke kujtuar çfarë i kishte thënë Simoni. “A thua mos ndoshta ky e ka marrë vesh lidhjen tonë dhe gjithë çfarë më tha është një provokim?”, pyeti veten. Ky dyshim e bëri Antonin të ndihej mjaft në siklet. I erdhi një dëshirë e fortë të ikte, të zhdukej prej aty menjëherë.

Antoni po heshte dhe nuk po i thoshte asgjë Simonit për poezinë, por as ai nuk ia kërkoi një gjë të tillë kur e

pa se ky kishte rënë në mendime. E kuptoi se diçka po ndodhte brenda Antonit. E mbylli bllokun ngadalë, e vuri sërish mbi komedinë dhe duke ia nuhatur dëshirën për të ikur, i tha:

- Nëse nuk dëshiron të qëndrosh me ne për drekë, mjafton ta thuash...

- Në fakt, më duhet të shkoj patjetër, - ia ktheu Antoni, i lehtësuar nga ajo që dëgjo. - Do vij të rri për darkë, tani kam një punë ashtu.

- Sigurisht, duhet të shkosh pranë gruas, - ia ktheu Simoni me të qeshur. - Por para se të ikësh, dua të më thuash ndonjë të re nga ti. S'më the asgjë për veten, deri tani fola vetëm unë.

- Ah, po! - tha Antoni dhe qeshi me pahir. - Sot e mora detyrën e re zyrtarisht.

Simoni hapi krahët duke shfaqur gëzim:

- Sa më gëzove!

- Sësstë ndonjë gjë e madhe, - i ktheu Antoni duke u ndjerë keq. - Për këtë punë je ti i prerë. Sa të marrësh veten, pastaj do të ta lëshoj ty vendin, ashtu siç qe bërë me plan qysh në fillim kjo punë. Prandaj Simon...

- S'do të jetë nevoja! - e ndërpreu Simoni. - Ti do ta kresh atë detyrë po aq mirë sa unë. Ma merr mendja se edhe më mirë se unë ke për ta bërë. Ti arrin ta ruash qetësinë në çaste të vështira, është pjesë e karakterit tënd kjo, ndërsa unë rrëmbehem shpejt. Gjërat do shkojnë mirë, mjafton t'i nënshtrohesh planit. Besoj t'i kanë thënë të gjitha. Edhe nëna të ka folur për rrezikun. S'duhet t'ia kesh besën askujt, Anton. Do të punosh vetëm me një synim, vetëm ashtu fitorja është e sigurtë. Gjithçka është në favorin tonë. Besoj edhe listën e ke marrë, po?...

Antoni miratoi me kokë.

- Krejt mirë!... Ja, kjo është jeta, Anton, tani je lart, më

pas, një hop dhe je poshtë, derisa në fund, siç është rasti im, je një hap larg asgjësë, mosekzistencës së përhershme... Kur u caktova unë në vendin tënd, më dhanë listën e atyre që kisha për detyrë të hiqja qafe... Të njëjtën listë që të kanë dhënë edhe ty... pak më të shkurtër mbase... Ua lexoja emrat dhe moshën e as që më bënte përshtypje se i priste vdekja. Midis tyre kishte edhe djem të rinj, më të rinj se unë. Nuk ndihesha paraprakisht në faj, edhe pse që të mbërrinte vdekja tek ata duhej të kalonte më parë nga unë. Por me sa duket vdekja duke pritur tek unë për të kaluar tek ata, lëshoi farën e saj të mallkuar brenda meje! Tani për mua ka vetëm një listë, një listë me vetëm një emër. Aty është shkruar emri im dhe mosha ime... Do të vdes! Oh, Anton, sa do të doja që vdekja të mos zgjaste përgjithmonë! Ah, sikur njeriu të vdiste veç për dhjetë mijë vjet, apo veç për një milion vjet, s'ka rëndësi se sa, por veç vdekja të mos ishte e përhershme! Fakti se do të vdes e s'do të jem më njëhere e përgjithmonë më gërryen përbrenda, më ha kraharorin. Po më afrohet dita e vdekjes Anton, po tretëm, po më harxhohet trupi, po avulloj!...

- Por ti ke edhe dashurinë për Norën, - i tha Antoni, - ke mjaft gjëra të tjera për të cilat mund të mendosh!

- Ik, Anton, ik te gruaja jote! Mos më jep mend mua! Ik te gruaja. Ajo do të ta zgjasë jetën!...

Simoni u duk se nisi të bëhej nervoz. Antoni e pa të arsyeshme mos ta zgjaste më shumë pasi mezi po priste të dilte nga ajo shtëpi. I dha dorën Simonit dhe doli nga dhoma.

VI

- Ku po shkon kaq herët, Anton?...

Antoni u tremb. Ishte munduar të bënte sa më pak zhurmë duke zbritur shkallët, por Nora e kishte dëgjuar dhe ishte fshehur në gjysmëerrësirën e korridorit. Pyetja e saj me një ton ironik kishte ardhur bash në çastin kur kishte vënë dorën mbi dorezën e derës, gati për t'ia mbathur nga ajo shtëpi. I përngjau sikur atë pyetje e kishte dëgjuar edhe një herë tjetër atë mëngjes.

- Më duhet të dal për çështje pune, - iu përgjigj ftohtë.

- Nuk kam kohë aspak, jam i detyruar të shkoj.

- Nga doli kjo punë kështu?! Sikur do të rrinim bashkë... Simoni është lart dhe nuk dëgjon, ndërsa Ruta me ata burrat iku dhe nuk do jetë në shtëpi deri në mbrëmje. Vërtet do ta çosh dëm këtë mundësi?...

Antoni ishte bërë të kafshonte dorën me dhëmbë. Ajo ishte aq e mirë, aq joshëse, por dëshira për të dalë nga ajo shtëpi ishte më e madhe.

- Siç të thashë, Norë, detyra nuk më lë! Më duhet të jem në kohë në një vend tjetër. Nëse lirohem, do kthehem menjëherë te ti, të premtoj!

- Si të duash! - ia ktheu Nora qejfprishur.

- Mirupafshim, Norë! - i tha Antoni dhe doli përjashta.

Nisi të ecte me hap të shpejtë. E ndjente ende dëshirën që e kishte mbërthyer papritmas atje në dhomën e Simonit, dëshirën të shkonte në shtëpi dhe të shihte Besën. Nuk kishte as idenë më të vogël se çfarë donte t'i thoshte apo çfarë duhej t'i thoshtë, megjithatë mori drejt qendrës së qytetit ku ndodhej shtëpia e tij.

Kur mbërriti në shtëpi, nuk e gjeti Besën aty. Ndjeu një të ftohtë që i hyri në palcë dhe u ul në kolltukun pranë sobës. Ku mund të ishte ajo? Soba dukej se nuk ishte

ndezur gjithë paraditen. Ndenji pak ashtu duke menduar, pastaj diç nuhati dhe e hyri në dhomën e gjumit.

Mbi komodinën anës shtratin dalloi një letër. U turr me vrull drejt saj, e hapi dhe nisi ta lexonte. Letrën ia kishte lënë Besa. Aty ajo i shkruante se kishte ikur njëherë e përgjithmonë dhe se as që duhej t'i shkonte ndërmend ta ndiqte pas. I thoshte ndër të tjera se ato ditë do sillte një njeri të vetin për të marrë plaçkat e saj, ndërsa vetë Antoni kishte kohë një muaj ta linte shtëpinë që i përkiste asaj. Në fund i shkruante se drekën edhe për atë ditë ia kishte lënë gati...

Antoni kishte mbi një vit që mendonte se martesë e tij me Besën kishte marrë fund, porse nuk e kishte pritur kurrësi një fund të tillë kaq të beftë, dhe për më tepër me një veprim të ndërmarrë nga vetë ajo. Kjo ia lëndoi në fillim krenarinë. Por më pas e kuptoi se kjo s'përbënte ndonjë ndryshim. Ndjenja e fajit që e pashmangshme. Sapo kishte marrë fund një martesë që kishte zgjatur jo pak, por tetë vite, dhe faji për këtë binte vetëm mbi Antonin. Dashuria për Besën i kishte mbaruar shpejt, por deri më aty e kishte mbajtur në këmbë atë martesë duke e lidhur me arsye të tjera veç pasionit. Në fund gjithçka kishte shkuar aty ku nuk mbante më, në gjendjen ku asnjëri nuk e duronte dot tjetrin.

E mblodhi veten dhe filloi të shihte anët pozitive të asaj ikjeje të Besës. Pas ndjenjës së fajit, pas asaj gjendjes melankolike që të shkakton ndarja me një bashkëudhëtare të jetës, Antoni kuptoi se kishte hequr nga vetja një barrë të rëndë e se më në fund tani ishte i lirë. Por i lirë për çfarë? I lirë për të bërë detyrën që i kishin varur në qafë? Abati kishte shkaktuar njëfarë efekti mbi të me fjalët që i kishte thënë atë mëngjes, ai e kishte bërë që të paktën të dyshonte për një çast në bindjet e tij. Për karakterin e

Antonit ndonjëherë mund të mjaftonte edhe vetëm një dyshim për të hedhur gjithçka në erë.

Sado që të joshë një rend, një disiplinë apo një ide, sado që të shpërfaqet para syve me gjithë shndritjen e vet, ka gjithmonë një tjetër botë përtej asaj që besohet, që ia vlen të shihet, të preket, e nuk ka rëndësi nëse ajo është bindëse ose jo, sepse sërish ajo do të braktiset për një botë tjetër, por aq të përndritshme. Duke menduar pak a shumë këtë, Antonit iu bë e qartë se, nëse do të zgjidhte t'i shërbente një rendi të vetëm, një sistemi, një ideje, do të përfundonte i paketuar në sirtaret e historisë si pjesë e errët e saj, si kohë pa ngjarje, si jetë pa jetë. Gjithçka në atë lloj bote iu duk e ngjirë. Njerëzit do ishin të mumifikuar, kudo do mbizotëronte e njëjta ngjyrë, e njëjta stinë, do ishte një botë që do i mungonte “mesdheu”. Duke menduar për fjalët që i pati thënë abatis për kufijtë, i doli para syve në çast një imazh me kufij të vërtetë, kufij të shënuar me gurë, me simbole, me roje të armatosura dhe me qen të stërvitur.

Në ato çaste Antoni e kuptoi mirë se çfarë duhej të bënte. Hyri në dhomën e gjumit, gjeti një çantë dhe filloi të shkonte e të vinte nëpër shtëpi duke mbledhur gjërat e veta. Në fund mezi i bëri nja tri-katër plaçka dhe e hodhi fare çantën. Mori vetëm pasaportën, veshi xhakatën e pallton dhe doli me nxitim.

Ora kishte kaluar dymbëdhjetën. Mori drejt sheshit të qytetit. Pa mbërritur atje, Antoni pa një karrocier që sapo kishte dalë nga një dyqan aty pranë me një strajcë të madhe në duar. Iu afrua dhe e kapi për krahu kur karrocieri sapo kishte hedhur strajcën me ushqime brenda në karrocë:

- Sa duhen që të më shoqërosh deri në mbrëmje?

- Ah, më vjen keq zotni! - iu përgjigj karrocieri. - Më duhet me shku në shpi. Kam rrugë të gjatë me ba se shpinë e kam fort larg.

- Të jap njëqind të thata në dorë! - i tha Antoni pa ia lëshuar krahun.

- Njimend?... E ku don me shku zotni? - e pyeti karrocieri. - Në qoftë se e ke rrugën për kah Lugina e Veriut, deri në fshatin Nikia të shërbej për aq. Atje e kam shpinë unë, në paç nigju si vend...

Kur dëgjoi emrin e fshatit të lindjes, Antonit nisi t'i kujtohej karrocieri. I erdhi inat se përse nuk e kishte njohur që në fillim karrocierin e fshatit.

- Sonte nuk jena për në shpi o Mark...

Karrocieri hapi sytë. Ende nuk po e njihte. Antoni i tregoi se kush ishte.

- Po si s'të njofta bre! Heu! O Zot, më paska lanë mendja! Jam plakë, Anton, pasha besën jam plakë e nuk i duhem gja as dreqit! Si more mos me e njoftë unë djalin e Pjetër Nikias! Turp e faqja e zezë!... Qe, ulu aty. Me m'falë për rrëmujën, po kam ble do ushqime për fmitë...

Marku ishte i emocionuar shumë. S'ia kishte marrë mendja kurrë të takonte Antonin, të parin e vendit, të birin e larguar të Pjetër Nikias, e për më tepër, ta kishte në karrocën e tij. E kuptoi se kjo mund të ishte një nga ato ngjarjet që u tregohen nipërve pas shumë vitesh, mund të ishte një rast i jashtëzakonshëm dhe fatlum për të. "Kushedi", mendoi me vete Marku, "ndoshta po vjen me ktë rrugë!" Më pas iu kujtua se Antoni i kishte thënë se sonte nuk ishin për në shtëpi. "Po ndoshta vjen nesër", mendoi prapë me vete. Sidoqoftë, e dinte se do të ishte në shërbim të tij deri në mbrëmje dhe me ndihmën e Zotit, deri të nesërmen në mëngjes. Pastaj, po ta dërgonte në krahinë me karrocën e tij, kjo për Markun do të ishte fitorja më e madhe që mund të kishte imagjinuar ndonjëherë përpara nikiasve, triumfi i tij.

- Për ku jemi? Vetëm më thuej e kam me t'çu si era!

- Si fillim merr rrugën drejt, do dalim nga qyteti. Më pas të them unë...

Marku ndihej i ngazëllyer. Ishte një mundësi e madhe për të. Ai ishte Anton Nikia dora vetë, “princi” i ri, të cilin mezi po e priste një krahinë e tërë. “S’mund të kisha ngarku mall ma me vlerë!”, mendoi.

Antoni urdhëroi Markun ta ndalonte karrocën nja pesëdhjetë metra larg nga vila dykatëshe e Rutës. Më pas zbriti nga karroca, i tha Markut ta priste aty dhe nisi të ecte në këmbë sa më anash rrugës që mundi, për të rënë sa më pak në sy. Kapërceu portën e oborrit dhe u gjend te dritarja e dhomës së Norës. Trokiti në xham dhe ajo doli menjëherë në dritare.

- Ç’bën këtu? - e pyeti e befasuar Nora.

- Është kthyer Ruta në shtëpi?

- Jo, pse?

- Ka njeri tjetër?

- Jo, është vetëm Simoni sipër.

- Merr çfarë ke për të marrë dhe bëhu gati të vish me mua! Eja më hap derën!...

Nora ia hapi derën pas pak dhe Antoni hyri me shpejtësi brenda. Ia mori të dyja faqet në duar dhe i tha:

- Ka vetëm një mënyrë që ne të dy të jemi bashkë: të arratisemi që tani, në këtë çast! Do të shkojmë me karrocë deri në kufi, më pas do kalojmë matanë në një vend të sigurtë dhe do të nisemi për në Perëndim. Pikërisht tani është rasti për të zbatuar planin tonë. A do të vish me mua, Norë?

- Po puna? Ruta? Gruaja jote?

- Harroji të gjitha po të them! Do të nisemi tani, kështu siç je, me këto rroba, vetëm ne të dy!

- Shkojmë! - gati sa nuk thirri Nora duke u mbushur thellë me frymë.

Antoni e kapi për dore dhe të dy dolën nga shtëpia e u nisën drejt karrocës ku po i priste Marku. Pasi e ndihmoi Norën të hipte në karrocë, Antoni i tha Markut se do ia shtonte me një pesëdhjetëshe pagesën me kushtin për t'u nisur për në qytetin ngjitur menjëherë dhe me shpejtësinë më të madhe. Marku, duke e konsideruar atë mbasdite si një nga më të bukurat e jetës për të, mori udhën duke kënduar për shtatë palë qejfe, herë duke kthyer një gastare me raki e herë duke fshikulluar kalin me kamzhik...

Dielli ishte në të perënduar kur Antoni e urdhëroi Markun të ndalonte. Kishin mbërritur bri një pylli të dendur. Ishte vendi i duhur për të kaluar matanë kufirit. Antoni ia numëroi paratë në dorë Markut dhe i tha të kthehej andej nga kishte ardhur. Këtë Marku nuk e priste.

- Po si, - pyeti ai i merakosur, - nuk don me u kthy në shpi?

- Jam në kërkim të një shtëpie të re tani, Mark, - ia ktheu Antoni.

Më pas Antoni e urdhëroi Markun të kthehej. Si u largua aq sa ai nuk mund të shihte më, e kapi Norën për dore dhe të dy u zhdukën brenda në pyll...

Marku e mori udhën e kthimit me dëshpërim të madh. Kishte pritur shumë nga ajo pasdite. Megjithatë, kur i numëronte paratë që kishte fituar, nuk i dukej se kishte dalë dhe aq keq. Pastaj kishte edhe një histori për të treguar kur të mbërrinte në Nikia: ai vetë kishte shoqëruar me karrocë Anton Nikian bashkë me të shoqen e tij, me këngë e raki...

PJESA E TRETË

I

Gjergji i Madh, fitoret homerike dhe të pabesueshme të të cilit patën lënë gojëhapur Lindjen dhe Perëndimin, pat qenë nismëtari i përndritur i rrugëtimit të lavdishëm që Liga e Arbërit kreu për plot njëzet e pesë vjet. Fitore mbas fitoresh kundër Perandorisë së Vjetër të Lindjes, ai u bë trashëgimtari i dytë dhe i fundit në histori i madhështisë së Lekës së Madh.

Pas shuarjes së tij fizike, të cilën nuk mundi t'ia shkaktonte asnjë armik, por që i erdhi nga një mushkonjë kënete njëlloj si vëllait të tij nga gjaku njëmijë e shtatëqind vjet më parë, Liga e Arbërit u shkri, por jehona e saj mbajti gjallë një popull në ditët e tij më të errëta për shekuj të tërë.

Dy nga katër krahinat e principatës së tij, për shkak të relievit malor ku shtriheshin dhe të karakterit të panënshtueshëm të vendasve, arritën t'i mbijetonin urrejtjes dhe hakmarrjes së Perandorisë së Vjetër të

Lindjes. Por ndryshe ndodhi me vëllezërit e tyre që banonin në qytetet dhe kështjellat e fushës dhe të bregdetit. Aty gjithçka u djeg me zjarr dhe u pre me hekur. Ikja e arbërorëve nga atdheu i tyre që e pashmangshme. Me mijëra arbërorë hipën nëpër anije dhe shkuan përtej detit, në Perëndim. Të tjerë e kërkuan fatin e tyre duke zbritur drejt Jugut. Pati edhe lëvizje të brendshme, kryesisht drejt zonave malore e sidomos drejt dy krahinave veriore të principatës së Gjergjit të Madh që ruajtën lirinë.

Me pushtimin e Arbërisë së Vjetër, Perandoria e Vjetër e Lindjes i dha fund pushtimeve në Ilirik. Menjëherë më pas kjo perandori ndezi mekanizmin e saj të errët dhe të yndyrshëm. Qëllimi ishte një: të gjithë popujt brenda perandorisë duhej të viheshin në shërbim të perandorit të tyre. Ai i sundonte të gjithë popujt e pushtuar nëpërmjet prijësve të dërguar prej tij. Megjithatë, njëqind vjet më vonë, pas një kryengritjeje të rreptë që shpërtheu, arbërorët e fituan të drejtën të sundoheshin vetëm nga prijës që i përkiste gjakut të tyre.

Kudo ku Perandoria e Vjetër e Lindjes pati shtrirë pushtetin e saj, mbeti një vend i shkretët. Asgjë nuk u ndërtua përveç faltoreve të fesë së saj zyrtare. Kështjellat e lashta i përshtatën për garnizionet e tyre ushtarake, dhe me kaq u mjaftuan. Mjerimi u përhap ngado si murtaja. Arbërorët që u bënë pjesë drejtuese e asaj perandorie, qoftë si ushtarakë, qoftë si prijës shteti, edhe kur deshën nuk mundën të bënin ndonjë gjë për ta ndryshuar atë mjerim që kishte pllakosur gjer në asht popullin e tyre. Por nga ana tjetër ata arbërorë që arritën këtë, u njohën si shtetasit e perandorisë që ngjallnin admirim dhe zili kudo ku shkonin. Stili i tyre kalorësiak, merak i madh për ta ruajtur nderin vetjak përkundër çdo rreziku të mundshëm, trimëria e pakrahasueshme dhe dëshira për një vdekje

heroike e të bukur që të mund t'u këndohej më pas kënga, ishin cilësi të çdo arbërori, i cili kishte për t'i shfaqur ato me çdo kusht, kudo ku ta çonte detyra. Ndryshe ndodhi me arbërorët e Luginës së Veriut, të cilët nuk patën nevojë të hiqnin dorë nga jeta e tyre e mëparshme që të mund t'i ushtronin këto cilësi.

Që nga koha e Gjergjit të Madh, arbërorët nuk u bashkuan kurrë më nën një princ të vetëm, por përbrenda tyre pati organizime të mirëfillta vetësunduese. Në këtë situatë të re të krijuar në Arbërinë e Vjetër, krahina që ra më shumë në sy për këtë qe Lugina e Veriut. Ajo fillimisht përbëhej nga tri nënkrahina që ishin bashkuar me njëra-tjetrën. Pleqtë dhe burrat e nderit të asaj krahine u mblodhën një ditë pranvere dhe morën disa vendime të rëndësishme mbi bazën e të cilave pak vite më vonë u ngrit një principatë e re. Nuk kaloi shumë kohë dhe lidhjes iu bashkuan edhe dy nënkrahina të tjera. Me përfshirjen në lidhje të tyre lindi nevoja për një rishikim të kushteve të lidhjes. Pleqtë dhe burrat e nderit u mblodhën edhe një herë në të njëjtin vend për të rrahur çështjen. Kësaj here u morën vendime të rëndësishme edhe mbi politikën e jashtme, e cila për do kohë do të sillej e gjitha rreth fqinjët të vetëm që e rrethonte Luginën e Veriut nga të katër anët. Por edhe mundësia që ndonjë aleat i ri të shfaqej në horizont nuk ishte e vogël, kështu shpresonin ata, porse në realitet nuk pati kurrë ndonjë ndihmë nga jashtë që të ishte domethënëse. Një tjetër vendim i rëndësishëm që u mor nga ai kuvend burrash ishte barazia përballë ligjeve të tyre të pashkuara pavarësisht rangut dhe pasurisë.

Pasi që bërë numërimi i saktë i familjeve në të pesë nënkrahinat e besëlidhjes, u pa se të gjitha së bashku mund të ngrinin në këmbë një ushtri prej pak më shumë se dhjetë mijë burrash me përvojë lufte. Çdo katund kishte

kapitenin e vet që u printe burrave luftëtarë. Kapiteni vinte gjithmonë nga familjet më të zgjedhura të zonës dhe detyrimisht ishte edhe më i sprovuari me çështjet e luftës. Kështu dalëngadalë u krijua një lidhje e fortë, me një ushtri të organizuar mirë, e njohur si “Besëlidhja e Luginës së Veriut”, e gatshme tashmë për të luajtur rolin e saj në Perandorinë e Vjetër të Lindjes.

Në fillim të çdo pranvere, “Këshilli i Pleqnisë” shpallte mbledhjen e përgjithshme dhe të gjithë së bashku, kapitenë, burra nderi dhe luftëtarë, merrnin vendime për politikën e brendshme dhe të jashtme që duheshin ndjekur për vitin në vazhdim. Brenda pak vitesh lidhja u përforcua dhe u rrit mjaftueshëm për të marrë trajtën e një shteti. Kjo pati sjellë nevojën për të bërë disa ndryshime në Kodin e tyre të pashkruar. Në njërën nga mbledhjet e përgjithshme u thirr nga një burrë për shtëpi që të votonin për fatin e shtetit të tyre të ri. Atë ditë qenë mbledhur më shumë se njëzet mijë burra të armatosur. Disa vendime që u morën qenë këto: çdo mashkull mbi gjashtëmbëdhjetë vjeç, i aftë mendërisht dhe fizikisht, kishte të drejtën për të mbajtur armë; çdo familje kishte për detyrë të nxirrte në shërbim ushtarak një mashkull mbi tetëmbëdhjetë vjeç, të aftë për luftë, kudo dhe kurdo që e lypte nevoja e besëlidhjes (vetëm familjet që kishin një mashkull të vetëm në familje përjashtoheshim nga ky detyrim, por këto familje ishin të rralla); tagrin për të shpallur luftën dhe për të vendosur paqen e kishte vetëm “Këshilli i Pleqnisë”; kapitenët ishin të vetmit që kishin tagrin për të votuar gjeneralët e luftës.

Pas kësaj mbledhjeje, besëlidhja doli edhe më e fortë. Burrat e kishin pasion luftën dhe u dhanë pas saj me mish e me shpirt. Këta burra, për nderin, për lavdinë e tyre dhe të lidhjes ku bënin pjesë, u turrën në kërkim të betejave kudo ku ato ishin e nuk ishin. Bashkë me arbërorë të tjerë

ata shfaqën trimëri dhe fisnikëri të rrallë. Gjeneralët nisën të ktheheshin nga Lindja me pasuri të mëdha. Për këtë shkak filluan mosmarrëveshjet e para. Familjet fisnike të etura për pushtet dhe pasuri kërkonin t'u prinin ushtarëve secila për vete. Ambicia për t'i prirë asaj ushtrie që ishte ngritur me aq mund kishte rrezikuar shpërbërjen e vetë besëlidhjes.

“Këshilli i Pleqnisë” e mori shpejt situatën në dorë duke i dhënë fund njëherë e mirë mosmarrëveshjeve. Ata thirrën mbledhjen e përgjithshme dhe i propozuan popullit një zgjidhje të re. Pushteti do të rindahej sipas këtyre kushteve: “Këshilli i Pleqnisë” do të mbante të njëjtat tagre si më parë duke qenë në krye të besëlidhjes, ndërsa drejtimi luftës i hiqej familjeve fisnike. Sipas “Këshillit të Pleqnisë” ishte më e dobishme të zgjidhej një familje e vetme me të drejtën e trashëgueshme për t'u prirë ushtarëve në luftë sesa të lihej në dorën e familjeve ambicioze, të cilat kishin shfaqur shenja përçarjeje në këtë drejtim. Propozimi u prit mirë nga populli, por pjesa më e vështirë sapo kishte nisur. U propozuan disa familje të rëndësishme për atë detyrë të veçantë, por qe e pamundur të zgjidhej njëra me pëlqimin e të gjitha palëve. U bënë kështu disa mbledhje njëra pas tjetrës, por sërish nuk qe e mundur të zgjidhej një familje e vetme që do ta shtinte në dorë gjithë pushtetin ushtarak. Në fund “Këshilli i Pleqnisë” mori këtë vendim: familja princërore do të zgjidhej me pëlqimin e popullit nga një derë e huaj, jashtë besëlidhjes. Populli e miratoi njëzëri këtë propozim dhe të gjithë iu vunë punës për të gjetur familjen e re princërore.

Në fund “Këshilli i Pleqnisë” zgjodhi si derë princërore një familje fisnike nga një krahinë ngjitur me Luginën e Veriut. Ky vendim pati pëlqimin e gjithë popullit dhe menjëherë filluan përgatitjet. Familja që do të vendosej në

krye të principatës e priti me gëzim të madh atë vendim dhe erdhi në krahinë me pasuri të madhe. Në mbledhjen e përgjithshme të rradhës, në të cilën tashmë mori pjesë edhe familja e re princërore, u morën këto vendime: pushteti i “Këshillit të Pleqnisë” qëndronte përsëri si më parë, ai kishte të drejtë të nxirrte para gjyqit këdo, nga banori më i thjeshtë deri te vetë familja princërore; pushteti i familjeve fisnike në të gjitha krahinat nuk do ndryshonte, përveçse nuk kishin më të drejtë të nxirrnin gjeneralë për ushtrinë e përgjithshme (por ato do kishin sërish të drejtën e nxjerrjes së kapitenëve); të drejtën për të shpallur luftën dhe paqen do e kishte si gjithmonë “Këshilli i Pleqnisë”; familja princërore, pasi t’i dorëzohej ushtria, do kishte pushtet të bënte ç’të donte me ushtrinë jashtë territorit të krahinës dhe veç kur “Këshilli i Pleqnisë” të shpallte paqen princi kishte për detyrë ta kthente ushtrinë brenda saj; në kohë paqeje familja princërore ishte e barabartë me të gjitha familjet e tjera fisnike; mosmarrëveshjet brenda lidhjes do të gjykoreshin sipas “Kodit të Maleve”, para të cilit të gjithë ishin të barabartë.

Kjo ngjarje u festua për ditë me rradhë me këngë e valle nga i gjithë populli. Lugina e Veriut, që tashmë kishte marrë trajtën e një republike aristokratike me karakter të pastër ushtarak, ishte mjaft më e bashkuar dhe më e fortë.

II

Fshati Nikia në Luginën e Veriut qe bërë i njohur sidomos gjatë periudhës së lavdishme të Gjergjit të Madh, por fillesën e tij e kishte një shekull më përpara. Në Nikia dhe përreth tij pati ngulmime më shumë se në vende të tjera. Natyra ofronte mjaftueshëm vende për të ndërtuar

banesa, por edhe livadhe që mund të ktheheshin në toka buke. Burime ujore po ashtu kishte mjaft.

Në fillim pjesa veriore e Nikias kishte qenë e pabanuar, por edhe pjesa tjetër kishte pasur fare pak banorë. Në atë kohë fshati ende nuk kishte një emër. Ata që banonin aty e konsideronin veten si shtojcë e fshatit fqinj. Të parët që erdhën dhe u ngulën në pjesën e pabanuar të fshatit qe familja Nikia. Kjo familje, ndonëse e pakët në numër, erdhi me një pasuri të madhe nga larg. Familja, pasi ndërtoi kullën e saj mbi një livadh pranë përroit që kalonte përmes fshatit, mbledhi disa grupe punëtorësh dhe iu fut punës duke e shndërruar të gjithë zonën. Ndërtuan disa diga mbi përrua, çelën toka të reja buke, gërmuan burime, hapën një rrugë të re nëpër mal, ndërtuan një mulli për të bluar dhe në fund ndërtuan edhe një kishë mbi një kodër dhe ia kushtuan Virgjëreshës Mari.

Pas familjes Nikia erdhën edhe familje të tjera dhe u ngulën përreth tyre. Të rinjtë që vinin gjenin mbështetje dhe mbrojtje te familja Nikia. Familjet vendase gjithashtu zgjodhën të shkëputeshin nga varësia e fshatit fqinj dhe u bashkuan me të ardhurit e rinj derisa të gjithë nisën të njiheshin nën të njëjtin emër. Prej asaj kohe e kishte zanafillën edhe emri i fshatit Nikia. Familja Nikia ishte ajo që printe në dasëm, në mort, në festë, në luftë e në kuvend. Ishte familja flamurmbajtëse dhe banorët e tjerë të fshatit ia kishin lënë me kënaqësi atë detyrë. Kremtimi i festave fetare nuk niste as në kishë e as nëpër shtëpia pa bërë më parë shpalljen familja Nikia. Ishin këto shenjat dhe ceremonitë që përcaktonin në publik pushtetin e nikiajve. Nëse dikush i thyente këto rregulla, donte të thoshte se nikiajt ishin sfiduar nga një familje tjetër. Dhe në fakt sfidat nuk kishin munguar, por nikiajt gjithmonë ia kishin dalë ta ruanin pushtetin në zonën e tyre.

Në këto kushte e gjeti fshatin Nikia epoka e Gjergjit të Madh. Familja e nikiajve, në kulmin e saj, arriti t'i shërbente Princit të Përndritur me tridhjetë kalorës dhe njëqind këmbësorë. Të gjithë ishin burra të sprovuar, por midis tyre kishte edhe djem të rinj, të fortë e të etur për lavdi. Në atë luftë familja Nikia pati shfaqur zell të madh në shërbim të Princit. Disa pjesëtarë të familjes kishin arritur të ngjiteshin në karrierën ushtarake duke fituar grada të larta. Më i famshmi ndër ta qe Gjin Nikia. Ai ishte vetëm njëzet e dy vjeç kur u emërua gjeneral nga vetë Gjergji i Madh. Edhe ushtarët e donin shumë gjeneralin e ri. Një vit më vonë, për të dhe disa të tjerë të rangut të tij, fati pati rezervuar një fund tragjik. Në një nga betejat, më saktë gjatë fundit të një beteje, disa oficerë dhe gjeneralë, përfshirë edhe Gjin Nikian, nën delirin e fitores që sapo kishin korrur e ndoqën armikun gabimisht më larg nga sa duhej dhe ranë në pritac të tij. Gjin Nikia bashkë me të tjerët luftuan trimërisht. Në fund shumë pak arritën të shpëtonin. Vetë Gjin Nikia u kap i gjallë bashkë me shtatë oficerë dhe disa dhjetëra ushtarë. Me gjithë përpjekjet për t'ua blerë lirinë me sasi të mëdha ari, perandori armik pati dhënë urdhër që të torturoheshin dhe më pas të vriteshin me mënyrën më çnjerëzore. Në të gjithë Arbërinë u mbajtën ditë zie për ta. Edhe vetë Gjergji i Madh qau me lot të hidhur për atë fat kobzi. Në fshatin Nikia u mbajt zi më shumë se kudo pasi nga ky vend ishin ushtarët më të shumtë që ishin kapur rob bashkë me gjeneralin e tyre. Ajo humbje fatale e kishte zbehur fitoren e betejës. Më vonë Arbëria e Vjetër u bë gati për betejën e rradhës me Perandorinë e Vjetër të Lindjes. Familja Nikia edhe me më shumë pasion u printe burrave të saj në luftë dhe fitore të tjera solli në shtëpi.

Ndërkohë që punët nisën të mbarën në Luginën

e Veriut pas krijimit dhe forcimit të principatës së re, ndryshe ndodhi me familjen Nikia. Me ndryshimet që ishin bërë, familja Nikia kishte dalë më e humbura. Ajo nga luftërat kishte patur burimet më të mëdha të fitimeve. Kishte arritur të nxirrte dy gjeneralë të përgjithshëm të ushtrisë pa marrë parasysh epokën e Gjergjit të Madh. Tani nuk mund të nxirrte ushtarakë më të lartë përveç kapitenit flamurmbajtës të kalorësve të fshatit të tyre, i cili tashmë nuk do të bënte gjë tjetër veçse do zbatonte urdhërat e familjes së re princërore. Përveç kësaj, gjatë kësaj kohe familja Nikia kishte bërë shumë armiq, të cilëve, tani që nuk e kishte më pushtetin e mëparshëm, duhej t'u ruhej shumë.

Nikiajt mundën ta mbanin të pacënuar pushtetin derisa në horizont u shfaq një familje e re që vinte edhe ajo nga larg, si vetë nokiajt dikur. Quhej familja Marplisi dhe kishte qenë një familje mjaft e fuqishme andej nga kishte ardhur, me ndikim të madh në zonën e saj, derisa sulmet e pandërprera të armiqve veriorë të arbërorëve e kishin detyruar të merrte arratinë në kërkim të një vendbanimi të ri. Me pëlqimin e familjes princërore, marplisajt arritën të ngrinin kullën e tyre në fshatin Nikia.

Familja Marplisi ishte e madhe në numër dhe kishte sjellë me vete edhe ajo një pasuri të madhe. Pas kullës së parë ata ndërtuan një të dytë e më pas një të tretë. Nën hundën e nokiajve ata vit pas viti arritën ta shtrinin mjaft ndikimin e tyre në zonë. Shumë familje të fshatit nisën të mbanin anën e marplisajve. Disa sepse ishin joshur nga pasuria, të tjerë për shkak se i urrenin nokiajt, të tjerë për shkak të zilisë që kishin dhe kështu pak nga pak familja Nikia u gjend me shumë pak besnikë përreth dhe në një pozicion jo të favorshëm kundrejt familjes Marplisi.

Nokiajt u përpoqën me çdo mënyrë ta ndalonin

fuqizimin e marplisajve, por qe e pamundur. Ata ndërhyjnë edhe te princi, por çdo ankesë e tyre ra në vesh të shurdhër. Thirrën mbledhjen e fshatit, morën si dëshmitarë disa nga pleqtë e “Këshillit të Pleqnisë” dhe i paditën marplisajt për tejkalim të tagreve të tyre dhe për ndërhyrje direkte në pushtetin që u njihej nikiajve. Por nuk arritën të zgjidhnin gjë, sepse, ndonëse në dukje familja Marplisi mori disa vërejte nga “Këshilli i Pleqnisë”, në fund u vendos se ata nuk kishin bërë asgjë që thyente ligjet e përbashkëta dhe se ligji mbronte pushtetin e merituar e jo pushtetin si qëllim në vetvete.

Marplisajt nuk ndaluan por morën hov më shumë pas kësaj mbledhjeje. Ata u fuqizuan aq shumë saqë përplasia midis dy familjeve u bë e pashmangshme. Një mbasdite vjeshte, në ballin e urës që lidhte dy anët e fshatit, u dëgjuan dy krisma pushke dhe i gjithë fshati mbajti frymën. U mor vesh shpejt se nikiajt kishin vrarë njërin nga marplisajt. Po atë ditë, pa perënduar dielli, në oborret e të dy familjeve u mblodhën besnikët e secilës palë. Të dyja palët ishin të egërsuara, sidomos marplisajt të cilët vlonin nga dëshira për gjakmarrje. Beteja krisi në të njëjtin vend ku pak orë më parë ishte kryer vrasja dhe përfundoi në oborrin e nikiajve. E tërë beteja zgjati dy orë dhe rezultoi një masakër e vërtetë. Për nikiajt kjo betejë qe fatale. Nga pala e marplisajve u gjetën të vdekur katërmëdhjetë burra, prej të cilëve gjashtë ishin pjesëtarë të familjes dhe tetë ndjekës të saj. Ndërsa prej familjes Nikia nuk mbeti asnjë mashkull i gjallë që ta mbante më mbiemrin Nikia. Plumbat nuk kishin kursyer as plakun e vjetër të nikiajve. Kishte qenë një kasaphanë e vërtetë.

Në ceremonitë mortore që u bënë të nesërmen morën pjesë burra e gra nga e gjitha krahina e më përtej. Nami i asaj beteje mori dhenë: një familje e vjetër fisnike ishte

shuar e tëra. Të gjithë ishin tronditur nga ajo gjëmë.

Varganet mortore të të dyja familjeve shkonin rresht njëri pas tjetrit drejt vorrezave. Ata u përziën së bashku dhe në një pikë nuk merrej më vesh se në mortin e kujt po merrje pjesë, ishte kthyer në një ceremoni mortore e përbashkët. Të vrarët u vorrosën në vorrezat pranë kishës që dikur familja Nikia kishte ndërtuar me pasurinë e saj. Më vonë marplisajt ngritën një kishë të re poshtë në hyrje të fshatit dhe deshën t'i rivorrosnin eshtrat e të parëve në vorret e reja, por “Këshilli i Pleqnisë” nuk u pati dhënë leje.

Pas vorrimit, në kullën e nikiajve kishte rënë heshtja, ndërsa në oborret e tri kullave të marplisajve dalloheshin plot njerëz që lëviznin. U mendua se familja Nikia ishte shfarosur, por fati nuk e kishte shkruar ende. Pak ditë pas betejës u përhap lajmi se njëra nga gratë e djemve të familjes Nikia kishte qëlluar në shtëpinë e prindërve të saj dhe se priste të lindte ato kohe. Të gjithë mbanin frymën se çfarë do të lindte ajo nuse e re. Shumë prej banoreve, madje edhe prej atyre që i kishin urryer më parë nikiajt, shpresonin të lindte djalë. Ata kishin parë me sytë e tyre të shfarosej një familje e cila e kishte sunduar mirë apo keq atë vend për gati dy shekuj. Kishte edhe nga ata që kishin dëshirë që gjërat të mbesnin ashtu siç ishin, ndër këta ishte edhe familja Marplisi. Atyre nuk u vinte për mbarë që gjaku i nikiajve të ripërtërihej. Kjo donte të thoshte një luftë e re në të ardhmen. Më në fund lajmi erdhi. Dy muaj e dhjetë ditë pas betejës fatale ku u mendua se nikiajt kishin marrë fund, nusja e re solli në jetë një djalë që do të gëzonte mbiemrin e familjes Nikia. Shumë njerëz u gëzuan dhe në shtëpinë ku lindi u bë një festë e madhe. Pati vizitorë nga shumë vende që deshën ta shihnin foshnjën. Marplisajve nuk u pëlqeu kjo, por për çastin pushtetin e tyre e kishin

të siguruar dhe të përligjur me gjak.

Djali i vetëm i nikiajve ndërkohë lëshonte çdo ditë shtat derisa u rrit dhe i erdhi koha për t'u martuar. Vëllezërit e nënës së tij e martuan dhe i bënë një dasëm të madhe. Pas dasmës lindi një çështje e re, një çështje që të gjithë e kishin menduar që kur ky djalë kishte lindur, por askush nuk e kishte thënë me zë të lartë: djaloshi kishte shfaqur hapur dëshirën për t'u kthyer në kullën e vjetër. Nikiajt ishin gjallë përsëri. Marplisajt bënë çfarë ishte e mundur për ta ndaluar, por qe e pamundur t'ia mohonin djaloshit këtë të drejtë. "Këshilli i Pleqnisë", në një nga mbledhjet e përvitshme, e rrahu këtë çështje dhe u mor vendimi se djaloshi ishte i lirë ta ndërtonte jetën në kullën e vjetër të nikiajve. Jeta e tij dhe e familjes ishte nën mbrojtjen e "Këshillit" dhe marplisajve as që mund t'u shkonte ndërmend t'i bënin ndonjë gjë djaloshit. Ky vendim që u mor nga "Këshilli i Pleqnisë" ua cënoi atyre krenarinë, sidomos përballë ndjekësve të tyre, por nuk bënë gjë tjetër vetëm sa zbatuan vendimin. Megjithatë bënë çdo gjë të mundur që jeta e djaloshit në katund të mos shkonte mirë.

Nuk dihet nëse për shkak të marplisajve, të përtacisë apo për shkak të fatit të keq, por familja Nikia nuk arriti kurrë ta rimerrte veten. Megjithëse mbiemri i familjes Nikia u ruajt ndër breza, familja nuk mundi të ringrihej në lartësinë që kishte gëzuar më parë. Ata kurrë nuk u shumuan por mbetën gjithmonë një familje e vogël. Për disa breza me rradhë familja shkoi deri në prag të shuarjes pasi mbiemri Nikia u ruajt vetëm nga një linjë e vetme meshkujsh. Nikiajt kaluan shekuj të varfër dhe të vegjël, ndërsa marplisajt vetëm sa ishin rritur dhe kishin lëshuar shtat duke nxjerrë nga trangu i tyre edhe dy fise të tjera. Megjithatë, kushdo në katund, por edhe në gjithë krahinën, kishte dëgjuar për lavdinë e dikurshme të nikiajve, për

betejën epike midis dy familjeve dhe fatin se si kishte mbijetuar familja pa u shfarosur nga faqja e dheut.

Mbas disa brezash familja Nikia pati një rizgjim të pjesshëm të traditës së saj të hershme. E gjithë kjo nisi nga një pinjoll i vetëm që quhej Pjetër Nikia. Ai kishte mbetur jetim që i vogël dhe e kishte rritur gjyshja e tij. Si shpeshherë, nikiajt kishin mbetur me një pjesëtar të vetëm mashkull në familje. Gjyshja e rriti me mundime të mëdha, por edhe i dha një edukatë të veçante. Ajo e kishte mbajtur në përgjithësi larg botës dhe syrit të njerëzve duke e porositur vazhdimisht që të mos shfaqte krenari të tepërt. Pjetri u rrit dhe u formua në karakter sipas porosive dhe mësimëve të gjyshes. Ishte e pamundur të gjeje diçka të pamoralshme në jetën e tij. Ishte i sjellshëm me të tjerët, por ndryshe nga paraardhësit e vet nuk ishte fare i ndrojtur. Në fshat fitoi njëfarë respekti nga banorët. Të gjithë e njihnin si “Pjetri i Mirë”. Ishte i urtë, pak naiv, por i gjindshëm, gati për të ndihmuar në çdo rast nevojë të tjerët. Kurrë nuk ia dëgjoje një fjalë të keqe për ndokënd. Këto virtyte morale e bënë të famshëm Pjetrin në krahinë. Jo pak herë kishte ndodhur që edhe vetë prifti i fshatit gjatë predikimeve të tij e merrte si shembull jetën e Pjetrit për të treguar se si jetohej sipas rregullave morale fetare. Me thënë të drejtën, Pjetri nuk ishte ndonjë besimtar i madh, por mënyra e sjelljes dhe e jetesës së tij përkonte plotësisht me mënyrën e jetesës që predikonte prifti të dielave. Të tjerët kthenin përherë kryet dhe shihnin Pjetrin e skuqur nga turpi kur prifti ia përmendte emrin. Megjithatë, askush nuk e shihte me zili Pjetrin, të gjithë e respektonin për moralin e tij të qëndrueshëm, veçse askujt nuk ia kishte qejfi të ishte në vendin e tij.

Pjetri i Mirë bëri edhe një punë tjetër të rëndësishme të cilën paraardhësit e tij nuk kishin mundur ta bënin. Ai

u martua me një grua nga një derë e varfër, por e sjellshme dhe e përkushtuar, dhe nga ajo martesë e lumtur në pak kohë erdhën në jetë tre djem të shëndetshëm dhe dy vajza. Kur djemtë u rritën e u bënë burra, kulla e vjetër e nikiajve kishte tashmë tre djem të pashëm, të fortë dhe të rritur me besim te vetja. Ata ishin të gatshëm t'ia dëgjonin fjalën atit të tyre Pjetrit. Që të tre shkonin e vinin nëpër krahinë të veshur e të mbathur mirë dhe me armë të zbukuruara ngjeshur në brez. Nikiajt po ktheheshin të rëndësishëm. Megjithatë familja ishte ende larg kujtimit të dikurshëm. Ata nuk kishin përkrahës. Për breza të tërë “Nikia” ruhej vetëm si mbiemër, ndërsa banorët nuk shfaqnin ndonjë respekt të veçantë për ata që e mbanin atë mbiemër. Nuk i pyeste njeri për gjësend dhe nuk ia kishte ënda kujt të bënte krushqi apo çdo lloj lidhjeje familjare me ta. Tre vëllezërit binin në sy të banorëve, por për sa kohë ata nuk kishin kryer ndonjë akt të vërtetë burrërie, nuk mund të merreshin seriozisht. Pjetri u mundua të përfitonte nga martesat e fëmijëve për të rritur ndikimin e familjes së tij dhe pjesërisht ia doli. Vajzat i martoi në familje të kamura dhe për djalin e madh mori gjithashtu nuse nga një derë me emër. Në kullën e nikiajve filluan të vinin për vizita njerëz me ndikim, kështu që vëmendja ndaj nikiajve nisi të shtohet. Më shumë nga të gjithë, marplisajt ishin ata që e vëzhgonin më me interes këtë.

Tre vëllezërit ishin të etur për lavdi. E ndjenin veten të gatshëm, të pjekur mjaftueshëm për të ndër marrë vepra të mëdha. Donin me çdo kusht të fitonin respektin e gjithë krahinës. Dhe fati e solli mundësinë: “Këshilli i Pleqnisë” thirri mbledhjen e kapitenëve dhe u vendos të bëhej një fushatë luftarake jashtë kufijve të principatës. Princi i rradhës kishte mbledhur pasuri të madhe dhe shpërndau shumë prej saj për kapitenët që do ta ndiqnin.

Ishin tetëmbëdhjetë kapitenë që ndiqeshin nga kalorësit dhe këmbësoria e çdo katundi. Marplisajt u kthyen nga mbledhja me lajmin e shumëpritur nga tre vëllezërit Nikia. Pjetri i Mirë donte me patjetër ta mbante njërin djalë në shtëpi, por qe e pamundur. Ishin që të tre në kulmin e rinisë, në kulmin e hovit. Me gjithë lutjet që i bënë vëllait të madh për të qëndruar me gruan dhe të birin motak, ky as që e dyshoi ndonjë çast vendimin e tij. Të shkoje në luftë ishte për të një detyrë mbi detyrat. Vëllait të vogël, i cili ishte edhe më gjaknxehti, as që mund t'ia përmendje qëndrimin në shtëpi, vëllait të mesëm jo e jo. Larg prej Luginës së Veriut premttohej lavdia. Me një rikthim të mbarë në shtëpi familja do të ringrihej edhe një herë në vendin ku kishte qene. Marplisajt thirrën mbledhjen e katundit dhe shpallën emrat e burrave që do ndiqnin kapitenin e tyre. Në listë ishin edhe emrat e tre vëllezërve Nikia.

Pjetri i Mirë pati rënë në dëshpërim dhe nuk foli me njeri deri kur i erdhi lajmi kobzi për tre djemtë e tij. Në shtëpi nuk u kthyen shumë nga burrat që u nisën në atë luftë, mes tyre edhe tre vëllezërit Nikia. Kishin vdekur që të tre në një betejë epike për shpëtimin e ushtrisë pasi ajo kishte rënë në kurthin e armikut. Tregojnë se Pjetri i Mirë kur mori lajmin nuk derdhi asnjë pikë loti. Ai pas asaj fatkeqësie, tashmë i plakur dhe i lodhur nga jeta, e ktheu vëmendjen nga nipi i tij i vetëm. Ndërkohë në katund, por edhe në gjithë krahinën, nisën të flisnin me krenari për heroizmin e tre vëllezërve. Më në fund ata e kishin arritur atë që kishin dashur më shumë, porse e kishin paguar me jetët e tyre. Në kullën e vjetër të nikiajve thuajse çdo ditë kishte vizita nga e gjithë principata. Edhe vetë princi erdhi dhe e takoi Pjetrin e Mirë. “Due me pa babën e atyne tre burrave që u mbuluen me lavdi!”, qe shprehur ai.

Teksa mbante nipin e vet në prehër, Pjetri i Mirë shndërrohej sikur të mos i kishte ndodhur asgjë e keqe. I ati para se të shkonte në luftë e kishte pagëzuar me emrin Pjetër, si gjyshi i tij. Për shkak se gjyshin e kishte ende gjallë, atë nisën ta thërrisnin “Pjetri i Vogël”. Ai, duke pasur vëmendjen e gjyshit të tij, të vëllezërve të nënës dhe në përgjithësi duke pasur dashamirësinë e të gjithë nikiasve, e pati udhën e shtruar për t’u bërë dikushi në jetë. Atë e kishte mbuluar me vellon e nderimit i ati që kishte dhënë jetën në mënyrë të lavdishme.

Kur Pjetri i Mirë vdiq nga moshja, Pjetri i Vogël e vuajti shumë humbjen e gjyshit. Ai kishte qenë për të edhe gjysh edhe baba. Megjithatë gjyshi nuk kishte vdekur pa e martuar të nipin. Për Pjetrin e Vogël ishte menduar një katund i tërë për t’i gjetur vashën më të bukur e nga familja më e mirë. Ai më pas u shtua me një djalë dhe nuk pati më fëmijë të tjerë. Djalit ia ngjiti emrin Anton, ashtu si i ati që kishte vdekur dikur në luftë. Deri kur Antoni mbushi të tetëmbëdhjetat, Pjetri u mor vetë me edukimin e të birit. Më pas Pjetri pati një zënkë të ashpër me të. Antoni pas kësaj qe larguar nga shtëpia prindërore dhe nuk u pa më në Nikia për vite të tëra. U desh të kalojë gjithë ajo kohë që të përhapej lajmi se Anton Nikia po kthehej në vendlindje më i fuqishëm se çdo paraardhës tjetër i nikiajve.

III

Plaku i urtë Gjon Marplisi gjendej i varur në litar kur Pjetër Nikia me burrat e tjerë mbërritën në oborrin e kishës së vjetër të Virgjëreshës Mari. Pasi e zbritën kufomën nga litari, e vendosën në një vig që e solli njëri nga burrat dhe nisën të zbrisnin terposhtë kodrës ngadalë. Askujt nuk ia

kishte marrë mendja se plaku mund ta bënte këtë. Tani që ishin para faktit të kryer, burrat kuptuan se kishin bërë gabim duke e lënë plakun të vetëm në një tragjedi si ajo. Të gjithë ndiheshin fajtorë ngapak, Pjetri më shumë nga të tjerët.

Poshtë në katund të gjithë kishin dalë nëpër oborre dhe ndiqnin me sy rreshtin e burrave që kryesohej nga vigu që mbante përsipër të vdekurin. Kumbimi i këmbanës mbi kodër kishte zgjuar kureshtje të madhe. Si zbritën në fshat, të gjithë shihnin me ankth se në oborrin e kujt familjeje kishte për të ndaluar ky rresht burrash kufomësjellës. Kur u pa se morën drejtimin për nga kulla e marplisajve, shumica e fshatarëve morën frymë lirisht dhe iu kthyen punëve të tyre. Të tjerë që donin të dinin më shumë u nisën për atje.

I pari që hyri në oborrin e kullës kryesore të marplisajve në krye të rreshtit të burrave qe Pjetër Nikia. Pas tij kaluan katër burrat që mbanin vigun mbi supe e të tjerët më pas. U futën brenda në kullë dhe e shtrinë plakun e vdekur në odë pranë votrës së zjarrit. Jashtë nisën të grumbulloheshin njerëz. Kur erdhën dy nuset e djemve të plakut, filloi kuja. Të gjithë tashmë e kishin marrë vesh arsyen se pse plaku e kishte kryer vetëvarjen në kishën e vjetër mbi kodër. Ai nuk e kishte duruar dot vdekjen e dy bijve të tij, kështu thonin të gjithë.

Jashtë në oborr, veç të tjerëve, ishin grumbulluar mjaft burra të armatosur të cilët kuvendonin me njëri-tjetrin se ç'duhej bërë. Pjetër Nikia dha mendimin se sa më shpejt të vorrosej plaku aq më mirë. Asnjëri nuk e kishte jetën e sigurtë po të rrinin gjatë aty. Por sipas zakonisht nuk kishte ndodhur kurrë që të vorrosej dikush po atë ditë që vdiste. Aq më tepër një burrë me emër si Gjon Marplisi për të cilin në një situatë tjetër nuk do ta shtinin kurrsesi në dhë

pa bërë një ceremoni solemne mortore. Por Pjetri e bindi shumicën e burrave se ishte më mirë ta vorrosnin atë natë. U tha se askush nuk kishte për të ardhur për “kryeshnosh” në atë kullë, veç nëse vinte ndokush si armik për të marrë jetë të tjera.

Në krye të punëve mortore u vu vetë Pjetër Nikia. Ai caktoi dy burra që u vinte ndoresh të bënin arkivolin. Ata e kryen punën brenda një ore. Ndërkohë urdhëroi disa pjesëtarë të largët të familjes së plakut ta lanin kufomën dhe ta bënin gati për ta vënë në arkivol.

Në perëndim të diellit gjithçka ishte gati. Pjetri u vu sërish në krye të varganit mortar kur dolën nga oborri i kullës. Tri vajzat e plakut që kishin ardhur nga fshatrat ku ishin martuar, dy nuset e djemve dhe kunatën plakë nuk i lanë të dilnin nga oborri. Ato të gjashta vajtonin pa ndërprerje me zë të lartë dhe mezi qëndronin në këmbë ndërsa gratë e tjera i mbanin për krahësh që të mos binin. Burrat që u nisën për të vorrosur plakun qenë dymbëdhjetë së bashku me Pjetrin, kaq kishte dashur Pjetri që të ishin. Bashkë me ta mori udhën drejt kodrës edhe abati i Nikias.

Kur mbërritën lart në kodër, gjetën dy vorrmihësit që e kishin mbaruar gropën. E vunë arkivolin mbi pirgun e dheut anës gropës, ia hoqën kapakun dhe të dymbëdhjetë burrat u rreshtuan në formë gjysmërrethi pranë tij. Gjamën e nisi Pjetër Nikia. Ia nisi me një vikamë jehuese që u dëgjua anekënd Nikias. Mbas vikamës u dëgjuan fjalët “o i mjeri unë or miku jem-ooo!”. Pas tij edhe burrat e tjerë nisën vikamat e thanë të njëjtat fjalë me zë të lartë. Rrihnin gjokset me grushta, çirrnin faqet me thonj dhe binin në gjunjë dhe e godisnin tokën bri vorrit njëkohësisht mes vikamave jehuese që ushtonin në gjithë bjeshkën përreth...

Gjama e burrave kishte mbaruar kur te kryet e plakut u afrua abati i Nikias, i cili kishte qëndruar mënjanë deri

më aty. Bëri kryq, ndenji pak në heshtje dhe nisi t'u fliste burrave që qëndronin në këmbë nga ana tjetër e arkivolit:

- Burra të Nikias!... Kurrë ky petk që kam veshun nuk më ka ndejtë ma ngushtë se sot!... Jo, mos bani çudi hiç! Ndoshta nuk jeni mësu me i nigju kto fjalë prej gojës së një prifti. Po unë jam krejt si ju, e du Zotin tem, po e du edhe atdheun fort. Ky burrë që asht i shtrimë këtu, ka ba sakrilegj, se i ka marrë jetën vetes. Por unë nuk kam ndërmend me e mallku. Jo qebes! Djemtë e tij kanë ra për me mbrojtë ktë vend prej anmikut, kanë ra për me e mbrojtë até që na kena trashëgu brez mbas brezi për shekuj e shekuj me rradhë. Gjon Marplisi s'ka ba gja tjetër veç i ka dhanë fund të jetuemunit në mes të territ që po e mblon anekand vendin tonë. E na të gjallët çka duhet me ba? A thu duhet të rrimë duerkryq e të shohim si gjithë ça na kena kriju me shpirt ndër dhambë, e tue pasë kurdoherë anmikun në qafë, të bahet një asgja, të bjerret pa nam e nishan? Jo! Na e dimë se kena jetu gjatë në liri e nuk dorëzohena fort kollaj! Krenia jonë na ka ba me qëndru të patundun përballë shkulmeve të historisë. Na jo vetëm që nuk jena shkri me anmikun, por kena arritë prej shekujsh me u vetorganizu e kena qenë faktor i randësishëm i ngjarjeve ma të mëdhaja në historinë e Ilirikut! Për me ju kujtu se sa fort e duem na atdheun e kulturën e lashtë e të kullueme që kena trashëgu, due me ju sjellë ndërmen ato fjalë që ka thanun poeti i madh i kombit tonë, të cilit këta që po marrin revanshin tashti edhe kocat ia kanë tretë me porosi të anmiqve, kur atij i kanë përmendë dasitë fetare që kanë zanë vend ndër ne. Ai pat thanë se kryqet kemi me i shkri e me i ba plumba për me mbrojtë me to vllaznit tonë që nuk lusin të njajtën fe si na! E na, o burra të Nikias, për liri e për atdhe e bajmë dekën si me lè!...

Abati pushoi së foluri. Të dymbëdhjetë burrat ndenjën

për pak në heshtje, pastaj lëvizën dhe e mbyllën kapakun e arkivolit. Më pas e futën arkën e mortit në gropën e vorrit dhe dy vorrmihësit nisën nga puna duke hedhur në gropë dhé me lopata. Si mbaroi kjo punë, të dymbëdhjetë burrat bashkë me abatin zbritën në qendër të fshatit e u shpërndanë të gjithë nëpër drejtime të ndryshme.

Pjetri shkoi në kullën e tij dhe u mbyll brenda deri të nesërmen në mëngjes. Kur doli në agim prej kullës, ata që e panë ia kishin dalluar sytë e përskuqur dhe fytyrën e shprishur. Si dukej nuk kishte vënë gjumë në sy gjithë natën. “Ai m’u duk si dreq!”, kishte dëshmuar njëra nga plakat e katundit më vonë. I veshur me petkat që kishte vënë mënjanë për t’i veshur për së vdekuri, Pjetri kishte ndaluar për pak në oborrin e kullës kryesore të marplisajve për t’u parë me Dritën e cila bashkë me gratë e tjera kishte qëndruar atë natë pranë tri vajzave dhe dy nuseve fatzeza të marplisajve dhe më pas qe zhdukur pa lënë gjurmë. Dritë i kishte thënë se donte t’i dilte përpara të birit, Antonit, i cili sipas tij ishte nisur për të ardhur në Nikia atë mëngjes. Drita kishte dashur shumë ta besonte, por “paja e dekës” që i shoqi kishte veshur për së gjalli e kishte trembur jo pak.

Ndërkohë në fshat, po ashtu si Pjetri, ishin ngritur po aq herët i madh e i vogël dhe kishin marrë udhën për te kisha e re në qendër të fshatit. Kapiteni i ekspeditës ndëshkuese, cili kishte dy ditë që po sillej vërdallë nëpër fshatin Nikia, kishte qenë i informuar që një natë më parë së çfarë po ndodhte në kullën e marplisajve, por kishte patur urdhra të tjerë për të zbatuar, ndonëse shumë i kishin ngrënë duart për të sulmuar atë natë, duke qenë se shumë kriminelë sipas tij ishin mbledhur në të njëjtin vend. Urdhri kishte qenë i qartë. Atë mbrëmje kur u vorros plaku duhej njoftuar populli se të nesërmen do të mbahej

mbledhja e parë publike në oborrrin e kishës së re, ku do të shpallej udhëheqësi i ri i Luginës së Veriut. Ndër të tjera, në njoftim thuhej se do të shpërndareshin ndihma të shumta me veshëmbathje dhe ushqime për banorët. Atë natë në oborrrin e kishës ishin shkarkuar dy kamionë me pako e thasë të mbushur plot dhe ishin bërë gati për t'u shpërndarë për popullin që herët në mëngjes.

IV

Të parët që morën pakot e tyre të ndihmave qenë ata që jetonin më pranë kishës. Këta, pasi qenë ngritur herët në mëngjes, kishin marrë çfarë u takonte të merrnin dhe i kishin çuar nëpër shtëpitë e tyre. Më pas ishin kthyer dhe kishin zënë hijet më të mira përreth oborrrit të kishës dhe ia kishin shtruar kuvendit. Në oborr nisën të vinin plot të tjerë, të cilët pasi shihnin shkarkesën e bollshme me ndihma, preferonin të bënin një dorë muhabet më parë. Ndonjëri që vinte nga larg kishte marrë gomarin me vete, ndërsa pjesa tjetër kishin marrë me vete vetëm disa strajca të vogla. Ata më të entuziazmuarit futeshin me të shpejtë në rradhë duke hedhur e pritur batuta me njëri-tjetrin me zë të lartë:

- Lum na që e pamë këtë ditë! - tha një grua që priste në rradhë.

- E shihni si na erdhi liria! - ia priti me zë të lartë që ta dëgjonin të gjithë një burrë që priste në krye të rreshtit.

- Ashtu asht mor bir! - tha një plakë shamizezë.

- Lum na për vedin! - u dëgjua të thoshte një tjetër.

- Po, po! - miratoi burri që priste në krye të rradhës duke fërkuar duart.

Sekretari i dërguar nga Rendi i Ri ishte ulur në një

karrige përpara një tavoline të vogël. Dy ushtarë ishin caktuar të mbanin rradhën e njerëzve ndërsa dy të tjerë shpërndanin pakot e ndihmave. Para tavolinës së sekretarit u afrua një burrë që mbante nën sqetull disa thasë të palosur. Sipas rregullit ai regjistroi te sekretari emrin e tij, të gruas dhe katër fëmijëve. Më pas ai kërkoi të regjistronte edhe familjen e të vëllait i cili ato ditë, sipas tij, ishte duke shërbyer diku larg. Edhe ai kishte gruan me katër fëmijë. Lutej që të merrte edhe pjesën e të vëllait. Meqë kishte marrë me vete edhe gomarin, iu duk e arsyeshme ta ngarkonte paq. Kërkesa iu plotësua. Të tjerët që e njihnin mirë mashtruesin më të famshëm të zonës nisën të flisnin nën zë. Ata e dinin se ai ishte një prej atyre mashtruesve ordinerë që nuk e kanë për gjë edhe nëse u del mashtrimi sheshit, mjafton që t'ia arrinin qëllimit. Sekretari nuhati diçka kur pa reagimin e të tjerëve, por nuk i dha rëndësi pasi nuk ishte koha për të kursyer atë ditë. Mashtruesi, duke mos e fshehur gëzimin, fërkoj duart sërish dhe iu fut punës. Sapo bëri gati thesin e parë për ta mbushur, njëri nga ushtarët e mbajti për krahu dhe e luti të qëndronte mënjane. Atëbotë të pranishmit u bënë gjithë sy e veshë dhe pritën që ai mashtrues do të demaskohej publikisht. Në fakt kapiteni kishte urdhëruar që të mblidheshin të gjithë përreth tij sepse donte t'u kumtonte një lajm. Populli u afrua ngadalë duke formuar një rreth të gjërë. Pasi u bashkuan me turmën edhe të fundit që kishin qenë duke lidhur gomerët, kapiteni mori fjalën e tha:

- Popull i Nikias! Të gjithë mbas meje do të ngjitemi mbi atë kodër për t'i dhënë mirëseardhjen atij që tani e tutje do t'ju prijë në rrugën tuaj drejt përparimit. Ai është biri juaj, keni për ta njohur sapo ta shihni! Ejani tani pas meje! Ai është duke mbërritur. Më pas do të nisim shpërndarjen e ndihmave...

Populli nisi të murmuriste. Një pjesë e mirë nuk priste të vinte ndokush. Ata nuk e kishin marrë lajmin të plotë. Kishin dëgjuar vetëm që do të shpërndareshin ndihma, por jo ndonjë gjë më shumë. Disa prej fshatarëve, shumë të pakët në numër, por që e dinin mirë çfarë po ndodhte, nisën t'u tregonin të tjerëve se si ishte puna dhe si duhej të vepronin. U desh të kalonin vetëm pak minuta që të bëhej e qartë për të gjithë se ç'po ndodhte dhe se kush do të vinte. Më pas turma u dynd valë-valë drejt kodrinës ku kishte treguar me dorë kapiteni. Ata që prinin në krye ishin më të entuziazmuarit dhe brohorosnin me zë të lartë.

Shpura me Kryetarin sapo kishte mbërritur në kodër. Kryetari kishte hipur mbi një kalë të zi dhe ia bënte me dorë turmës që po vinte drejt tij. Atë e ruante një grup ushtarësh të armatosur. Njëri prej tyre i qëndronte pranë duke mbajtur frerin e kalit. Ata të turmës që ende po vinin nga poshtë kodrës shihnin lart siluetën e një kalorësi dhe qiellin blu të thellë në sfond e nuk përmbaheshin më. Padurimi ishte i madh derisa ta arrinin, ta shihnin nga afër atë njeri që kishte ardhur tek ata me kaq të mira me vete. Kryetari vazhdonte të bënte me dorë dhe lëvizte sa para mbrapa me kalë, nga e çonte ushtari që mbante frerët. Më pas vendosi të ndalonte. Ushtari e mbajti për krahu derisa zbriti në tokë. Disa fëmijë i dhuruan lule dhe mbi krye i vendosën një kurorë me degë të holla dafine. Kryetari u dha dorën shumë njerëzve. Me ndihmën e ushtarit ai hipi përsëri mbi kalë dhe mori udhën terposhte kodrës për në oborin e kishës së re.

Disa nga ata që kishin mundur t'ia jepnin dorën dhe ta shihnin nga afër Kryetarin, kishin mbetur disi të shtangur nga ajo që kishin parë, por nuk e dhanë veten. Ai kishte një zbehtësi prej të vdekuri në fytyrë, dhe kur ia kishin shtrënguar dorën kishin ndjerë një krah të ligësht, fare pa

forcë. Ata dyshonin nëse Kryetari i tyre i ri ishte një njeri kockë e lëkurë e gati duke vdekur në këmbë apo u kishin bërë sytë.

Ndërkohë disa nga turma ishin kapur dorë për dore dhe hidhnin valle e këndonin këngë. Kryetari i përshëndeste të gjithë duke mbajtur herë njëren dorë lart e herë tjetrën. Kur arriti pranë oborrit të kishës së re, përpara i doli kapiteni i cili dukej se kishte mbetur fort i habitur. Ushtari që deri tani kishte mbajtur frerin iu afrua kapitenit dhe i foli diçka në vesh. Kapiteni miratoi pa bërë zë. Një ushtar tjetër solli një stol nga brenda kishës dhe e mbështeti në murin përjashta. Kryetari zbriti sërish nga kali me ndihmën e ushtarit dhe u ul në stol. Më pas shuajti etjen me ujin e freskët që i sollën.

Kapiteni qëndronte pranë tij dhe mendohej të mos shfaqte asnjë shenjë emocioni në fytyrë. Pasi u mendua një hop, iu drejtua Kryetarit:

- Kryetar, së pari ju uroj mirëseardhjen! Jam i sigurtë se ju me durimin dhe përgjegjësinë tuaj do ta ktheni këtë vend të mallkuar në një vend të begatë dhe të lumtur për të gjithë. Sa i përket detyrës sime, e kam kryer atë me sukses. Asnjë rebel nuk ka mbetur më në këmbë përveç disa elementëve të dyshimtë të cilët i kemi lokalizuar dhe presim t'i fusim në dorë brenda ditës. Dua t'ju siguroj se rruga juaj është e shtruar. Askush nuk do t'ju bëhet pengesë në misionin tuaj për ta ndriçuar këtë vend të rrënuar nga padrejtësitë shekullore...

Kryetari miratoi me një lëvizje të lehtë të kokës. Dukej se ishte i kënaqur, por edhe i lodhur. Pavarësisht gëzimit që i kishte falur turma duke e brohoritur dhe përçafuar, dukej se diçka e shqetësonte. Trupin e mbante të lëshuar e mezi po qëndronte në stol. E dinte shumë mirë se nuk duhej të tregonte dobësi pikërisht në atë çast, para gjithë

asaj turme që ende po e brohoriste. Për shkak të lodhjes nga udhëtimi, uji i ftohtë i burimit i shkaktoi një debulesë fizike. Kryet nisi t'i varej. Ushtari që i qëndronte pranë e pikasi i pari dhe e mbajti për supi. Kapiteni sapo kuptoi situatën urdhëroi dy ushtarë që kishte pranë ta fusnin brenda në kishë sa më në heshtje që të ishte e mundur, pa rënë shumë në sy, ndërsa vetë doli me ngut në anë të oborrit të kishës, hipi në një stom me bar dhe iu drejtua turmës e cila e kishte vënë re situatën dhe kishte nisur të murmuriste:

- Për të gjithë ju që nuk keni marrë ende ndihma, rinis shpërndarja!... Ngarkesa të tjera me ndihma për ju do të vijjnë nesër që pa gdhirë. Prandaj sonte do t'i shpërndajmë të gjitha ndihmat që kemi sjellë. Nuk ka më sekretar e as emra për të shënuar. S'ka kohë tani, regjistrimin do ta bëjmë një herë tjetër. Tani merrni ç'të ketë! Kjo është dhurata jonë për ju në këtë ditë të shënuar!...

Populli e mori shpejt situatën në dorë. Sërish i pari që u vu në rradhë ishte mashtruesi që kishte mbetur me thasët bosh. Ata që kishin ardhur me gomerë me vetë shpejtuan t'i zgjidhnin nga vendi ku i kishin lidhur. Të tjerët që nuk kishin marrë kafshë ngarkese nisën të hanin inat me veten dhe pakënaqësinë e shprehën hapur. Përse ata që kishin gomerë mund të merrnin më shumë vetëm e vetëm se kishin kafshë ngarkese e jo njëlloj si ata që kishin vetëm strajca dhe thasë? Kjo çështje, sepse u bë çështje, u zgjidh me ndërhyrjen e disa fshatarëve më të vjetër në mënyrën më demokratike të mundshme. U vendos që të gjithë, me gomerë a pa gomerë me vete, të ngarkoheshin me kapacitet të plotë dhe më pas do bëhej rishpërndarja në mënyre të barabartë e ndihmave të marra, sipas frymëve që kishte çdo familje. Menjëherë iu futën punës. Ata që kishin gomerë me vete nuk mbetën të kënaqur, por qenë

të detyruar t'i bindeshin shumicës. Megjithatë jo të gjitha ndihmat që u morën u deklaruan për t'i rishpërndarë më pas në mënyrë të barabartë. Shumë pako i lanë nëpër vende të fshehura, ose i lanë nëpër shtëpitë e të afërme të tyre, kush kishte të afërm aty pranë. Shumë pak nga sa u mor u rishpërnda më pas, pjesa më e madhe e ndihmave u mbajtën të fshehura.

Kapiteni hyri brenda në kishë për të marrë vesh çfarë kishte ndodhur me Kryetarin. E gjeti duke qëndruar në këmbë. Sytë i kishte ngulur thellë drejt altarit në gjysmëerrësirë. Brenda ajri ishte i freskët, por jo aq i pastër sa përjashta. Kapiteni iu afrua dhe e pyeti se si ndihej. Ai i tha se ajo që sapo kishte parë brenda në kishë, pranë altarit, i kishte bërë mirë. I kërkoi kapitenit të bënte gati popullin sepse do të mbante para tyre një fjalim. Kur bënë për të dalë nga kisha, u dëgjua një mallkim që erdhi nga altari. Kryetari nuk e ktheu kokën, ai e kishte mendjen te fjala që do t'i thoshte popullit. Kapiteni u mundua të tërhiqte vëmendjen e turmës para se të jepte urdhrin për të ndaluar shpërndarjen. Pjesa që ishte më në distancë vazhdonte të ngarkonte, disa më afër që panë Kryetarin duke dalë u entuziazmuan dhe u dyndën drejt tij. Kapiteni urdhëroi të mbahej distancë dhe ushtarët u bënë gardh para turmës që nisi të rigrumbullohej. Brohoritjet për Kryetarin sa vinin e shtoheshin.

Kryetari ndihej i ripërtërirë. Ndjente një energji të madhe që nuk i buronte nga vetja, që nuk ishte e tija, por që ai tashmë e kishte në dorë, nën kontroll. Kjo i dha atij vetëbesim. Lëvizti drejt stomit të ngritur për të marrë fjalën ndërsa turma ia hapte rrugën me nderim. Kryetari u ngjiti nja dy hapa më lart nga të gjithë dhe ngriti dorën duke kërkuar heshtje. Brohoritjet nisën të pakësoheshin derisa u bë heshtje e plotë. Kryetari tha me zë të lartë:

- Popull i Nikias! Mbani vesh këtë që do ju them: mbi ju nuk ka më padronë!...

- Lavdi ty o Kryetari! Lavdi! - u dëgjua zëri i një burri nga turma ndërsa gjithë të tjerët brohoritën njëzëri.

- Ata që deri sot ju pinin gjakun, ne i shporrëm, i hoqëm qafe! Tani jeni të lirë!...

Brohoritjet u bënë edhe më të forta. Një valë lirie ua përshkoi zemrat të gjithëve. Atë valë lirie më shumë se askush tjetër e ndjeu Kryetari. E kuptoi se kishte ardhur çasti final dhe se nuk duhej humbur shumë kohë me fjalë:

- Ne i kapëm këta gjakpirës dhe tani ju do t'i gjykoni!...

Disa ushtarë sollën dy burra që i mbanin të lidhur brenda në kishë dhe i vunë para turmës. Të dy ishin të veshur me petka tradicionale. Ngjyrat e ndezura të atyre petkave binin shumë në sy, sidomos ngjyra e kuqe dhe e zezë, por edhe e bardha në sfond me vija jeshile. Të dy burrat e lidhur duar e këmbë qëndronin drejt, kryet e mbanin lart e dukej se ashtu kishin vendosur të qëndronin deri në fund. Turma i njihte mirë se cilët ishin.

- Ja ku i keni dy të parët! Ju vendosni! Ju jeni gjykatësi sot! Kush është për t'i dënuar me vdekje të ngrejë dorën!...

Turma kur dëgjoi këto fjalë u step. Askush nuk e priste atë propozim. Kryetari kishte përmendur vdekjen. Ata njerëz të thjeshtë nuk kishin pasur kurrë pushtet mbi vdekjen, sidomos ndaj llojit të atyre dy burrave që kishin përballë. Dikujt ia kishte qejfi t'i shihte të marrë fund, disa të tjerë ndiheshin në borxh ndaj tyre e disa ndiheshin të përbuzur. Ata dy burra për vite kishin ardhur lart e poshtë mbi kuaj duke dhënë urdhra. Ishte rasti më i mirë për t'u hakmarrë...

- Me vdekje! - u dëgjua të thërriste një zë.

- Na kanë pi gjakun! - tha një tjetër.

Gjithkush mori përsipër të jepte gjykimin e tij.

Shumica thirri “me vdekje!”. Disa kishin ende frikë të përmendnin “vdekje”, ndonëse zemra ua donte shumë. Më pas vala e turmës i përfshiu edhe këta. Askush nuk duhej të ndjente frikë atë ditë, përveç të dënuarve me vdekje. Në fakt, vështirë se ata dy burra nuk ndjenin frikë në ato çaste, por asgjë nuk shfaqën në fytyrat e tyre të heshtura, asnjë fjalë nuk nxorën. Për të kërkuar mëshirë as që mund të mendohej.

Dy burrat i nxorën në cepin tjetër të oborrit të kishës dhe i kthyen me shpinë, gati për t'i pushkatuar. Me një lëvizje instiktive të dy deshën të ktheheshin përballë togës së pushkatimit, por plumbat i shtrinë përdhe menjëherë...

Turma u shtang për të disatën herë atë ditë. Pastaj lëshoi një brohoritje që ngjante më shumë me një ulërimë çlirimi të brendshëm të gjithësecilit.

- Gjyqi nuk ka përfunduar ende! Jo, jo! Ju do t'i qëroni hesapet me të gjithë sot!... - pasoi sërish zëri kumbues i Kryetarit.

Nga dera e kishës nxorën dy të tjerë, shumë më të rinj se dy të parët, të veshur edhe ata me petka tradicionale e me plisa të bardhë mbi krye. Të dy e dinin mirë se tashmë po hidhnin hapat e fundit. Sapo i nxorën para turmës, ajo votoi menjëherë “me vdekje!”. Të dy djemtë ecën drejt vendit të pushkatimit me kryet lart. Njërit nisën t'i rridhnin lot nëpër faqe. Kësaj here nuk i kthyen me shpinë. Të dy djemtë vështronin drejt grykave të armëve deri në çastin që toga i qëlloi...

Plumbat ngrinin në ajër copa gjaku dhe mishi. Turma ndihej e fuqishme. Tani nuk bëhej më fjalë për hakmarrje. Tani bëhej fjalë për një shpërfaqje fuqie të paprovuar ndonjëherë prej tyre. Turma ishte kthyer në një përbindësh.

- A ka ma, more? - pyeti një zë.

- Po, po, ka prapë! - iu përgjigj një tjetër.

Tani donin t'i hiqnin qafe të gjithë, asgjë nuk mund t'i ndalonte më. Tre burra të tjerë, prej të cilëve njëri dukej i plagosur, nuk patën nevojë fare t'i nxirrnin para popullit. I çuan menjëherë në vendin e pushkatimit para murit të kishës dhe i ekzekutuan. Turma nuk ngopej. Kërkonte përsëri. Të gjithë thërrisnin “vdekje!, vdekje!”.

Rradha i erdhi abatit për të dalë para turmës. E kishin arrestuar në qelën e tij herët në mëngjes. Kur turma e njohu, filloi ta ulte hovin. Abati në dorë mbante kryqin dhe e puthte herë pas here. Disa zëra thirrën “vdekje!”, por kur panë se ishin pakicë ndërruan mendje dhe u bashkuan me shumicën. Shumë prej fshatarëve të varfër ai i kishte ndihmuar me çfarë kishte pasur. Pavarësisht se abatit iu fal jeta, ai nuk i shpëtoi disa akuzave që iu bënë publikisht. Mbi të gjitha u akuzua se jetonte si parazit në kurriz të të tjerëve. Ndërsa popullit i zihej fryma nga aristokratët fisnorë, ky dhe soji i tij hanin e pinin pa lëvizur gishtin vendit. Për këto u padit drejtpërdrejt nga Kryetari dhe u hoq mënjanë.

Turma e miratonte vullnetin e Kryetarit me brohorima. Të dy vullnetet, i Kryetarit dhe i turmës, ishin shkrirë së bashku, ishin bërë një vullnet i vetëm. Të gjithë brohorisnin dhe ulërinin. Kishte ardhur koha e tyre, koha e turmës. Të gjithë së bashku ndiheshin të fortë. E ndjenin se posedonin një energji të stërmadhe ashtu të bashkuar. Vrasjet, hakmarrja dhe gjaku që kishin parë duke u derdhur i kishte bërë të fortë, ua kishte vrarë frikën. Deri tani kjo turmë kishte qenë e përjashtuar nga Rendi i Vjetër. Gjyqet, paditë, dënimet, lufta dhe liria deri tani kishin qenë gjëra që nuk u përkisnin atyre, ndërsa tani kishin në dorë pushtetin për të bërë gjithçka, për të ndryshuar gjithçka. Dhe e gjithë kjo falë Kryetarit të tyre. Këtë e kuptuan mirë të gjithë, kështu që të gjithë i faleshin atij, ia njihnin atij

gjithë meritën për pushtetin e ri që zotëronin tashmë.

Kapiteni e kuptoi forcën shkatërrimtare që sapo kishte shtënë në dorë Kryetari. Deri tani kishte pasur dyshimet e tij. Diçka nuk kishte shkuar sipas planit, dikë tjetër priste të vinte si i pari i vendit, por tani gjithçka po shkonte siç duhej. Kryetari ngriti përsëri dorën dhe mori fjalën:

- Popull i Nikias! Tani, siç jemi, të nisemi drejt çdo kulle dhe t'i nxjerrim nga vrimat ku janë fshehur të gjithë ata trima që na shisnin mend deri dje! T'i kapim e t'i varim ashtu si e kanë hak!...

Turma brohoriti sërish njëzëri. Më të zellshmit u afruan duke thirrur emrat e atyre që duheshin qëruar sipas tyre. Kapiteni ndërkohë e humbi nga sytë Kryetarin që pasi tha ato fjalë zbriti nga stomi ku kishte hipur dhe u përfshi mes turmës. U përpoq menjëherë të vinte situatën nën kontroll. Shumë njerëz kishin dalë nga rreshti i turmës ndërsa ushtarët nuk i mbanin dot më. Njerëzit vazhdonin të bërtisnin gjithfarë emrash. Gjithsecili nxirrte një emër që urrente...

Nja dy veta kaluan rreshtin e ushtarëve dhe iu afruan kapitenit. I kërkuan që ushtarët t'i ndiqnin nga pas pasi do t'i dërgonin te kulla e një prej familjeve më të poshtra. Brenda saj kishte ende asi trimash që fshiheshin, thonin ata. Disa të tjerë iu lutën që të shkonin për të vlarë armiq të Rendit të Ri diku tjetër, pasi sipas tyre i njihnin mirë dhe ishin po aq të këqinj sa ata që ishin pushkatuar. Kapiteni e kuptoi se ushtarët dhe populli kërkonin më shumë gjak. Para se të jepte ndonjë urdhër, deshi të fliste me Kryetarin, por ende nuk e kishte dalluar mes njerëzve...

Duke kërkuar me sy për Kryetarin, kapiteni pa dikë që qëndronte i palëvizur në mes të turmës. Të gjithë lëviznin, shkonin e vinin, ndërsa ai njeri nuk lëvizte dhe shikonte vetëm në një drejtim. Fytyrën ia mbante mend

shumë mirë. Ishte vetë Pjetër Nikia që qëndronte përballë Kryetarit...

Kapiteni nxitoi sa munda, por qe tepër vonë: një krismë arme u dëgjua midis rrëmujës. Përreth Pjetrit u formua një rreth nga turma që u tremb prej krismës dhe një trup i pajetë u shfaq para këmbëve të tij: Kryetari kishte vdekur në vend nga një plumb revolveri që i kishte shpuar ballin...

- Pse, Pjetër, pse! - pyeti kapiteni kur iu afrua me revolver në dorë.

- S'ka le hala ai burrë që nis festë ktu pa e shpallë i pari nji burrë i nikiajve! - iu përgjigj Pjetri me zë të lartë.

Kapiteni e qëlloi Pjetrin menjëherë me një plumb në zemër.

EPILOG

Kur Simoni kishte marrë vesh prej një ushtari, i cili ishte lënë për arsye sigurie nga togeri të bënte rojë pranë vilës dykatëshe, se Antoni bashkë me Norën kishin dalë me nxitim nga vila dhe ishin larguar me një karrocë, në fillim nuk kishte dashur t'u besonte veshëve. Më pas shpirti i qe mbushur me një urrejtje të madhe. Gjithashtu edhe Ruta, Osmani dhe Tajanovi qenë bërë vrer nga inati kur e morën vesh. Në një çast debati midis tyre për të zgjidhur katrahurën, Simoni qe ngritur nga shtrati dhe kishte kërkuar me zjarr dhe me sytë që i shkrepëtinin nga dëshira për hakmarrje që të shkonte vetë ai si Kryetar në Nikia, që të nesërmen, ashtu siç kishte qenë plani para se ai të binte në shtrat i sëmurë. Vdekja nuk e trembte më. Duke parë gjithë atë urrejtje që ishte ndezur brenda tij, Osmani dhe Tajanovi nuk u menduan dy herë dhe pranuan. Ruta u përpoq ta ndalonte të birin duke iu lutur të mos shkonte, por nuk ishte punë që bëhej.

Vrasja e Simonit pati ngritur siparin e një “feste” të shfrenuar. Askush nuk dinte më se ku duhej vënë kufiri. Ajo vrasje nxiti një urrejtje të madhe të gjithë. Hakmarrja nuk ra vetëm mbi ata që ishin treguar të pashpirt me popullin sipas tyre, por mbi këdo që ishte shfaqur sadopak në rrethin e parisë. Ajo nuk kurseu as njerëz të varfër. Atë ditë mjaftonte të thirrej emri i një banori dhe ishte fat i mirë për të nëse e burgosnin dhe nuk ia merrnin jetën. Në një pikë që bëre e nevojshme ndërhyrja e ushtrisë për të vënë situatën nën kontroll pasi nikiasit që kishin mbetur nuk ishin më nga ata që dinin të mbanin rregull.

Një muaj më vonë Kryetare në Luginën e Veriut që caktuar vetë Ruta. Ajo e mori detyrën e re krejt në heshtje, pa këngë e valle siç kishte ndodhur me Simonin. Ditën e parë që mbërriti në Nikia ajo vizitoi vendin ku kishte qenë shtëpia ku që martuar. Muranën që shenjonte “shpinë e preme” dha urdhër ta zhduknin. Po atë ditë ajo urdhëroi të pushkatoheshin disa nga burrat e pakët që kishin mbetur gjallë të cilët dikur patën dhënë votën për shpërnguljen pa të drejtë kthimi për gjakun e burrit të saj. Ata burra u njohën zyrtarisht si viktimat e fundit të asaj lufte dhjetëvjeçare. Ditën tjetër Ruta vizitoi kullat e marplisajve dhe të nikiajve. Në kullat e marplisajve kishte rënë heshtja. Të vetmit që merrnin frymë ende në atë vend ishin plaku nëntëdhjetëvjeçar që ende lëngonte në shtrat dhe e shoqja e tij që i rrinte vazhdimisht te kryet. Vdekja sërish nuk donte që nuk donte ta merrte atë plak, sikur të që te jngopur nga vdekjet e shumta. Mbasi që siguruar se ato kulla qenë shkretuar sa duhej, Ruta që nisur për në kullën e nikiajve. Në oborr pati gjetur Dritën që rrinte ulur në karrigen poshtë hijes së manit dhe ushqente një mace. Vështrimi i saj dukej i përhumur dhe fliste me vete. Ajo ishte çmendur pa kthim. Jetoj edhe pak vjet dhe vdiq në vetmi.

Për ato dy vjet sa qe Kryetare, Ruta u mbajt mend si një grua e pashpirt dhe gjakatare. Ai vend i mallkuar i kishte marrë asaj gjithçka: nderin, shtëpinë, burrin dhe në fund edhe të birin. Pre e hakmarrjes së saj ranë pleq, burra, gra e fëmijë.

Antoni dhe Nora qenë ndarë pak kohë pas mbërritjes në Perëndim dhe nuk u panë më kurrë. Nora, pasi kishte realizuar planin që kishte bluar prej kohësh, i kishte rrëfyer hapur Antonit se nuk e dashuronte dhe se që aty e tutje do të ndiqte fatin e saj e vetme. Një vit më vonë Antoni qe njohur me një arbërore që kishte mërguar në të njëjtin vend dhe përfundoi të martohej me të. Prej asaj martese pati tre djem dhe dy vajza.

Anton Nikia u kthye në vendlindje pas disa dhjetëvjeçarësh, kur Rendi i Ri kishte pak kohë që kishte rënë. Ai gjeti në Nikia pak familje të cilat ende nuk e kishin braktisur fshatin me gjithë lëvizjet e mëdha të brendshme që kishin ndodhur kohët e para të lirisë. Antoni vendosi t'i kalonte në Nikia vitet e pleqërisë. Duke qenë se në mërgim ai kishte arritur të vinte një pasuri të majme, ngriti disa grupe punëtorësh të cilët ringritën disa kulla të vjetra të shembura gjatë sundimit të Rendit të Ri, duke përfshirë të vetën dhe të marplisajve, krijoi disa vreshta, mbolli arat me grurë e misër, ngriti disa diga mbi përrua për ujitje dhe shtroi udhë të reja.

Njerëzit që Antoni plak gjeti në Nikia nuk ishin më të njëjtët, siç ai i mbante mend në tiparet e tyre karakteristike. Me luftën dhjetëvjeçare në Luginën e Veriut, Rendi i Ri i kishte dhënë fund në Arbëri një historie që luhej në skenë prej mijëra vjetësh. Deri më aty në skenë kishin dalë trima fisnikë, heronj, princa, politikanë, gra fisnike dhe burra nderi. Arbërorët kishin qenë dëshmitarë të sa e sa betejave homerike, kundër barbarëve e kundër njëri-tjetrit. E më

pas, kur dëshira për gëzimin e jetës kërkonte vendin e vet, heronjtë zbrisnin nga skena për t'ua lëshuar vendin zanave dhe shtojzovalleve këmbëholla. Por si gjithmonë në Arbëri, koha për gëzime nuk zgjaste shumë. Kuçedrat, hijet dhe përbindëshat paraqiteshin para spektatorit të etura për gjak dhe shkatërrim. Heronjtë atëherë ngjiteshin përsëri në skenë për të zbuar errësirën. Spektatori mbante gjithnjë frymën sepse rreziku ishte tepër i madh: nga triumfi ose dështimi i heronjve varej zhvillimi ose shuarja e tyre nga faqja e dheut. Nuk pati mbetur perandori-kuçedër pa shkelur mbi dheun e atyre njerëzve e as barbar pa ua djegur tokat e shtëpitë, nuk pati mbetur fatkeqësi pa rënë mbi krenat e tyre, e megjithatë, ky popull, sado i ashpër që ish treguar fati me të, kurrë nuk lypi mëshirë, kurrë nuk kërkoi më shumë nga sa i përkiste. Kur ia mohonin këtë, ai rrëmbente armët dhe e fitonte vetë të drejtën e tij pa marrë parasysh shkallën e rrezikut dhe madhësinë e armikut. Dukej se ky komb i lashtë e kishte të shënuar në gjak pavdekësinë e tij.

